

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

III. HAÇLI SEFERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hüseyin İPEK

Çorum 2020

III. HAÇLI SEFERİ

Hüseyin İPEK

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ**

ÇORUM-2020

KABUL VE ONAY

Hüseyin İPEK tarafından hazırlanan *III. Haçlı Seferi* başlıklı bu çalışma 27/10/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Mehmet DALKILIÇ (Başkan)

İmza

Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ (Danışman)

İmza

Doç. Dr. Zehra GENÇEL EFE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Prof. Dr. Muhammed Asıf YOLDAŞ

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. 27/10/2020

Hüseyin İPEK

ÖZET

İPEK, Hüseyin. *III. Haçlı Seferi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2020.

Haçlı Seferleri, XI. yüzyılın sonlarında Batı Avrupa dünyasının “Kutsal toprakları kurtarmak” sloganı ile Türkleri Anadolu’dan çıkarmak ve bütün Yakındoğu’ya hâkim olmak amacıyla başlattığı dinî motifli siyasî-askerî bir harekâttir. Yaklaşık iki asır boyu (1096-1293) devam eden bu büyük kolonizasyon hareketi, ilk olarak Birinci Haçlı Seferi (1096-1099) ile kendini göstermiş, sonuç olarak Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus’ta Haçlı devletleri oluşmuştur. Bu dört devletin yanısıra, Filistin’in sahil boyunca bir kısmı ile Suriye topraklarından bazı yerler Haçlılar tarafından ele geçirilmiştir. Bu seferden çok sonraları Urfa’nın kaybına (1144) bir tepki olarak ortaya çıkan ve sonuçsuz kalan İkinci Haçlı Seferi (1147-1148) neticesinde Müslümanların önce Sûriye’de, ardından Mısır’da birliği sağlamasıyla beraber savunma durumundan atağa geçme dönemi başlamış, Selâhaddîn-i Eyyübî liderliğindeki Müslümanlar, Haçlı ordusunu Hittin’de büyük bir bozguna uğratmıştı (1187). Bu başarıdan sonra gelen fetih hareketleri Kudüs’ün ele geçirilmesiyle sonuçlanmış ve yaklaşık bir asır süren Haçlı hâkimiyetinin son bulmasını sağlamıştır.

Bu yenilgiye Batı’nın cevabı gecikmemiş ve Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192) ile cevap vermişlerdir. İlk iki haçlı seferinde olduğu gibi Papa, dini kimliğini kullanarak ve bu savaşa kutsallık atfederek Batı’da yeni bir ateşin fitilini yakmış ve bütün Avrupa’yı harekete geçirmiştir. Almanya, İngiltere, Fransa, Sicilya, Avusturya Kudüs’ü tekrar ele geçirmek için bu mücadeleye katılmıştır. Asiller, baronlar ve ülke genelindeki şövalyeler Papa’nın davetine olumlu karşılık vermişlerdir. Bu sefer sırasında Alman İmparatoru ölmüş, krallar ülkelerine dönmüş, kahramanlık göstermek için ihtiraslı olan bir kısım şövalyeler Filistin topraklarında can vermiştir. Buna rağmen Üçüncü Haçlı Seferi ile Frankların Suriye ve Filistin’deki varlıkları bir asır daha devam etmiştir. Özellikle Kıbrıs’ın Bizans’tan alınması, Haçlıların bundan sonraki mücadelelerinde onlara önemli bir üs olmasına sebep olmuştur. 3 Eylül 1192’de Remle’de yapılan bir antlaşma ile Üçüncü Haçlı Seferi son bulmuştur. Bu anlaşma üç yıl sekiz ay sürecek şekilde imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Batı dünyası kutsal bölgeleri sivil ve silahsız olmak kaydıyla özgürce ziyaret edebilecek, Müslümanlar ve Hristiyanlar karşılıklı

olarak birbirlerinin ülkelerinde seyahat ve ticaret yapabilecekler, Askalan şehri ise yıkılacaktır.

Anahtar Kavramlar: III. Haçlı Seferi, Kudüs, Selâhaddîn-i Eyyûbî, Aslan Yürekli Richard, Haçlılar

ABSTRACT

İPEK, Hüseyin. *III. Crusade*, (Master Thesis), Çorum, 2020.

Crusades, XI. it is a political-military operation with a religious motif that the Western European world initiated at the end of the 20th century with the motto of "Saving the Holy Lands" with the aim of removing Turks from Anatolia and dominating the whole Near East. This great colonization movement, which lasted for about two centuries (1096-1293), first manifested itself with the first Crusade (1096-1099), and as a result, Crusader states were formed in Urfa, Antakya, Jerusalem and Tripoli. In addition to these four states, some parts of the coastline of Palestine and some parts of the Syrian land were captured by the Crusaders. As a result of the second Crusade (1147-1148), which emerged as a reaction to the loss of Urfa (1144) long after this campaign, the period of turning from defense to attack began with the unity of Muslims first in Surah and then in Egypt. The Muslims under the leadership of Ayyubi defeated the Crusader army in Hittin (1187). The conquest movements that followed this success resulted in the capture of Jerusalem and led to the end of the Crusader domination that lasted for about a century.

The West's response to this defeat was not delayed and they responded with the Third Crusade (1189-1192). As in the first two crusades, the Pope, using his religious identity and attributing sacredness to this war, lit a new fire in the West and mobilized the whole of Europe. Germany, England, France, Sicily, Austria joined this struggle to recapture Jerusalem. The nobles, barons and knights across the country responded positively to the Pope's invitation. During this expedition, the German Emperor died, the kings returned to their country, and some knights who were passionate to show heroism perished in the lands of Palestine. Despite this, with the Third Crusade, the Franks' presence in Syria and Palestine continued for another century. Particularly, the capture of Cyprus from Byzantium caused the Crusaders to become an important base in their future struggles. The Third Crusade ended with a treaty signed in Remle on September 3, 1192. This agreement has been signed for three years and eight months. According to the agreement, the Western world will be able to visit the sacred areas freely, civil and unarmed, Muslims and Christians will be able to travel and trade in each other's countries, and the city of Askalan will be destroyed.

Key Words: Third Crusade, Jerusalem, Saladin Ayyubi, Richard the Lionheart, Crusaders

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
<u>ÖZET</u>	i
<u>ABSTRACT</u>	iii
<u>İÇİNDEKİLER</u>	v
<u>RESİMLER DİZİNİ</u>	vii
<u>HARİTALAR DİZİNİ</u>	viii
<u>KISALTMALAR</u>	ix
<u>ÖN SÖZ</u>	x
<u>GİRİŞ</u>	1
<u>a. Araştırmanın Konusu</u>	2
<u>b. Araştırmanın Amacı ve Önemi</u>	2
<u>c. Araştırmanın Problemi</u>	3
<u>d. Araştırmanın Soruları</u>	3
<u>e. Araştırmanın Kaynakları</u>	3
<u>f. Araştırmanın Planı</u>	8
BİRİNCİ BÖLÜM III. HAÇLI SEFERİ ÖNCESİ DURUM VE GİRİŞİLEN MÜCADELELER	
<u>1.1 SELÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ'NİN DURUMU</u>	12
<u>1.2 HITTÎN SAVASI ÖNCESİ HAÇLILAR ARASINDAKİ GELİŞMELER</u>	15
<u>1.3 HITTÎN ZAFERİ VE KUDÛS'ÜN FETHİ</u>	18
<u>1.4 BATIDA SİYASİ DURUM</u>	23
1.4.1 İngilizler, Fransızlar ve Almanlar arasındaki çekişmeler.....	23
1.4.2 Kudüs'ün ele geçirilmesinin Batı'daki yankıları	26
1.4.3 Roma-Cermen İmparatorluğu ve Bizans rekabeti	27
1.4.4 Bizans ve Norman mücadelesi	30
1.4.5 Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın haçlı seferine katılması	32

İKİNCİ BÖLÜM III. HAÇLI SEFERİ

<u>2.1 KIBRIS ADASI'NIN HAÇLI SEFERLERİNDEKİ ROLÜ</u>	44
<u>2.2 AKKA MÜDÂFAASI</u>	46
2.2.1 Fransa Kralı Phillippe'nin Akka'ya gelmesi.....	46
2.2.2 İngiltere Kralı Richard'ın Akka'ya gelmesi.....	48
2.2.3 Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin önlemleri	49
2.2.4 Haçlılar arasında ayrılıklar	51
2.2.5 Akka'nın düşüşü.....	53
<u>2.3 FRANSA KRALI'NIN ÜLKESİNE DÖNÜŞÜ</u>	58
<u>2.4 HAÇLI SEFERİNİN SON AŞAMASI VE SELAHADDİN-RİCHARD İLİŞKİSİ</u>	59
<u>2.5 ARSUF SAVAŞI VE SONUÇLARI</u>	61
<u>2.6 KERVANLARA YAPILAN SALDIRILAR</u>	64
<u>2.7 HAÇLILARIN KUDÛS'E YÖNELMESİ VE DİPLOMATİK HAMLELER</u>	65
<u>2.8 ASKALAN'IN YENİDEN İMARI, KONDRAD'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE DARUM'UN İŞGALİ</u>	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM III. HAÇLI SEFERİ'NİN SONA ERMESİ VE SONUÇLARI	
<u>3.1 SELÂHADDİN'İN YAFA KUŞATMASI VE BARIS GÖRÜŞMELERİ</u>	76
3.1.1 Yafa kuşatması	76
3.1.2 Diğer gelişmeler	78
3.1.3 Son barış anlaşması	79
<u>3.2 İNGİLİZ KRALI RİCHARD'IN FİLİSTİN'DEN AYRILIŞI VE VEFATI</u>	80
<u>3.3 SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ'NİN ŞAM'A DÖNÜŞÜ VE VEFATI</u>	82
<u>3.4 SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ İLE ASLAN YÜREKLİ RİCHARD'IN KARŞILAŞTIRILMASI</u>	85
<u>SONUC</u>	87
<u>KAYNAKÇA</u>	90

RESİMLER DİZİNİ

Resim	Sayfa
<u>Resim 1. 1 Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin minyatürü</u>	12
<u>Resim 1. 2 Hittîn Savaşı</u>	19
<u>Resim 1. 3 Selâhaddîn-i Eyyûbî ve esir Kudüs Kralı Lüzinyalı Guy</u>	20
<u>Resim 1. 4 Selâhaddîn Minberi</u>	23
<u>Resim 1. 5 İngiltere Kralı Richard</u>	25
<u>Resim 1. 6 Fransa Kralı Philippe</u>	26
<u>Resim 1. 7 Alman imparatoru Friedrich Barbarossa</u>	36
<u>Resim 2.1. Templier ve Hospitalier'e ait İkiz Kiliseler</u>	46

HARİTALAR DİZİNİ

Harita	Sayfa
Harita 1.1. İmâdüddin Zengî ve oğlu Nûreddin Mahmud zamanı.....	14
Harita 1.2. Hittîn Savaşı.....	20
Harita 2.1. III. Haçlı Seferi.....	38
Harita 2.2. Akka'nın Haçlılar Tarafından Kuşatılması.....	53
Harita 2.3. Arsuf Savaşı.....	63

KISALTMALAR

b.	: bin
Bkz.	:Bakınız
c.	:cilt
çev.	:Çeviren
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	:hazırlayan
İSAM	:İslam Araştırmalar Merkezi
ö.	:ölüm
t.y.	:Tarih Yok
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:Tahkik
TTK	:Türk Tarih Kurumu

ÖN SÖZ

Çalışmamızda 1189-1192 yılları arasında gerçekleşen ve bir dizi sosyo- politik olaylara sebep olan III. Haçlı Seferini inceleyeceğiz. Bu sefer, Batı'nın, Hittin ve Kudüs zaferine karşılık olarak verdikleri bir hamledir. Bu hamleleri Müslümanlar adına karşılayan ise Kudüs zaferiyle adı özdeşleşen Selâhaddîn-i Eyyûbî ile onun yönetimindeki İslam ordusudur. Kudüs deyince Selâhaddîn-i Eyyûbî akla geldiği gibi, karşı tarafı da bu anlamda temsil eden ve adı öne çıkan İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard'tır. Aynı zamanda Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, Fransız Kral Philippe Auguste de III. Haçlı Seferi'ne katılanlar arasındadır. Sefer esnasında, Alman imparatoru nehirden boğularak ölmüş, Fransa kralı ise Akkâ işgalini takiben Fransa'ya dönmüştür. III. Haçlı Seferi'nin önemli bir noktasını, kralların ve asillerin de bu sefere katılmış olması oluşturmaktadır. Bu sebeple bu sefere "*Kralların Savaşı*" ismi verilmiştir.

Müslümanların hâkimiyetinde diğer din mensuplarının da asırlarca huzur ve güven içinde yaşadığı Kudüs'ün Haçlılar eline geçmesiyle Selâhaddîn-i Eyyûbî liderliğinde Müslümanların karşı koyuşundaki özgünlük, ortaya konulan mücadele bizi bu alana sevk etmiştir. Çalışmamızı oluştururken 1189-1192 yılları arasında meydana gelen olayları tarihi sırasına göre ele alarak genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık. İslam tarihi kaynaklarını ve batı kaynaklarını karşılıklı olarak inceleyerek azami ölçüde objektiflik kriterine bağlı kalmaya çalıştık. Ayrıca Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yanında danışmanlık ve kâtiplik görevlerinde bulunanların tuttukları kayıtlar da tarihçiler için büyük önem taşımaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde III. Haçlı Seferi öncesi duruma değinilerek, girilen mücadeleler anlatılmıştır. İkinci bölümde III. Haçlı Seferi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise III. Haçlı Seferi'nin sona ermesi ve sonuçlarına değinilmiştir.

Tez konumun seçilmesinden itibaren, çalışmam boyunca bana yol gösteren, bilgi ve deneyimi ile her zaman destek olan Sn. Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ hocama teşekkür ederim.

Hüseyin İPEK
2020-Çorum

GİRİŞ

Doğu Akdeniz dinî, siyasî, ekonomik ve jeopolitik yönden tarih boyunca hep özel ve önemli bir konuma sahip olmuştur. İslamiyet'in Arabistan dışına yayılması sırasında bölgede varlıklarını sürdüren Sasani İmparatorluğu bir süre sonra yıkılmış, Bizans ise uzun yıllar hükümran olduğu Mısır, Suriye ve Filistin'i terk ederek Anadolu gerilerine kadar çekilmek durumunda kalmıştı. Müslümanlar Endülüs'e ulaşmışlar, Pireneler'den geçerek Fransa'ya kadar ilerlemişlerdi (732). Bu süreci izleyen iki asır boyunca güç dengesi daha çok Müslümanlar elinde kalmıştı. Endülüs İslam Medeniyeti'nin daha ilk baştan itibaren oluşturduğu siyasi, askeri ve ekonomik tehdide Batı dünyası karşılık vermiş, böylelikle daha sonra doğuya yapacağı Haçlı Seferlerinin ilk denemelerini burada yapmıştır.¹

“*Haçlı Seferleri*” denilince 1096'da başlayan I. Haçlı Seferi ile 1291'de Haçlıların Doğu'daki son merkezleri olan Akkâ'dan çıkarılmalarına kadar yaklaşık 200 yıllık bir dönemde Papa'nın yönlendirmesi ile tertip edilen dinî motifli siyasî-askerî organizasyonlar anlaşılır. Bu süre zarfında Batı Avrupa'nın silahlı güçleri tarafından Filistin üzerine sekiz büyük Haçlı seferi planlanmıştır. Ve bu seferlerin çoğu doğrudan veya dolaylı olarak Türk ve İslâm ülkelerini hedef alırken, sadece ikisi, sefer esnasında hedef değiştirmiştir: IV. Haçlı Seferi Bizans, VIII. Haçlı Seferi ise Tunus üzerine yapılmıştır. Dönemin Müslüman tarihçilerinin “*Franklar*”² şeklinde ifade ettikleri “*Haçlılar*” tabiri ise Doğu'da ilk kez Osmanlılar tarafından Fransızca *Croisades* kelimesinin karşılığı olarak “*Ehl-i Salib*”, Araplar tarafından da “*Salibiyyûn*” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu seferlere katılanlara, giysilerinin üzerinde haç işareti taşıdıkları için bu isim verilmiştir.

Aslında İslâm ülkelerinde yaşayan Hristiyanlara karşı gösterilen hoşgörü, bilinen bir husustu. 7. Yüzyılda Kudüs'te İslâm hâkimiyeti başladıktan sonra da buraya yapılan hac ziyaretleri artarak devam etmişti. Hristiyanlar ve Museviler kendi dinlerin gereğini rahatça ve özgürce yerine getirebiliyorlardı; kiliseleri açık ve hatta kendi mahkemeleri

¹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev: Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 1: 11-15; Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, çev: Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 40-48; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev: Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 93-99.

² İslâm dünyasında Katolik ve Protestan mezheplerine mensup Hristiyan Avrupalılar'a verilen bir isimdir. Bkz. Işın Demirkent, “Franklar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 13 (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 174.

bile vardı. Bölgede Türk hâkimiyetinin başlamasından ardından da yerli Hristiyanların durumu bozulmamıştı. Kudüs'ün 638'de İslâm hâkimiyetine girmesinden 457 sene sonra Batı dünyası Doğu'ya karşı savaş için harekete geçtiğinde zamanlaması kendilerine göre çok uygundu. 11. yüzyıl sonlarında Türk ve İslâm dünyası siyasî ve dinî yönden parçalanmış durumda olup güçlü bir liderden yoksun idi. Bu yüzden taht ve mezhep kavgalarıyla çalkalanan İslâm dünyasının Haçlıların gelişine ortak bir birliktelik içerisinde güçlü bir mukavemette bulunamaması, Batılıların bölgeye yerleşip burada varlıklarını devam ettirmelerine imkân sağlamıştı.

a. Araştırmanın Konusu

Batı dünyasını III. Haçlı Seferi'ne sürükleyen genel etmenler, seferin seyri, sonucu, bu mücadelenin İslam dünyası ve dünya tarihi açısından önemi ve sonuçları, araştırmamızın konusunu teşkil etmektedir. Bu süreçte Mısır'ın ele geçirilmesi, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin iş başına gelmesini, Hittîn Savaşı'nı, Kudüs'ün fethini, ardından gelen bir dizi fetihleri, Arsuf Savaşı'nı ve III. Haçlı Seferi'ni sona erdiren Remle Anlaşması'nı, sonuçlarını, son olarak da Selâhaddîn-i Eyyûbî ile Richard'ın askerlik, yöneticilik, dinî- sosyal yönlerden mukayesesini ele almaya çalışacağız.

b. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tarihi oluşturan dinamik ve gerekçelerin devam ettiği gerçeğinden hareketle, tarihin de tekerrür ettiğini düşünürsek, tarihte yaşanan birtakım olayların objektiflik kriteri çerçevesinde ele alınması ve gelecek nesillere aktarılması son derece mühimdir. Bu yüzden Haçlı seferlerinin tarihte olmuş ve bitmiş bir olgu olarak görülmesi, onun doğru okunmadığını göstermektedir. Çalışmamızda yer vereceğimiz üzere batı dünyasının bugün de benzer söylem ve eylemleri vardır. Tarihi olayları statik bir olgu olarak görmek ve onun bugüne yansıyan yanlarını görmemek bir problemdir. Çalışmamız, söz konusu problemin çözümüne bir nebze de olsa katkı sağlamak amacıyla, III. Haçlı Seferi'ni siyasi, ekonomik, kültürel ve dini yönleriyle ele almaktadır.

Haçlı seferlerine konu olan Kudüs'ün bugün değerinden hiçbir şey kaybeden devam eden bir dinamiğe sahip olması, ekonomik ve sosyal bazı olaylarla doğu-batı etkileşiminin sürdüğünden hareketle, söz konusu dönemi ve sonuçlarını doğru okuyup bugüne aktararak bir değerlendirme yapmak, araştırmamızın amacıdır.

c. Araştırmanın Problemi

Tüm kaynakların diline vâkıf olmamamız, olaylara objektif yaklaşamama, konunun müstakil çalışma yapılabilecek çok yönünün bulunması nedeniyle çatisını oluşturmakta çok zaman ve enerji kaybedilebilmesi başlıca problemlerdir.

d. Araştırmanın Soruları

Batı'yı III. Haçlı Seferi'ne götüren sebepler nelerdir? III. Haçlı Seferi'ni diğer Haçlı seferlerinden ayıran özellikler nelerdir? Doğu ve Batı açısından olumlu ve olumsuz sonuçları nelerdir? III. Haçlı Seferi'nde Mısır'ın, Suriye'nin ve tabiki Kudüs'ün önemi nedir? Bu vb. sorulara çalışmamızın bütününde cevap aramaya çalışacağız.

e. Araştırmanın Kaynakları

Kaynakça bölümünde de yer verdiğimiz ve büyük oranda istifade ettiğimiz, bu alanda yazılmış yerli ve yabancı çalışmalar olmakla birlikte, bu çalışmalar haçlı seferlerinin tamamını toplu bir yaklaşımla ele almaktadırlar. Sadece III. Haçlı Seferini ele alan çalışmalar da az da olsa vardır.³ Ayrıca Ali Zerdüş Güler'a ait konuyla ilgili bir yüksek lisans tezi⁴ bulunmaktadır. Diğer yandan bu seferin önemli iki aktörü, Selâhaddîn-i Eyyûbî ve Aslan Yürekli Richard'ın parlak simalarının da etkisiyle doğuda ve batıda yeterli miktarda kaynağa ulaşma imkânına sahibiz.

a) İslâm Kaynakları

İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, Muhammed b. Muhammed (ö. 1201): 1125 yılında İsfahan'da dünyaya geldi. Amcası vezir, babası kâtip idi. 1139'da Bağdat'a gitti, Nizamiye medresesinde eğitim gördü. 1167'de Dimaşk'a gelerek Nureddin Zengi'nin yanında göreve başladı. Ömrünü önce Nureddin'e, ardından ise ondan sonra gelen Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye adadı ve onun sır kâtibi oldu. Ölünceye kadar ona en yakın olan birkaç kişiden biri oldu. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin her savaşında ve anlaşmasında yanında bulunmuştur. Hatta Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin mektuplarını bizzat kaleme alan kişi odur. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hayatı ve mücadelesini anlatan *el-Feth el-Kussî fi'l-*

³ David Nicolle, *Üçüncü Haçlı Seferi 1191*, çev: L. Ece Sakar (İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 78.

⁴ Ali Zerdüş Güler, "III. Haçlı Seferi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2018).

feth el- Kudsi adlı bir eser kaleme almıştır.⁵ İki cilt halinde 1192 yılında eser tamamlanmış ve bizzat Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin karşısında okunmuştur. Eserde Hittîn Savaşı, Kudüs'ün fethi, III. Haçlı Seferi sırasında Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin mücadelesi, Aslan Yürekli Richard ile yaptığı barış, son günleri ve ölümü etraflıca anlatılmıştır. Yazdığı bu esere Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin adına yazdığı bazı önemli mektupları da eklemiştir. Sağlam bilgilere, belge ve gözlemlere dayanan kitap, Haçlı seferleri ve Selâhaddîn-i Eyyûbî tarihiyle uğraşanların başlıca kaynaklarından. İbnü'l-Esîr, el-Melikü'l-Mansûr, İbn Vâsıl ve diğer pek çok tarihçi İmâdüddin'in eserlerinden alıntılar yapmıştır.⁶

İbn Şeddâd, Bahâeddin Yusuf b. Rafi (ö. 1234): 1145 yılında Musul'da doğmuştur. Kur'an'ı ezberledikten sonra hadis ve tefsir dersleri aldı. Daha sonra tahsilini ilerletmek amacıyla 1170 yılında Bağdat'a giderek Nizâmiye Medresesi'ne girdi. Musul'a döndükten sonra Musul Atabegi tarafından Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye ve diğer bazı hükümdarlara elçi olarak gönderildi. Kudüs'ün Müslümanlara geçmesinden sonra 1188 yılında Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından kazaskerliğe getirilen ve Kudüs kadılığına tayin edilen İbn Şeddâd onun ölümüne kadar yanından hiç ayrılmadı. Savaşlarda yanında bulunduğu gibi, hadis ve fıkıh konularında danışmanlığını, bazen de elçiliğini yaptı. 1189 yılında Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın büyük bir Haçlı ordusuyla İslâm topraklarına doğru harekete geçtiği haberi üzerine, yardım sağlamak amacıyla Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh ile diğer bazı hükümdarlara elçi olarak gönderildi. Yetiştirdiği çok sayıdaki öğrencisi arasında İbn Hallikân, Ebû Şâme el-Makdisî gibi âlimler de vardır. 8 Kasım 1234 yılında Halep'te vefat etti. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hayatı ve mücadelesi ile ilgili kaleme aldığı *en-Nevâdirü'l-Sultâniye fi'l-mehâsini'l-Yûsufiyye*⁷ adlı eseri en temel kaynağımızdır. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hayatı ve kişiliğinden sonra savaş ve fetihleriyle dönemin önemli olaylarını ele alır. Bizzat kendi ifadesine göre İbn Şeddâd eserini, 1188 yılına kadar güvendiği bazı şahısların nakillerine, o tarihten sonraki olaylar için ise ağırlıklı olarak kendi müşahedelerine dayandırmıştır. III. Haçlı Seferi için temel kaynaklardan biri olan eser, gerek Müslüman gerekse hıristiyan cenah

⁵ İmâdeddin Kâtib İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*. Beyrut: Darü'l-Menar, 2004.

⁶ Ramazan Şeşen, "İmâdüddin el-İsfahani", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22 (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 174-176.

⁷ İbn Şeddâd Bahaaddin, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*. Kahire: y.e.y., 1994/ 53; Casim Avcı, "İbni Şeddâd, Bahâeddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 20. (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 373-374.

hakkında birinci elden bilgiler vermektedir. Bu eser, Mehmet Selim Bilge tarafından *Selahaddin Eyyubi-Bahaadin bin Şeddad* adıyla Arapça aslından Türkçe'ye çevrilmiştir.⁸

İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ali b. Muhammed (ö. 1233): 1160 yılında Cizre'de dünyaya gelmiştir. Musul'da büyümüş, Bağdat'ta dil, hadis, edebiyat ve tarih öğrenimi görmüştür. Tahsili bitince Musul'a dönmüş, 1188 yılında Şam'a giderek Selâhaddîn-i Eyyübî ile görüşmüş, Hittîn Savaşı'nın gerçekleştiği alanda incelemeler yapmıştır. Aynı yıl Selâhaddîn-i Eyyübî tarafından Antakya Prinskepliği'ne yapılan seferde Musul askerleri safında, tarihçi olarak bulunmuştur. 1233 yılında Musul'da vefat etmiştir. Tenkidçi bir tarih anlayışına sahip olan ve nakillerinin sağlamlığıyla maruf bir tarihçi olan İbnü'l-Esîr, Selâhaddîn-i Eyyübî'nin de muasırı olması sebebiyle başvurduğumuz temel kaynaklar arasında yerini almıştır. Çok sayıda eseri bulunmakla birlikte bunlar arasında en önemlisi, dünyanın yaratılışı ile başlayıp ölümünden iki yıl öncesine (1231) kadar olan dönemi anlatan *el-Kâmil fi't-târih*⁹ adlı eseridir. 12 ciltten oluşan bu eser, İslam dünyasında askeri ve siyasi tarih sahasında yazılmış en önemli başvuru kaynağı olarak kabul görür. Tamamı Türkçe'ye çevrilmiş olan eserin özellikle III. Haçlı Seferi ile ilgili önemli bilgiler barındıran X, XI ve XII ciltlerinden, araştırmamızdan biz de büyük ölçüde istifade ettik. Eserde Zengîler'e karşı büyük bir şükran duygusu göze çarparken Selâhaddîn-i Eyyübî'ye karşı ise önyargılı bir tutum görülmektedir.

Üsâme b. Münkız (ö.1188): 1095 yılında Hama'ya yakın Şeyzer'de doğdu. Zengîlerin hizmetinde bulunan müellif, haçlılarla yapılan savaflara katıldı ve yapılan barış görüşmelerinde elçi olarak Kudüs'e gönderildi. İbn Münkız, asker ve devlet adamlığının yanında kendi zamanının bir edibi, şâiri ve tarihçisidir. İmâdüddin el-İsfahânî, kendisinden övgüyle söz eder. Selâhaddîn-i Eyyübî de İbn Münkız'ın siyasî ve askerî tecrübelerinden faydalanmak için seferleri ve icraatıyla ilgili konularda fikrini alırdı. Araştırmamız açısından çok önemli bir başvuru kaynağı olan *Kitab el-İtibâr*¹⁰ (*İbretler Kitabı*) adlı eseri, bölgenin o dönemdeki kültürel, siyasî, içtimaî ve iktisadî yaşamı, Haçlılar ve Müslümanlarla aralarındaki ilişkiler, savaflar, savaflarda kullanılan

⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el- Mahasin'ül-Yusufiyye*, çev: Mehmet Selim Bilge (Diyarbakır: Lis Basın Yayın, 2015), 62.

⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, çev: Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 103; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* (İstanbul: İsar Yayınları, 1998), 138.

¹⁰ Üsâme İbn Münkız, *Kitâbu'l-İ'tibâr*, çev. Yusuf Ziya Cömert (İstanbul: Ses Yayınları, 1992)

araç gereçler gibi konularda önemli bilgiler verir. İbn Münkız anlattıklarının birçoğuna şahit olmuş veya bizzat olayların içinde yaşamıştır.¹¹

İbn Cübeyr (ö. 1217): 1145 yılında Belensiye (Valencia) veya Şâtibe'de (Jativa) doğdu. Endülüslü bir seyyahdır. 1 Şubat 1183 yılında Endülüs'ten hac maksadıyla çıkar ve 25 Nisan 1185'te geri gelir. İspanya'dan hacca giderken Doğu İslâm dünyasını gezip görmek ve gördüklerini döndüğünde Endülüs'e tanıtmak düşüncesiyle yola çıkmıştı. Sonuçta bu düşüncesini en iyi şekilde gerçekleştirmiş ve insanlık tarihine çok önemli bir kaynak eser bırakmıştır. Gözlemlerini abartmadan ve mâkul ölçüler içinde nakletmesi onun objektif ve tenkitçi bir tarih anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. İki yıl, iki ay süren yolculuğu esnasındaki izlenimlerini ihtiva eden eseri "*er-Rihle*" Türkçe'ye "*Endülüs'ten Kutsal Topraklara*" adıyla çevrilmiştir.¹² Eser, gezdiği şehirler, gördüğü insanlar hakkında, özellikle Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin şahsiyeti, Kudüs, Sicilya, Haçlılar hakkındaki izlenimleri ile ilgili çok önemli bilgiler içermektedir.¹³

el-Makdisî, Ebû Şâme (ö. 1267): 9 Ocak 1203 Dımaşk'ta doğdu. Büyük dedeleri Kudüs'ten Şam'a göç ettiği için *Makdisî*, sol kaşının üzerindeki büyükçe bir ben bulunması sebebiyle de "*benli*" anlamına gelen *Ebû Şâme* lakabıyla meşhur oldu. Aslında bir kıraat âlimi ve Şâfiî fakihî olan Ebû Şâme, tarihe de oldukça ilgi duymuştur. Telif ettiği *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye* adlı eseri, Nüreddin Mahmud Zengî ile Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hayatı ve Haçlı seferleri üzerinde durmaktadır. Bu alanlarda çalışma yapan tarihçilerin en çok kullandığı kaynaklardan biri haline gelmiştir. Mısır seyahatinden sonra hayatının sonuna kadar Dımaşk'ta yaşayan Ebû Şâme, çeşitli dallarda eserler yazdı, dersler verdi. Ebû Şâme'nin ilmi ve ahlâkî şahsiyeti hakkında bütün kaynaklar ittifak halindedir.¹⁴

Latin Kaynakları

Latin kaynaklar arasında Aslan Yürekli Richard ile sefere katılan Norman Rahip Ambroise, Fransızca olarak kaleme alıp İngilizceye tercüme edilen "*The History of the Holy War*" isimli epik şiir tarzı bir eseri ile yine İngiliz Kralı Richard'ın seferini anlatan

¹¹ Ali Sevim, "İbn Münkız", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 20 (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 221-22.

¹² İbn Cübeyr, *er-Rihle*, çev: İsmail Güler, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2003)

¹³ Nasuhi Ünal Karaarslan, "İbn Cübeyr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.19 (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 401.

¹⁴ Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 233-35.

Richard of Devizes'in kroniği de araştırmamızda başvurduğumuz bir kaynaktır. Yararlandığımız diğer bir eser ise Ernoul'un "*Chronique D' Ernoul*" dan Peter W. Edbury'nin yaptığı "*The Conquest of Jerusalem and the Third Crusades*" başlıklı konumuzu özetleyen çevirisidir. Ahmet Deniz Altunbaş *Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi, Ernoul Kroniği* adıyla eski Fransızca aslından Türkçe'ye çevirmiştir.¹⁵

Bizans Kaynakları

Bizans kaynaklarından Niketas Khoniates, araştırmamızda temel kaynaklarımız arasındadır. Aynı şekilde Bizans tarihçileri; Ioannes Kinnamos'un *Historia'sı*¹⁶ ve Mikhail Psellos'un *Khronographia'sı*¹⁷ tezimizde başvurduğumuz kaynaklar arasındadır.

Süryânî Kaynakları

Aslen yahudi olmasından dolayı İbnü'l-İbrî lakabıyla tanınan, Süryânîlerin kendisine Bar İbrâyâ, Batılıların ise Barhebraeus dediği ama daha sonra Süryânîlerin büyük tarihçilerinden biri olan Gregory Ebû'l-Farac'ın *Muhtasarı târîh el-düvel* adlı eseri ki, bunu *Abü'l-Farac Tarihi* adıyla iki cilt olarak Ömer Rıza Doğrul Türkçe'ye çevirmiştir.¹⁸ 1195 yılına kadar olan bölgedeki olayları anlatan Süryânî Mikhael'in *Vakayiname'si* de araştırmamız bakımından önemli kaynaklar arasındadır.¹⁹

Araştırma Eserler

Türkiye'de Haçlı Seferleriyle ilgili çalışmalarıyla bilinen Fikret Işıltan, Işın Demirkent, Ramazan Şeşen, Ebru Altan ve Aydın Usta ve Nadir Karakuş'un eserlerinden fazlasıyla istifade ettik. Diğer yandan batıdan Archer and Kingsford, Steven Runciman, Hans Eberhard Mayer, Stephen Humphreys, Peter W. Edbury, Zoe Oldenbourg, Jean Richard, Sir Hamilton A. R. Gibb, Stanley Lane-Pole, Malcolm Cameron ve D.E.P. Jackson, Claude Cahen, Carole Hillenbrand gibi çok sayıda düşünürün geride bıraktığı eserler de tarihçiler açısından önem addetmektedir.

¹⁵ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev: Ahmet Deniz Altunbaş (İstanbul: Kronik Kitap, 2019).

¹⁶ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, çev: Işın Demirkent (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001).

¹⁷ Psellos Mikhael, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, çev: Işın Demirkent (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991).

¹⁸ Ebu Farac Gregory, *Abu'l Farac Tarihi, II*, çev: Ömer Rıza Doğrul, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987).

¹⁹ Mikhael Süryani, *Süryani Patrik Mikhael Vakayinamesi, II*, çev: H. D. Anreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1944).

Ayrıca YÖK Ulusal Tez Merkezi, TTK Kütüphanesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Kütüphanesi'nin veri tabanı ile DİA maddelerinden de ziyadesiyle yararlandık.

f. Araştırmanın Planı

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, III. Haçlı Seferi öncesi durum ve girilen mücadeleleri ortaya koymaya çalışacağız. Mısır'ın ele geçirilmesi, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin iş başına gelmesi, akabinde Mısır'da düzeni sağladıktan sonra Suriye'de birliği tesis edip Hittîn Savaşı'nı kazanması ve Kudüs'ü fethetmesini ele alacağız. Batı'nın buna cevabı da III. Haçlı Seferi'nin tertip edilmesi olacaktır. III. Haçlı Seferi öncesi durum ve Batı'daki siyasî durum, ilk bölümde yer vereceğimiz konulardır.

İkinci bölümde ise araştırma konumuz olan III. Haçlı Seferi'ni ele almaya çalışacağız. Akka Müdafası ve sonrası durumu, Kıbrıs'ın Haçlı seferlerindeki rolünü, Haçlıların Akka'ya gelişi ve Akka'nın düşmesini irdeleyeceğiz. Arsuf Savaşı, Haçlıların Kudüs'e yönelmesi, Konrad'ın öldürülmesi ve Darum'un işgalini inceleyeceğiz.

Üçüncü ve son bölüm ise III. Haçlı Seferi'nin sona ermesi ve sonuçlarını içermektedir. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Yafa kuşatması, barış görüşmeleri neticesinde yapılan antlaşma ile III. Haçlı Seferi'nin sona ermesi, İngiliz Kralı Richard'ın Filistin'den ayrılışı, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Şam'a dönüşü ve akabinde vefatlarını içermektedir. Ayrıca Selahaddin-Richard karşılaştırılması ele alınıp genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

III. HAÇLI SEFERİ ÖNCESİ DURUM VE GİRİŞİLEN MÜCADELELER

Haçlı Seferleri düşüncesinin ortaya çıkmasında batıda ve doğuda meydana gelen birçok olayın birlikte değerlendirilmesi bir zorunluluktur. Bu seferlerin siyasi, sosyal ve ekonomik birtakım yansımaları olsa da temel motivasyon, dindir. Bu fikrin ileri sürüldüğü zaman diliminde Avrupa, yıllardan beri süregelen açlık, yoksulluk ve topraksızlıktan kaynaklanan kargaşa içerisindeydi. Böyle bir ortam, para kazanmak gayesiyle askerlik yapma anlayışı, savaşçı ve koloni şeklindeki hareketleri tetiklemiştir.²⁰ Avrupa kıyılarına saldıran Vikingler, Doğu Avrupa'yı ele geçirmeye çalışan Macarlar ile İspanya üzerinden Avrupa'ya yayılmaya çalışan Müslümanlar Araplar da durdurulmuştu. Böylece Avrupa için rahat bir nefes alma ve sonrasında doğuya doğru yelken açma imkânı doğmuştu. İtalya denizciliğinin gelişmesi; Rusya, Macaristan ve üç İskandinav ülkesinin²¹ dinlerini değiştirerek Hıristiyanlığa geçmesi de bu imkânı kendilerine vermişti. Bu atılımın ilk denemelerini de İspanya ve Sicilya'ya yapmışlardı. Papa'nın gerçek hedefi ise, dinden çıkarma (afroz) yetkiyle nüfuzunu artırarak siyasî sistemin en tepesinde bulunmak ve bu yetkiyle doğuya yönelecek bir Haçlı Ordusu kurmaktı. Bu fikir amacına ulaşırsa İstanbul ele geçirilebilir, farklı bir mezhepten olan Ortodokslara boyun eğdirilebilirdi. Batı toplumunda meydana gelen uygun ortam sayesinde Avrupa, harekete geçme fırsatını yakaladığına, yüzyıllardan beri bütün Akdeniz çevresine hâkim bulunan müslümanların gücünü kırabileceğine ve özellikle yarım asırdan beri Anadolu'ya yerleşmekte olan Türkler'i söküp atarak bu topraklara sahip olabileceğine inanıyordu.²²

Diğer yandan Hıristiyan dünyasının doğu tarafını korumakla görevli olan ve kendi içinde yaşadığı karışıklıklardan başka, doğuda Türklerle, batıda Peçenekler ve İtalyanlarla mücadele içinde olan Bizans İmparatorluğu, askerî bakımdan yıpranmış ve

²⁰ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Dünya Yayınevi, 1997), 1.

²¹ Danimarka, İsveç ve Norveç.

²² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1: 79-90; Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev: Mustafa Daş (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018), 45-51.

sürekli gerilemekteydi.²³ Malazgirt Savaşı (1071), Bizans açısından büyük bir felaket olmuştu. Üstelik çok geçmeden Türklerin Bizans başkentinin çok yakınında bulunan İznik'i alması, Boğaziçi kıyılarına kadar ilerlemesi ve Süleyman Şah'ın 1085'de Bizans'ın önemli merkezlerinden Antakya'yı alması, Bizans'ın itibarına büyük darbe vurmuş, bunu fırsat bilen Haçlılar, Bizans'ın iç işlerine karışmaya başlamıştı.²⁴ Bütün bu gelişmeler sonucunda Papa II. Urbanus'un Fransa'nın Clermont kentinde 27 Kasım 1095'te yaptığı coşkulu konuşma neticesinde kalabalıklar "*Deus le volt*" (*Tanrı böyle istiyor!*) tezahüratlarıyla haçı kabul etmişlerdi.²⁵ Böylece yaklaşık iki yüzyıl sürecek, yüzbinlerce kişinin canına mal olacak kanlı bir dönemin kapısı aralanmış, Haçlı Seferleri fiili olarak başlamış ve Avrupa orduları doğuya doğru harekete geçmişlerdi (1096). Bizans'ın umduklarıyla uyuşmayan bu sefer hakkında, Bizans Tarihçisi Anna Komnena; "*Batıda yer alan bütün barbar kavimlerinin harekete geçtikleri...*" şeklinde açıklamış ve bütün Bizans halkının içini söz konusu seferden dolayı korku kapladığını yazmıştır.²⁶

Buna karşılık onların karşısında yer alacak Müslümanlar ise merkezî yönetimlerinin zayıflaması neticesinde irili ufaklı siyasî oluşumlara bölünmüş, dinî ve siyasî yönden parçalanmış, güçlü bir liderden yoksun bir haldeydiler. Keşiş Pierre L'Ermite'nin emrindeki ilk haçlı ordusu, Balkanlar'dan itibaren birçok yağmalama yapmış,²⁷ İznik'e yürürken 21 Ekim 1096'da Drakon Vadisi'nde²⁸ Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıcarslan (1093-1107) tarafından karşılanarak imha edilmişti.²⁹ Türkler ile Haçlıların ilk karşılaşması olan bu mücadelenin ardından ana Haçlı orduları harekete geçtiğinde I. Kılıcarslan Malatya'yı fethetmek üzere ülkenin doğusunda bulunuyordu. Daha önce Pierre l'Ermite'in ordusuna karşı kazandığı başarı, onu Haçlılar'ın gücü hakkında yanıltmıştı. İznik'i Haçlı kuşatmasından kurtarmak üzere süratle şehir önüne geldiye de sayıca çok fazla olan Haçlı kuvvetlerini yarıp içeriye giremedi ve şiddetli bir savaştan sonra geri çekildi. Yardım alma ümidi kalmayan İznik garnizonu da şehri

²³ "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması" (Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, İstanbul: İÜEF Tarih Araştırmaları Merkezi, 1997), 1-14; Kelly Devries, *Dünya Savaş Tarihi: Haçlı Seferleri*, çev. Emir Yener, c. 5 (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 6.

²⁴ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, çev. Işın Demirkent, (İstanbul: Dünya Kitapları, 2006), 35.

²⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 2-4; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1: 83-85.

²⁶ Komnena Anna, *Alexiad-Malazgirt Sonrası*, çev. Bilge Umar (İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayınları, 1996), 303.

²⁷ Anna, *Alexiad-Malazgirt Sonrası*, 306.

²⁸ Bugünkü Kocaeli'nde bulunan Dil deresi.

²⁹ Drakon Muharebesi veya Kırkgeçit Muharebesi.

Bizans imparatoruna teslim etmeyi tercih etti (19 Haziran 1097). Bundan sonra Haçlılar sırasıyla 10 Mart 1098’de Urfa, 3 Haziran 1098’de Antakya, 15 Temmuz 1099’de Kudüs ve 1109’da Trablus’u ele geçirdiler.³⁰ Böylece I. Haçlı Seferi sonunda, doğuda dört tane Haçlı devleti kurulmuş oldu. Bu sayede uzun süre Suriye ve Filistin’de çok sayıda kale ve limanla ticaret güzergâhlarına hâkim oldular.³¹

İmâdeddin Zengî’nin Haçlıların elinde bulunan Urfa’yı (Edessa) 24 Aralık 1144 tarihinde fethederek burada bulunan kontluğu ortadan kaldırması, Avrupa’da büyük bir infiale yol açtı. Bunun üzerine bölgedeki güçlerini korumak isteyen Haçlılar, 1147’de II. Haçlı Seferi’ne başladılar.³² Papa III. Eugenius, Aziz Bernard’ı II. Haçlı Seferi’ne katılma hakkında vaazlar vermekle görevlendirdi.³³ Aziz Bernard önce Fransa Kralı VII. Louis’i, ardından da Alman İmparatoru III. Konrad’ı, Haçlı ordularına katılmaya ikna etmişti. Alman imparatoru III. Konrad, 1147 Mayıs’ında, kurduğu büyük bir ordu ile hareket etti. Ancak Bizans Kralı Manuel Komnenos bu sefer fikrine olumlu bakmıyordu. Alman İmparatoru Konrad, Bizans topraklarına girince, Bizans’a zarar vermeyeceğine yönelik yemin etmişti. Ancak gıda ihtiyacı baş gösteren ordusu üzerinde tam hâkimiyet kuramadığından birçok taşkınlık yaşandı. İznik’e ulaşan Almanlar, 25 Ekim 1147’de Eskişehir’i geçtikten sonra, Selçuklu ordusunun saldırısına uğrayarak ordularının büyük çoğunluğunu savaş meydanında kaybettiler ve kurtulanlar İznik’e çekilmek zorunda kaldılar. Fransa Kralı VII. Louis ise İznik’e ulaşmış, Almanların başına gelen yenilgiyi öğrenmişti. Fransızlar, Almanların arta kalanlarıyla birlikte Türklerin yıpratma saldırıları altında Denizli üzerinden, Antalya’ya Ocak ayında varabilmişlerdi. Bir kısım yaya asker, Türkler tarafından esir alınmış, gördükleri insani muameleden etkilenerek, Müslüman olmuşlardı. Antalya’dan gemilerle yola çıkan Haçlılar önce Antakya, oradan da Kudüs’e geçmişlerdi. Alman ve Fransız kralları, 24 Haziran 1148’de Kudüs kralı ve soylularla Akkâ’da bir araya gelerek Dımaşk üzerine bir sefer düzenlenmeye karar vermişlerdi. Bu sefer planından haberdar olan Dımaşk Hâkimi Üner, Halep Hâkimi Nureddin Zengi’den askeri yardım talebinde bulunmuştu. Haçlı ordusu ise Dımaşk’a ulaşmıştı. Ancak yaşadıkları iç krizler ve Dımaşk’ın ele geçirilmesinin zor olmasıyla birlikte Nureddin’in büyük bir ordu ile desteğe geliyor

³⁰ Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016), 78-79.

³¹ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, c. 1 (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 25-41.

³² Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 1: 10-40; Bahattin Kök, “Nureddin Zengi, Mahmud” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 259-62.

³³ H.A Nomiku, *Haçlı Seferleri*, çev: Kriton Dinçmen (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 39.

oluşu, Haçlıları bu fikirden vazgeçirmişti. Nihayet 28 Temmuz 1148'de II. Haçlı Seferi başarısız bir girişim olarak sonuçlanmıştı.³⁴

1.1 SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ'NİN DURUMU

Selâhaddîn-i Eyyûbî, 1138 yılında Tikrît'te doğduğunda babası Necmeddin Eyyûb bu sırada Selçuklular'ın Tikrît valisiydi ve Musul Atabegi İmâdüddin Zengî ile dostluk kurmuştu. Onun isteği üzerine Selâhaddîn'in doğduğu yıl, aşiretiyle birlikte Tikrît'ten ayrılarak Musul'a gitti ve Zengî'nin hizmetine girdi. Zengî 1139'te Ba'lebek'i zaptedince Eyyûb'u bu önemli sınır şehrine vali tayin etti. Kardeşi Esedüddin Şîrküh el-Mansûr ise Zengî'nin kumandanları arasına katıldı. İmâdüddin Zengî ölünce oğlu Nüreddin Mahmud, 1154'te Dîmaşk'ı Tuğteginler Atabegliği'nden aldı ve Suriye'de birliği sağlayarak Haçlılara karşı önemli bir Müslüman güç oluşturdu. Ayrıca Şîrküh'u ordu kumandanlığına, Eyyûb'u Dîmaşk valiliğine tayin etti. Böyle bir ortam içinde şehzade gibi yetişen ve iyi bir eğitim gören Selâhaddîn, genç yaşlarında Haçlılar'a karşı yapılan sefere katıldı ve Dîmaşk şahneliğine kadar yükseldi.³⁵

Resim 1.1. El-Cezeri'nin elyazması eserinde Selâhaddîn Eyyûbî'nin minyatürü.³⁶

³⁴ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 384; İbnü'l-Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl*, çev: Onur Özatağ. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 163-64.

³⁵ Gregory Abû'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 391; İbnü'l-Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl*, 190; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 272-282.

³⁶ Wikipedia, "Selâhaddîn Eyyûbî", 30 Ağustos 2020, https://tr.wikipedia-onipfs.org/wiki/Selahaddin_Eyyubi.html.

Tarihler 1162 yılını gösterdiğinde Kudüs Kralı III. Baudouin ölmüş ve çocuğu olmadığı için yerine kardeşi Amaury geçmişti. Başa gelir gelmez de bütün dikkatini Mısır'a çevirmişti. Mısır, insan kaynağı, maddi imkânları ve en önemlisi de stratejik konumu açısından Filistin'deki durumun kaderini belirleyecek bir pozisyondaydı. Hatta bu durumun Haçlı Seferinin en önemli nedenini oluşturduğu söylenebilir. Fakat siyasi anlamda Fatımi devleti ciddi bir iktidar krizi yaşıyordu. Bunu kendi yararına çevirmeyi düşünen Amaury vakit kaybetmeden, Mısır'a ani bir saldırı düzenlemiş ve en doğudaki limanı olan Bilbays'ı kuşatmıştı. Yakın zamanda yönetimden indirilen Fatımi Veziri Şâver b. Mücır, Şam'dan yardım talebinde bulundu. Amaury'nin Bilbays'ı işgal haberi kendisine ulaşan Nureddin, 1164 Nisan'ında Esedüddin Şîrkûh el-Mansûr'un komutasında Mısır'a bir ordu göndermişti. Şîrkûh'un yanında yeğeni Selâhaddîn-i Eyyûbî de vardı.³⁷ Vezir Dirgâm kaçarken öldürüldü ve yerine Şâver geçti. Ancak Nûreddin'in kumandanı Şîrkûh ile arası açılınca Amaury de, Şâver'i destekleyerek 1164 Temmuz'unda Şîrkûh'u Bilbays'ta kuşattı. Ancak Nûreddin Zengî'nin Antakya yakınındaki Hârim'e hücum etmesi üzerine Şîrkûh ile anlaşıp Kudüs'e döndü. Mısır üzerindeki mücadele Haçlılarla Zengiler arasında 1169 yılına kadar sürdü. Zengiler, Esedüddin Şîrkûh el-Mansûr'un yönetiminde Mısır'a üç sefer düzenlemişti. Şîrkûh bu seferler ile Mısır'da üstün başarılar elde etmiş, bir süreliğine Mısır'a vezir olmuştur. Şîrkûh, bu üstün başarısının sonuçlarını göremeden iki ay sonra ölmüştü. Onun yerine, yeğeni genç Selâhaddîn-i Eyyûbî geçmişti (26 Mart 1169). Fatımî vezirlerine "Sultan/Melik" dediği için Selâhaddîn'e bundan böyle "Sultan" denilecekti. Böylece Sultan Selâhaddîn hem Fatımî veziri hem de Zengîlerin Mısır ordusu başkomutanı oldu. Ancak o, asıl olarak Nûreddin Zengî'ye bağlı idi.³⁸

Selâhaddîn-i Eyyûbî, Mısır'da düzeni sağladıktan sonra, Nûreddin'in emriyle cuma hutbesinde Fâtımî halifesinin yerine, Abbasî Halifesi'nin adını okuttu (1171). Hâkimiyet alameti olan hutbenin okunması ile Fâtımî Hanedanlığı (1065-1171) ve hilâfeti son bulurken, müslümanlar da Haçlılar'a karşı birleşmiş oldular. Böylece İslam dünyasındaki iki başlılık son bulmuş ve biri Bağdat'ta, diğeri Mısır'da olmak üzere iki halifeye dayalı yapı, değişmiş oldu. Bu olay, Müslümanların haçlılara karşı

³⁷ İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fit Tarih*, 11: 243; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 315; Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 266-275.

³⁸ Stanley Lane Poole, *Selâhaddîn: Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, çev. Nice Damar (İstanbul: Avesta Yayınları, 2012), 100; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 180.

isteği üzerine, Bağdat'taki Abbasi Halifesi Müstazî-Biemrillâh (1170-1180) onu Mısır, Mağrip, Nubia (Kuzey Sudan), Batı Arabistan, Filistin ve merkez Suriye üzerinde tam yetkili kılmıştı.⁴³

29 Haziran 1180 tarihinde Musul hâkimi II. Seyfeddin Gazi'nin, 4 Aralık 1181'de de el-Melikü's-Sâlih Nûreddin İsmâil'in ölmesi üzerine Selâhaddîn-i Eyyûbî, el-Melikü's-Sâlih'in mirasını Musullular'a kaptırmamak ve bu bölgede kendisine karşı yeni bir ittifakın meydana gelmesine imkân vermemek için Haziran 1182'de I. Doğu Seferi'ne çıktı. Bu sefer esnasında el-Cezire bölgesini ve Sincar'ı, 29 Nisan 1183'te Âmid'i (Diyarbakır), ardından 11 Haziran 1183'te de Halep'i aldı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Halep'i ele geçirmekle muhaliflerinin gücünü kırdığı gibi, aynı zamanda büyük bir stratejik üstünlük kazanmış ve böylelikle Kudüs yolu kendisine daha çok açılmış oldu. Bu sebeple Halep'in Selâhaddîn'in eline geçmesi Haçlılar'ı telâşlandırdı. İbnü'l-Esîr bu olayın önemi üzerinde durmuş, Selâhaddîn de Halep'i ele geçirdiğinde duyduğu sevinci başka hiçbir yerde duymadığını söylemiştir. Bu yılı iç düzenlemeler ve Haçlılar'la uğraşarak geçiren Selâhaddîn-i Eyyûbî, 1185'te çıktığı II. Doğu Seferi'nde Erbil ve Meyyâfârikîn gibi stratejik yerleri de ele geçirdi. Musul Atabegleri (Zengîler) onun hâkimiyetini tanıdı. Ahlat'ın durumu hakkında Azerbaycan Atabegi Pehlivan ile anlaştı. Böylece Mısır'da düzeni sağladıkatan sonra Suriye'de de birliği tesis etmiş, Nûreddin Zengî'nin devletini daha güçlü ve geniş bir şekilde idaresi altında toplamış oldu. Hâkimiyet alanını Fırat'tan Nil'e kadar uzatmış ve bütün Haçlı devletlerini çember içine almıştı. Ayrıca Anadolu'da güçlenmiş olan Selçuklu Sultanı II. Kılıcarşlan 1176 Eylül'ünde Myriokephalon'da Bizans ordusunu yenilgiye uğratarak doğudaki Franklara yapılan destekler de tamamen kesilmişti.⁴⁴

1.2 HITTİN SAVAŞI ÖNCESİ HAÇLILAR ARASINDAKİ GELİŞMELER

Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Suriye mücadelesi sırasında Halepli rakipleri, daha önce Nureddin tarafından esir alınmış ve Halep'te zindana atılmış olan Renaud de Chatillon gibi birçok İslam düşmanı Haçlı liderini serbest bırakmışlardı. Renaud de Chatillon, bu on altı yıllık esaretten sonra Filistin'e gelmiş, Kudüs Kralı tarafından Kerek-Şevbek Senyörü ilan edilerek geniş bir alanda toprak sahibi olmuştu. Bu esaret

⁴³ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 414-17; Aydın Usta, *Haçlı Hikâyeleri* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 194-97.

⁴⁴ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 422; Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, 132; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 345-358.

yıllarında gördüğü muameleler neticesinde kronik bir İslam düşmanlığı hastalığına yakalanan Renaud de Chatillon'un arkasında yine kendisi gibi müslüman düşmanı Templier ve Hospitalier Tarikatı⁴⁵ şövalyeleri vardı. Renaud, 1182'de Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kuzeyde bulunmasından faydalanarak Kızıldeniz'e bir donanma gönderip Mekke'ye giden hacıların bulunduğu gemileri yağmalamıştı. Akabe Körfezi'ndeki Eyle'yi ele geçirmiş, donanması Afrika kıyısı boyunca şehirleri ve gemileri yağmalamış, yakmış ve birçok hacıyı kılıçtan geçirmişti.⁴⁶

Durumdan haberdar olan Selâhaddîn-i Eyyûbî, kardeşi Mısır Valisi Melik Adil'e derhal olaya müdahale etmesini istemişti. Melik Adil, Hüsameddin Lü'lü' kumandasında bir donanmayı Haçlıların üzerine göndermişti. Hüsameddin önce adadaki kaleyi kuşatmadan kurtarmış ve Eyle'yi geri almış, ardından güneye inerek Haçlı gemilerini imha etmişti. Ele geçirilen esirler Kahire'ye götürülerek idam edilmişti. Bu sırada Kudüs Haçlı Krallığı tahtına Guy de Lusignan geçmiş ve kendisine bağlı olan Kerek-Şevbek Prinkepsi Renaud de Châtillon ile birlikte Selâhaddîn-i Eyyûbî ile bir antlaşma yaparak ticaret kervanlarına saldırmayacaklarına dair söz vermişti. Fakat Renaud de Châtillon, yine de rahat durmamış ve harekete geçmiş, 1186 sonunda Kahire'den barış anlaşmasına güvenerek yola çıkan bir kervana Moab Bölgesi'nde saldırmış, tacirleri ve malları, Kerek olarak da bildiğimiz ve Mûte Savaşı⁴⁷ nın da geçtiği bölgede yer alan, Kerek Kalesi'ne götürmüştü. Kervandakiler, Müslümanlarla arasındaki barış anlaşmasını

⁴⁵ “Dâviyye” dedikleri Templier tarikatı, 1119 yılının sonunda Kudüs'te kurulmuştur. “Mescidiaksâlilar” anlamına gelen adını, Latinler'ce krallık sarayı olarak kullanılan ve bir kısmı kendilerine tahsis edilmiş bulunan Temple'den (Templum Salomonis, Mescid-i Aksâ) alır. Yine Orta çağ İslâm tarihçilerinin, adını “İsbitâriyye” şeklinde Arapçalaştırdıkları Hospitalier (yolcu ve yabancıları konuk edip ikramda bulunan) tarikatı ise aslında bir hayır kuruluşu olarak XI. yüzyılın sonlarına doğru Müslümanlardan alınan özel izinle Kudüs'te, şehre gelecek yoksul ve hasta hacı adaylarına yardım etmek amacıyla kurulmuş ve İslâm hastanelerinden örnek olarak bir hastahane yapmışlardır. Batı tarihindeki -klasik çağ hariç- bu ilk müstakil hıristiyan hastane ile Hospitalier mensupları İslâm hastane geleneğini Batılılar'a asırlarca tanıtmışlardır. *Hospitalier* zamanla bir şövalye tarikatına dönüşmüş ve daha çok Saint Jean şövalyeleri, daha sonra Rodos şövalyeleri, Malta şövalyeleri adıyla anılmıştır. Bu şövalyeler, Haçlılar'ın çekirdek gücü olan en çetin süvarileri meydana getiriyorlardı. İsbitâriyye'nin alâmeti, zırhlarının üstüne giydikleri uzun mantolara işlenmiş beyaz haç, Dâviyye'ninki ise beyaz pelerinler üzerine işlenmiş kırmızı haçtır, ki bu alâmetler “Haçlı” isminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Dâviyye ve İsbitâriyye'nin Selâhaddîn-i Eyyûbî zamanında ve III. Haçlı Seferi sırasında adlarına sıkça rastlanır. Bkz. Ramazan Şeşen, “Dâviyye ve İsbitâriyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 19-21.

⁴⁶ İbn Cübeyr, *er-Rihle*, çev: İsmail Güler, *Endülü's'ten Kutsal Topraklara*, 34.

⁴⁷ Müslümanların 629 yılında Suriyeli hıristiyan Araplar ve Bizans ordusuyla yaptığı ilk savaştır. Gassânî-hıristiyan Arapları'nın reislerinden Şurabhîl b. Amr'ın, Resûlullah'ın bir mektubunu Busrâ-Filistin valisine götürmekte olan Hâris b. Umeyr'i öldürerek kabileler ve devletler arası bir teamülü çığnemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber 3000 kişilik bir kuvvet göndermişti. Bu birlik, Mûte'de 100.000 veya 200.000 kişiden oluştuğu rivayet edilen Bizans ordusu ile kahramanca çarpışmıştır. Sayıca kendisinden çok üstün olan düşmanla planlı şekilde vuruşarak ve ona zarar vererek geri çekilen İslâm ordusu, bir miktar ganimet de elde ederek Medine'ye ulaşmayı başarmıştır. Bkz. Hüseyin Algül, “Mûte Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 386.

Renaud de Châtillon'a hatırlatarak kendilerini serbest bırakması için yalvardılar. Ama o İslâm peygamberini tahkir ederek “*Sizi kurtarması için Muhammed’inize yalvarın*” diye bağırdı. Selâhaddîn-i Eyyûbî bunu öğrenince çok üzüldü, öfkelenildi. Renaud de Châtillon’u yakalayınca kendi elleriyle öldüreceğine dair yemin etti. Hem Renaud’dan hem Kral Guy’dan derhal esirlerin serbest bırakılmasını ve mallarının da iade edilmesini istedi. Ancak Renaud hiç umursamadı, Guy ise bu hususa onu ikna edemedi. Artık savaş kaçınılmazdı. Bunun üzerine Kerek-Şevbek Prinkepsliği üzerine sefer açmaya karar veren Selâhaddîn-i Eyyûbî, çeşitli bölgelerdeki emîrlere mektuplar yazarak askerlerini cihada çağırды. ⁴⁸

Haçlı cephesinde Amaury’dan sonra hanedandan geriye sadece on üç yaşında cüzzamlı oğlu IV. Baudouin kalmıştı. Trablus Kontu III. Raymond, on üç yaşında olan yeni krala naib olarak seçilmişti. Ancak Kudüs Kralı IV. Baudouin 1185 Mart’ında ölmüşü. Önceden varılan anlaşmaya göre henüz sekiz yaşında bir çocuk olan yeğeni V. Baudouin, Trablus Kontu III. Raymond’un niyabetinde kral ilan edilmişti. Krallığın durumu kötüye gittiğinden Raymond, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile dört yıllık bir anlaşma yapmıştı. Fakat IV. Baudouin 1186’da ölmüş, başında Renaud de Chatillon ve Joscelin de Courtenay’in bulunduğu saray partisi anlaşmayı hiçe saymış, kral naibi III. Raymond ve taraftarlarını idareden uzaklaştırmıştı. Akabinde söz konusu parti, ölen kralın kız kardeşi Sibylle’e Kudüs’te taç giydirmişti. Sibylle de kocası Guy de Lusignan’a taç giydirmiş ve onu kral ilan etmişti. ⁴⁹ Taberiyye kontu III. Raymond, bu durumdan duyduğu kin ve nefretle Selâhaddîn-i Eyyûbî’ye yanaşmış ve onunla belli gizli anlaşmalar yapmıştı. Bu durum krallık ileri gelenlerini iki büyük rakip partiye bölmüşü. Kudüs Krallığı, barış ortamını tercih edenlerle, savaş isteyenlerin iç mücadelesine sahne olmuştu. Barışın devamını isteyenlerin başında Trablus Kontu III. Raymond vardı. Savaş isteyenlerin başında ise eski Antakya Prinkepsi Renaud de Chatillon ve Tapınak şövalyeleri vardı. Krallık, iç meselelerle uğraşırken, dışardan gelecek yardım ümitlerini de kaybetmişti. ⁵⁰

⁴⁸ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 11: 528; Ramazan Şeşen, “*Hittîn’de Selâhaddîn’in Ordusu*”, Belleten, LIV. / 209, (Ankara: TTK, 1990), 427-33.

⁴⁹ Sir Hamilton A. R. Gibb, *The Rise of Saladin, 1169-1189* (Londra: y.e.y., 1969), 582-85; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 307.

⁵⁰ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 11: 416; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 375-80; Nadir Karakuş, “Haçlı Acımasızlığının Uç Örneği: Châtillonlu Renaud”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 1 (2018): 102.

1.3 HITTİN ZAFERİ VE KUDÛS'ÜN FETHİ

Selâhaddîn-i Eyyûbî, antlaşmaya dayanarak esirlerin serbest bırakılmasını ve zararın ödenmesini istemişti. İsteğinin yerine getirilmemesi üzerine de antlaşmanın bozulduğunu ve Haçlılarla savaşın kaçınılmaz olduğunu bildirmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî, kendisine bağlı bütün bölgelerden asker göndermelerini ve cihada destek vermelerini istemiş ve 13 Nisan 1187 baharında da Havran Bölgesi'nde ordusunu toplamıştı. Ardından Busra ve Kerek'e ilerleyerek Karyeteyn'de Mısır'dan gelen kuvvetlerle birleşti. Bu arada Muzafferüddin Gökböri komutasındaki bir keşif birliği, Akka civarında seçkin bir Haçlı birliğini mağlup ettiler (10 Mayıs 1187). Selâhaddîn-i Eyyûbî, bu zaferden haberdar olunca Taberiye Gölü yakınında Aştera mevkiinde ordugâh kurarak Suriye, Irak ve el-Cezire'den gelecek birliklerin kendisine katılmasını bekledi. İsfahânî: "*Ordu, İslam tarihinde görülmedik boyutta bir okyanus gibiydi*"⁵¹ diye yazmıştı. Yeterince askerin toplanması üzerine 24 Haziran'da orduyu teftişe çıkan Selâhaddîn-i Eyyûbî her emîre tek tek görev verdi; her birlikten özel hücum müfrezeleri çıkardı ve bütün birliklere yanındakilerle iş birliği yapmaları direktifini verdi. Bu arada askerlere teçhizatın yanı sıra bol miktarda bahşiş dağıtarak onları memnun etti. Harp divanını topladı ve alınan savaş kararını değerlendirdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî ayrıca kardeşi Melikü'l-Âdil'e de bir mektup yazarak Mısır'da kalan askerlerin başında Haçlı hâkimiyetindeki topraklara girmesini emretti.⁵²

Haçlılar, Müslüman askerlerin toplandıklarını ve savaşmaya kararlı olduklarını görünce aralarındaki anlaşmazlığı halletmişler, bütün asillerini ve şövalyelerini Akkâ'ya çağırarak toplayabildikleri en büyük orduyu bir araya getirmişlerdi. İslam tarihçileri bunların sayısının 50.000 civarında olduğunu söylerken Haçlı kaynaklarına göre ise mevcutları 4000, 9000 veya 20.000 kadardı. Haçlı ordusunun 2000 şövalye, 20.000 yaya ve o çevreden toplanan hafif süvari birliklerinden meydana geldiği söylenebilir. Her iki tarafta da ganimetten pay almak isteyen gönüllülerin sayısı epeyce kabarıktı.⁵³ Ayrıca Kudüs'ten de Hz. İsa'nın üzerinde çarmıha gerildiğine inanılan kutsal haç getirilmişti.⁵⁴

⁵¹ İmadeddin el-İsfahani, *el-Feth el-Kussi fi'l Feth el-Kudsi*. Beyrut: Darü'l-Menar, 2004, s. 46.

⁵² İsfahânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 48.

⁵³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 412 .

⁵⁴ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 441; Lane Poole, *Selâhaddîn: Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, 184.

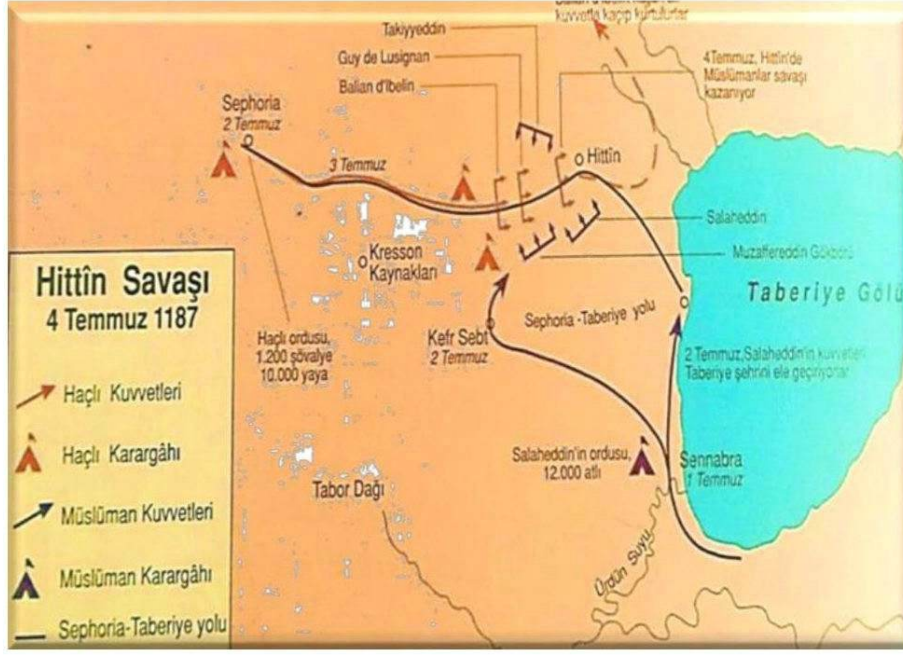

Resim 1. 2. Hittin Savaşı⁵⁵

Selâhaddîn-i Eyyûbî, merkezî kuvvetlerin kumandasını kendi üzerine alıp sağ kanadı Takıyyüddin'e, sol kanadı Kökböri'ye verdi. Hittin Köyü tepesi eteğindeki Kefr-Sebt'te konakladı. Burası su kuyuları ile ünlüydü ve Selâhaddîn-i Eyyûbî tüm kuyuları tutmuştu. Haçlıları tahrik etmek için ok atışları yapılsa da meydan savaşını göze alamayan Haçlılar yerlerinden ayrılmadılar. Durumu gören Selâhaddîn-i Eyyûbî muharip birliklere mevzilerinden ayrılmamaları emrini vererek, kendi hassa birliği ile Haçlıların elindeki Taberiye kalesini kuşattı ve akşam saatlerinde iç kale dışındaki yerleri aldı. Bunun üzerine şehrin hâkimi Kontes Ehive, Haçlı ordusuna haber gönderip yardım istedi. Haçlılar da 3 Temmuz sabahı mevzilerinden ayrılıp Taberiye'ye doğru yürümeye başladılar. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin istediği de tam bu idi. Durumu öğrenen Selâhaddîn-i Eyyûbî kuşatmaya yetecek kadar birliği Taberiye'de bırakıp diğerleriyle ordusunun başına döndü. Okçular, üzerlerine devamlı şekilde ok yağdırarak ilerlemelerine engel oluyorlardı; arada şiddetli çarpışmalar da meydana geliyordu. Öğleden sonra Haçlılar, Hittin köyünün üst tarafındaki düzlüğe varmışlardı. Haçlılar yorgunluktan ve susuzluktan bitkin durumdaydılar. Her taraftan sarıldıkları için geri de dönemiyorlardı. Düzlükte geceleme, ertesi gün Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ordusunu yararak Taberiye'ye ulaşmaya karar verdiler.⁵⁶

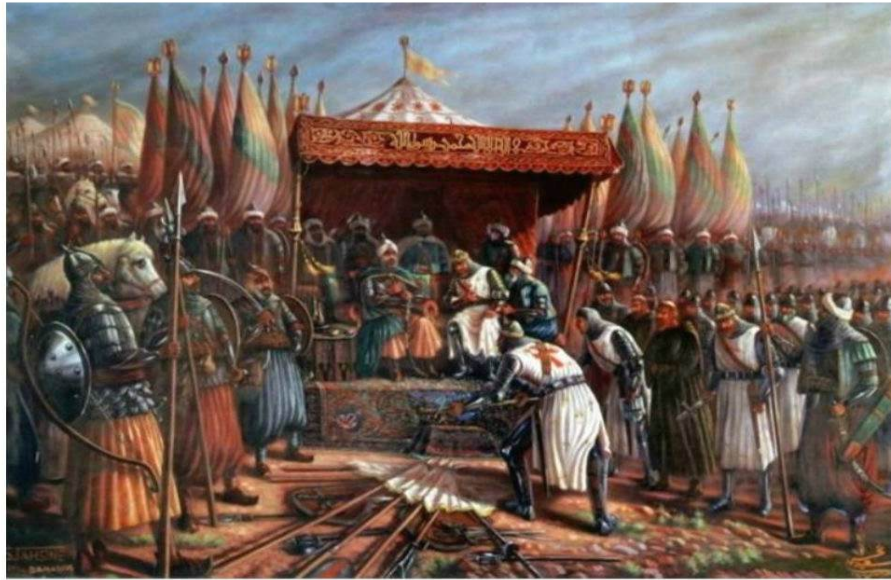
⁵⁵ Önder Kaya, "*Selahaddin Eyyubi: Şarkın En Sevgili Sultanı*", erişim tarihi: 30 Ağustos 2020, <https://www.beyz tarih.com/makale/selahaddin-eyyubi-sarkin-en-sevgili-sultani>.

⁵⁶ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 206-207

Harita 1. 2. Hittin Savaşı⁵⁷

4 Temmuz 1187 sabahı Hittin'de meydana gelen savaşta Haçlı piyadeleri göle doğru kuşatmayı yarmaya çalışmış, fakat hemen hepsi ya kılıçtan geçirilmiş ya da esir alınmıştı. Sadece III. Raymond, Renaud de Sidon ve Balian d'Ibelin kuşatmayı yarıp kurtulabilmişti. Kudüs Kralı Guy savaşta esir alınmış ve hayatı bağışlanmıştı.⁵⁸

Resim 1. 3. Selâhaddin-i Eyyûbî ve esir Kudüs Kralı Lüzinyalı Guy⁵⁹

⁵⁷ Ebru Altan, *Haçlı Seferleri Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi, t.y), 142.

⁵⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 381-385; Işın Demirkent, "Hittin Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batıdaki Akisleri", *Bellekten*, LII. / 243, (Ankara: TTK, 1988), 138-139.

⁵⁹ Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin-i Eyyûbî* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), Kapak Resmi.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, Müslüman düşmanı Renaud de Chatillon'u oracıkta kendi elleriyle öldürmüştü. Kavgacı ve Müslüman düşmanı bir yapıya sahip olan Templier ve Hospitalier tarikatı şövalyeleri de öldürülmüştü. Çünkü bunlar esir aldıkları Müslümanlara karşı çok acımasız davranarak birçok zulüm işlemişlerdi. Ayrıca Kutsal Haç da Müslümanların eline geçmişti.⁶⁰ İbn Esir, manidar bir tespitte bulunmuştu: “Esirleri görenler kimsenin ölmediğini, ölüleri görenlerse kimsenin kurtulamadığını düşünürdü. Haçlılar, Suriye sahiline geldikleri 1098 yılından bugüne kadar böyle bir felakete maruz kalmadılar”⁶¹ diyordu.

Bu savaşta Haçlı devletçiklerinin neredeyse bütün askerî gücü yok edilmişti. Müslümanlar büyük bir fetih dalgası halinde Filistin üzerinde yayılmaya başlamışlardı. Bundan sonra öncelikle denizden gelecek desteği kesmek için sahili denetleyen kentler ele geçirilmişti. Akkâ 9 Temmuz 1187’de alınmıştı. Peşinden Nasıra, Saffuriye, Tabor, Sebaste, Nablus ile Akkâ’nın güneyinde bulunan Hayfa, Arsuf ve Kaysarriye teslim olmuştu. Mısır’dan gelen el-Adil güneydeki Yafa’yı ve çevresini temizlemişti. Sûr (Tyre) sınırında bulunan Tibnin ile sırasıyla Sidon, Cübeyl ve Beyrut alınmıştı.⁶²

Selâhaddîn-i Eyyûbî, 23 Ağustos’ta Askalan önüne gelmiş, el-Adil de kuvvetleriyle Sultan’a katılmıştı. Bu kent, esir Kudüs Kralı Guy’un özgürlük bedeli olarak alınacaktı. Kral Guy, kente Selâhaddîn-i Eyyûbî’ye teslim olmaları için gönderilmiş, ancak kent halkı kralı içeri almamıştı. Şehir, askerî kuvvetle alınmış ve Kral Guy, serbest bırakılmamıştı. Bu sırada Gazze, Tapınak şövalyelerinin elindeydi, onların reisi, Gerard, Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin elinde esirdi. Özgürlüğüne karşılık şehrin teslimini sağlamıştı. Bunda Tapınak şövalyelerinin reislerine bağlılık ilkesi önemli rol oynuyordu. Çünkü Tapınak şövalyeleri büyük üstadlarına kayıtsız şartsız itaat etmek zorundaydılar.⁶³

Gazze’den sonra Darum, Remle, Yabnu, Natrun, İbelin, Hebron ve Beytullahim alınmıştı. İki ay içinde kuzeyde Beyrut’tan, güneyde Gazze’ye kadar Filistin’in tümü Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin eline geçmişti. Böylece sıra tecrit edilmiş Kudüs’e gelmişti.⁶⁴

Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin 20 Eylül’de kuşattığı şehir, Mi’rac mûcizesinin yıl dönümü olan 27 Receb 583 (2 Ekim 1187) Cuma günü teslim olmuş ve 88 yıllık Haçlı

⁶⁰ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 11: 424; Gregory, *Abu’l Farac Tarihi*, 2: 443; Şeşen, “Hittin’de Selâhaddîn’in Ordusu”, 447.

⁶¹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 11: 424.

⁶² İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi’l Feth el-Kudsi*, 60-62; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 161.

⁶³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 387; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 223.

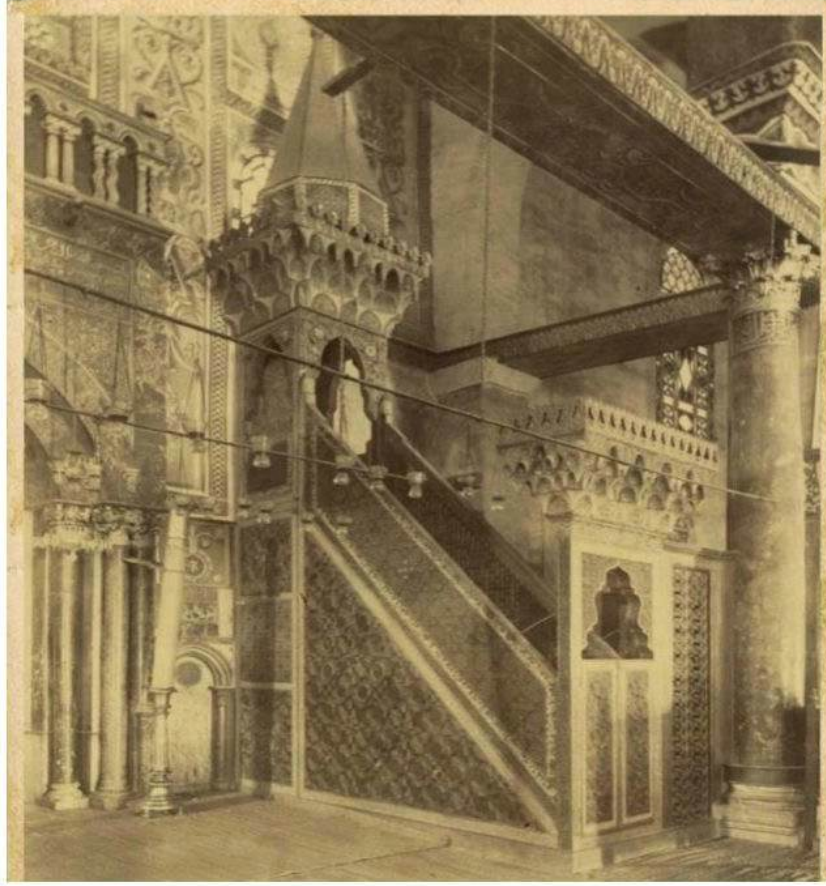
⁶⁴ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 162; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin-i Eyyûbî*, 98.

işgali son bulmuştu. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Kudüs halkına çok merhametli davranmış, az bir fidye ödeyerek gitmelerine izin vermişti. Ayrıca binlerce kişiyi de karşılıksız serbest bırakmıştı.⁶⁵ Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bu insanca davranışı Kudüs'ü zapteden Haçlılar'ın vahşetiyle tam bir tezat teşkil etmekteydi. Kudüs'ten ayrılanlar özellikle Sûr, Trablus ve Antakya'ya sığınırken Hazreti Ömer'in VII. yüzyılda attığı adımları takip eden Selahaddin Eyyubi, Ortodokslar ve Museviler'in şehre yerleşmesine izin vermişti. Hristiyanlara ait kutsal yerlerin idaresini Ortodoks Kilisesi'ne teslim etmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî 1188 yılında fetihlerine devam etmiş, 1189'da Sûr dışında bütün Kudüs Krallığı topraklarını ele geçirmişti.⁶⁶ Bir süre Kudüs'te kalan Selâhaddîn-i Eyyûbî, Haçlılar tarafından saray olarak kullanılan Mescid-i Aksâ'yı camiye çevirdi. Haçlılarca tahrip edilen Mescid-i Aksa'yı kendi elleriyle süpüren ve gül yağıyla yıkatan Selâhaddîn-i Eyyûbî, Harem-i Şerif'i Hristiyanlara ait sembollerden arındırdı. Fethin ardından Kubbetü's Sahra'daki haçın indirilmesinin ardından 88 yıl boyunca duyulmayan ezan sesi tekrar şehrin semalarında yankılanmaya başladı. Nureddin Mahmud'un daha önce Halepli bir marangoza yaptırdığı ve Halep'ten getirttiği minberi de Mescid-i Aksa'ya yerleştirmişti. Adına kıssalar dizilen ve "*Selahaddin Minberi*" olarak adlandırılan bu tarihi eser, Kudüs'ün fethinin simgelerinden biri haline geldi.⁶⁷

⁶⁵ Lane Poole, *Selâhaddîn: Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, 200-209.

⁶⁶ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 134-36; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 165; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 389-96.

⁶⁷ Bu ahşap minber, 1969'da bir yahudi tarafından çıkarılan yangında yanmıştır. Bkz. Kök, "Nüreddin Zengî, Mahmud", 259-262.

Resim1. 4. Selâhaddin Minberi⁶⁸

1.4 BATIDA SİYASİ DURUM

1.4.1 İngilizler, Fransızlar ve Almanlar arasındaki çekişmeler

X. yüzyılın sonuna gelindiğinde, merkezi güç konumunda olan ve Avrupa'yı bir arada tutan Karolenjyen İmparatorluğu⁶⁹ parçalanmıştı. Bu coğrafyada kurulma mücadelesi veren devletler birbirleri ile savaş halindeydiler.⁷⁰ Haçlı Seferleri öncesi bu durum Avrupa'da ciddi bir iç karışıklığa ve kaosa sebep olmuştu.

⁶⁸ Abdulah Yıldız, *Selâhaddin Minberi*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 10.

⁶⁹ Karolenj İmparatorluğu, 8. ve 9. yüzyıllarda Frank kökenli Karolenj Hanedanı üyesi krallar tarafından yönetilmiş ve başkenti Metz olan bir imparatorluktur. Hanedanın en tanınmış üyesi olan Şarlman döneminde Karolenj İmparatorluğunun sınırları günümüzdeki Fransa, Almanya, Kuzey İtalya, Hollanda, Belçika ve İsviçre dahil Batı ve Orta Avrupa'nın büyük bir bölümünü kapsamaktaydı. VIII. yüzyılın başında İspanya'ya geçen müslüman Araplar (711) Vizigot Krallığı'nı yıkıp bu ülkenin büyük bir kısmını fethettikleri sırada Merovenjiyen de denilen Franklar, Avrupa'nın en kuvvetli devletine sahiptiler. Karolenj İmparatorluğu daha sonra kurulacak olan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun başlangıcı sayılabilir. Bkz. Demirkent, "Franklar", 173-76.

⁷⁰ Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak: Kudüs Seferleri*, çev: İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Yayınları, 2009), 45-50.

Papanın varisi olan Fransa Kralı ile Karolenjyenlerin en büyük varisi durumundaki Alman İmparatoru'nun arası da iyi değildi. Papalık ile Fransa Kralı birlikte hareket ediyor, özellikle Alman İmparatoru (IV. Heinrich) ile olan rekabetinde onun asi tabilerini destekliyordu. 1054'daki Büyük bölünme⁷¹ (Schisma) sırasında 1076 ve 1082'de Papa VII. Gregory, Alman İmparatoru IV. Heinrich'i önce geçici, sonra da kesin olarak tahtan indirmişti. Papa, bu yaptıklarıyla süregelen genel teamülün sınırlarını zorlamıştı. Sonrasında papa, Heinrich'in ordusu martifetiyle Roma'dan sürgün edilmiş, ardından ölmüştü. Görüleceği üzere seferlerin arifesinde Avrupa'nın siyasî hâkimlerinin iç sorunları, çatışma ve karşılıklı savaşları sebebiyle öncelikleri kendi gündemleri idi.⁷²

Selâhaddîn-i Eyyübî, Hittîn Savaşı'nı kazanıp Ortadoğu'da kalan Haçlı kale ve müstahkem mevkillerini ele geçirdiği sırada İngilizler (Angevin Hanedanı) ile Fransızlar (Capet Hanedanı) arasında Normandiya üzerindeki hak iddialarından kaynaklı savaş devam ediyordu. Ancak doğudan gelen haberler ve papanın emri doğrultusunda bu savaşa son vermek üzere İngiliz ve Fransız krallar 1188 Ocak ayında Gisors'da bir araya gelmişlerdi. Yapılan görüşmelerin neticesinde Ocak 1188'de iki kral, haçlı kabul etmişti. Yani haçlı seferine birlikte katılmayı kabul etmişlerdi.⁷³ Ardından asilzadeler de bütün güçleriyle III. Haçlı Seferi'ne destek sözü vermişlerdi. Böylece Batı Avrupa'nın iki önemli gücü arasındaki savaş hali son bulmuştu.⁷⁴ İki rakip kralın yapmış olduğu saldırmazlık anlaşması ile orduları birlikte harekete geçecek, İngilizler göğüslerine beyaz, Fransızlar ise kırmızı haç takacaklardı.⁷⁵ Kral Henry, sefer masraflarını karşılamak için “*Selâhaddîn vergisi*” (Saladin tithe) adlı bir vergi koydu ve herkesten gelirlerinin onda birini vergi olarak ödemelerini talep etti. Ancak sefer hazırlıkları sürerken II. Henry'nin ölümü üzerine (Temmuz 1189) oğlu I. Richard (Arslan yürekli) tahta çıktı.⁷⁶

İngiltere'de Krallık makamına henüz yeni geçmiş bulunan Richard'ın Fransa ile birlikte III. Haçlı Seferi'ne katılma planını hayata geçirmenin sırası gelmişti. Ancak iki

⁷¹ Hristiyanlık'ta iki büyük mezhep, Katolik ve Ortodoks mezhepleri'dir. Batı kiliselerine Roma-Katolik, Doğu kiliselerine ise Bizans- Ortodoks kiliseleri denmektedir. Orta çağ'dan itibaren büyük anlaşmazlıklar ve çekişmeler yaşayan Doğu ve Batı kiliseleri birçok kez birbirlerini dinden çıkmakla itham etmişlerdir. Nihayet 1054 yılında birbirlerinden tamamen ayrıldıklarını ilan etmişlerdir. Bu olay, tarihte *Schisma* olarak anılmaktadır.

⁷² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1: 79-80; Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, 51-53.

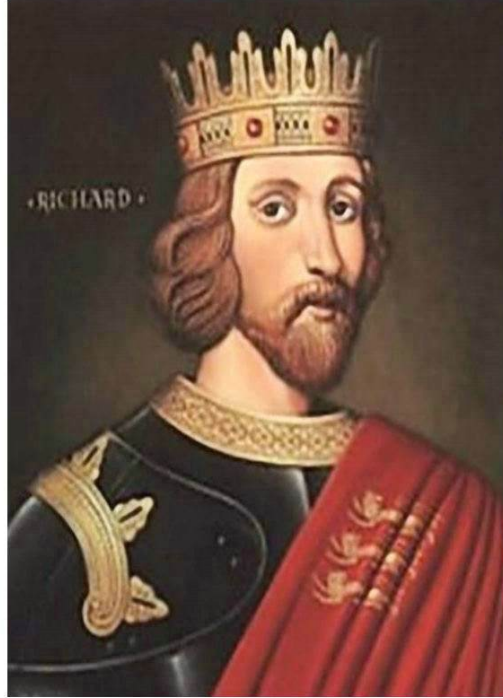
⁷³ Nomiku, *Haçlı Seferleri*, 51-52.

⁷⁴ Devries, *Dünya Savaş Tarihi: Haçlı Seferleri*, 109.

⁷⁵ Jonathan Riley-Smith, *Haçlılar Kimlerdi?* çev: Berna Kılınçer (İstanbul: Bilişim Yayınları, 2005), 51.

⁷⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 6; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 388.

ülke arasında oluşan güvensizlik nedeniyle sefere aynı anda çıkmayı kararlaştırmışlardı. Vezelay'dan ayrı ayrı yola çıkan krallar, Sicilya'nın başkenti Messina'da buluşarak seferin bundan sonraki aşaması için bir anlaşma imzaladılar. Buna göre ele geçirilecek şehirler ve zengilikler iki kral arasında eşit oranda paylaşılacaktı. Akabinde Fransa Kralı, kız kardeşi Alice ile Richard'ın çok önceden kararlaştırılmış olan evliliğini gündeme getirmişti. Eğer bu evlilik gerçekleşirse belki de siyasî sonuçları olacak ve iki ülke arasında yeni bir sayfa açılacaktı. Ancak Richard ve annesi Eleanore bu evliliğe karşı çıkıyorlardı. Bu yüzden Eleanore, oğluna yeni bir gelin arayışına girmiş ve Navarra Kralı'nın kızını oğluna almayı istemişti. Haçlı Seferleri hazırlıkları tamamlanıp, sefer başlayacağı sırada Richard, Navarra Kralı'nın kızı Brengaria'yı, Sicilya'ya kendi yanına getirmesini annesinden rica etmişti. Bu olay üzerine İngiltere Kralı Richard ile Fransa Kralı Philippe'nin ilişkileri daha da bozulmuştu. Aralarındaki anlaşmazlıklar Akka önlerine varıncaya kadar hız kesmeden devam edecekti.⁷⁷

Resim 1. 5. İngiltere Kralı Richard⁷⁸

⁷⁷ Devries, *Dünya Savaş Tarihi: Haçlı Seferleri*, 117; Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, 67-68.

⁷⁸ Wikipedia, "I. Richard", erişim tarihi: 30 Ağustos 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Richard.

Resim 1.6. Fransa Kralı Philippe⁷⁹

1.4.2 Kudüs'ün ele geçirilmesinin Batı'daki yankıları

Önce Hittin hezimetini ve hemen peşinden Kudüs'ün düşüşü haberleri Avrupa'ya peş peşe ulaşmıştı. Hıristiyan dünyası bu acı haberle sarsılmıştı. Hasta olan Papa III. Urbanus (1185- 1187) duyduğu haberlerin üzüntüsüyle 20 Ekim'de öldü. Halefi VIII. Gregorius (25 Ekim ile 17 Aralık 1187) bir bildiri yayımlayarak bütün Batı Hristiyanlarını yeni bir Haçlı seferine çağırdı.⁸⁰ Papa VIII. Gregorius mektubunda şöyle demektedir:

Kudüs kentine âşık olan Kutsal Elin öfkeli ve korkunç takdirini duyduğumuzdan beri biz ve kardeşlerimiz büyük bir üzüntüyle kahrolduk. Büyük bir hüznle vurulduk ve ne yapıp ne söyleyeceğimize kolayca karar veremez olduk... Son zamanlarda insanların fesatlığının oluşturduğu ihtilaflardan faydalanarak, şeytanın kutsal beldede oluşturduğu fitnenin yardımıyla da Selahaddin, silahlı birçok adamıyla o bölgelere vardı... Kutsal Haç ele geçirildi, piskoposlar katledildi ve kral esir düştü. Neredeyse ordunun tümü ya kılıçtan geçirildi ya da düşmana esir düştü. Öyle ki, sadece çok azının kaçabildiğine inanılıyor. Dahası Selahaddin'in gözü önünde piskoposlar, Templier ve Hospitalier şövalyeleri başsız bırakıldı. Bölgeden birisi bize gelip oradaki olayların tamamıyla ve hakikatiyle anlatana kadar düşmanın nereyi işgal edip, ele geçirdiğini –ki çok az bir bölgenin ellerine düşmediği söyleniyor- bu mektubun tamamıyla tarif edebileceğini düşünmüyoruz.⁸¹

⁷⁹ Wikipedia, “II. Philippe”, 30 Ağustos 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Philippe.

⁸⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 3-4; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 373.

⁸¹ Edgar Johnson, *The Crusades of Frederick and Henry VI* (Londra: y.e.y., 1969), 37.

Bu ve benzeri mektuplardan da anlaşıldığı üzere, alarm veren kutsal bölgeye acil yardım bekleniyordu. Ancak çok yakın geçmişte Kudüs Krallığı'nın yoğun yardım isteklerine, kilise dışında herkes kayıtsız kalmıştı. Kimse tehlikenin bu kadar yakın ve yıkıcı olacağını düşünmemişti. Bu felaketten önce doğuya giden savaşçılar, oradaki Latin devletlerin batıdan daha zengin olduğuna, sakinlerinin çok rahat ve savrukça bir hayat yaşadıklarına şahit olmuşlardı. Orada cengâver şövalye hikâyeleri dinlemiş ve canlı bir ticarî hayat görmüşlerdi. Fakat gördüklerinin ne kadar kırılğan olduğunu ve tehlikenin ne denli yakın olduğunu görememişlerdi. Şimdi doğudan gelen haberciler, bu parlak tablonun tersine döndüğünü söylüyorlardı. Kısa bir zaman diliminde Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin orduları, Kudüs krallığının askerî gücünü yok etmişti. Kudüs elden çıkmış, Kutsal Haç, Müslümanların eline geçmiş, doğuda yaklaşık yüz yıldır elde edilen tüm kazanımlar birkaç ayda kaybedilmişti. Geride kalanları kurtarmak için de derhal harekete geçmek gerekiyordu.⁸²

Savaşın sonrasında Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin affettiği insanlar, Sûr şehrine sığınmışlardı. Burası Müslümanların eline geçen kale ve şehirlerden gelip sığınanlarla dolmuştu. Hepsi de bir an önce bir gemi bulup Avrupa'ya gitmek istiyordu. Kuzeydeki Trablus ve Antakya dışında Filistin sahilinde sadece Sûr, Haçlıların elinde kalmıştı.⁸³ Filistin topraklarında yaşayan tüm Hristiyanlar burada toplanmıştı. Trablus Kontu Raymond da Hittîn'deki savaş meydanından kaçarak buraya gelmişti. Ancak sıranın Sûr'a geldiğini anlayıp, savunacak asker de olmadığından şehri terk ederek Trablus'a gitmiş ve de orada ölmüştü. Böylece Sûr şehri tamamen savunmasız kalmıştı.⁸⁴ Selâhaddîn-i Eyyûbî, Akkâ'dan hemen sonra buraya yöneldi ise de şehrin çok sağlam olan kalesinden çekinerek, kuzeyde daha kolay alınacak Sayda ve Beyrut'a gitmeyi tercih etmişti.⁸⁵

1.4.3 Roma-Cermen İmparatorluğu ve Bizans rekabeti

1146-1148 yılları arasında İkinci Haçlı Seferi'ni düzenleyen Fransızlar ve Almanlar, alınan kötü neticenin sonrasında ülkelerine dönerken, Kral III. Konrad, İstanbul'a gelmiş ve uzunca bir süre burada dinlenmişti. Bu sırada Bizans İmparatoru Manuel Komnenos (1143-1180) ile sıkı bir dostluk kurmuştu. Aynı zamanda ikisi,

⁸² Devries, *Dünya Savaş Tarihi: Haçlı Seferleri*, 107; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 3.

⁸³ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 266.

⁸⁴ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 86.

⁸⁵ Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin-i Eyyûbî*, 103.

müşterek olarak Sicilya'ya karşı bir saldırı planında anlaşmışlardı. Öte yandan Fransa Kralı VII. Louis, Alman İmparatoru Konrad'ın aksine İkinci Haçlı Seferi'nde uğranılan hezimetin baş sorumlusu olarak Bizans'ı görmekteydi. Bu sebeple Kudüs dönüşü soluğu Sicilya'da almış ve Bizans'ın ezeli düşmanı olan Norman Kralı II. Roger ile birlikte düşman olarak gördüğü Bizans'a karşı bir Haçlı Seferi tasarlamışlardı. Üstelik Papa da bu fikre sıcak bakmıştı. Söz konusu teklif Alman İmparatoru Konrad'da götürülmüş ise de o, Manuel'e verdiği sözden dönmek adına olumsuz yaklaşmıştı. Böylece Bizans birleşik bir Haçlı Seferi hedefi olmaktan son anda onun sayesinde kurtulmuştu.⁸⁶

Bahse konu çekişmeler sebebiyle İkinci Haçlı Seferi'nden sonra Avrupa devletleri iki büyük kampa ayrılmıştı. Bir tarafta Bizans, Almanya ve Venedik, diğer tarafta Fransa, Sicilya, Normanlar, Welf'ler, Macaristan, Sırbistan ve arka planda Katolik Papalığın olduğu iki büyük ittifak kampı oluşturulmuştu. Bu arada Alman İmparatoru III. Konrad, İtalya seferine hazırlanmaya başlamıştı. Ancak imparatorun ani ölümü ile birlikte daha evvel Bizans ile kararlaştırılan sefer planları tamamen suya düşmüştü. Öte yandan Bizans'ın yüzyıllardan beri Büyük Roma'nın mirasçısı olmak iddiasının ateşi biraz küllense de Haçlı Seferleri zamanına kadar geçerliliğini korumuştur. Şimdi ise İmparator Manuel de aynı amaç doğrultusunda hareket ederek İtalya'da bazı kazanımlar elde etmeyi başarmıştı. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ile yaptığı ittifakın da bunda önemli bir payı vardı. Ancak Konrad'tan sonra başa geçen yeni Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa ile eskisi gibi bir ittifakın devam edemeyeceği anlaşılmıştı. Zira Manuel için olduğu kadar Friedrich için de cihanşümul tek imparatorluk düşüncesi bütün siyasî hedeflerinin temelini oluşturmaktaydı. Friedrich Barbarossa, Bizans'ın İtalya'daki faaliyetlerine karşı olduğu gibi Manuel'i sadece bir Grek kralı olarak görmekteydi.⁸⁷

Diğer taraftan Barbarossa, o zamanlar kendisini yeni bir Sezar olarak görmekteydi. Nitekim Batı Roma İmparatorluğuna "Kutsal" kavramını ekleyen de oydu. Doğuda Konstantin'inkine karşılık kendi imparatorluğunu yeniden canlandırmak adına Roma'da imparator olarak taç giymiş, bir süre İtalya'da yaşamış ve ömrünün büyük bir kısmını da İtalya'yı ele geçirmeye adanmıştı. Almanların da İtalya meselesine karışmasıyla birlikte Bizans bir anda eski müttefikini karşısında bir rakip olarak bulmuştu. Bu gelişmeler yaşanırken Sicilya Kralı I. Roger'in ölümü de Bizans için

⁸⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 238; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 115.

⁸⁷ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, 89.

harekete geçmek adına uygun bir zemin oluşturmuştu. Manuel fırsattan istifade İtalya'ya asker göndererek, Ankona, Apulia ve Tarentum'a kadar bütün bölgeyi hâkimiyeti altına almıştı. Aslında Bizans'ın büyük idealleri ile sahip olduğu imkânlar arasında uygunsuz bir orantı vardı. Bunun yanında, Avrupa'nın siyasî bölünmüşlüğü, yani karmaşık devletler dünyası, birleşik ve büyük bir siyasî yapının oluşumuna imkân vermiyordu. Bütün bunlar Bizans-Alman ittifakını güçlendirmek yerine onları iki düşman rakip haline getirmişti. Daha önce amcası III. Konrad ile İkinci Haçlı Seferi'ne katıldığı sırada Almanların, Bizanslar tarafından tatsız karşılanmasını da Friedrich Barbarossa unutmamıştı.⁸⁸ Üstelik Bizans'ın, Müslüman doğunun lideri Selâhaddîn-i Eyyûbî ile ittifak içinde olması hiçbir Latin devletinin hazmedemeyeceği bir durumdu. Friedrich buna mukabil Bizans'ın düşmanı Konya Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan ile 1173'ten beri irtibat halindeydi. Bizans ile düşmanca ilişkilerini sürdürmeye kararlı görünen Friedrich Barbarossa, Bizans'ın 1176'da Myriokephalon Savaşı'nda yaşadığı hazin yenilgi sonrası Bizans İmparatoru Manuel'e gönderdiği mektubunda, onu kendisine itaat etmeye davet etmişti.⁸⁹

Öte yandan Hittîn Zaferi ve Kudüs fethi bütün Avrupa'da olduğu gibi Almanya'da da yankı bulmuştu. Papa, batılı hâkimleri ivedilikle yeni bir Haçlı Seferine çağırdığında Barbarossa, bu çağrıya ilgisiz kalmamış ve 27 Mart 1188'de Mainz'da Albano kardinalinin elinden haçı kabul etmişti. Bir yıl sonra da güçlü bir ordu ile 23 Haziran 1189'da Belgrad üzerinden Bizans topraklarına girmişti. Bu sırada Balkanlar'daki Bizans karşıtı gruplarla Alman Haçlılar arasında başlayan yakınlaşma ve diyalog, İmparator Isaakios Angelos'u (1185-1195) tedirgin etmişti. Ev sahibinin yaşadığı gerginlik ve şüphe, olayların daha da büyümesine yol açmıştı. Almanlar, Bizans topraklarına ayak basınca onları karşılamak üzere gönderilen elçiler de yangına körükle gitmiş ve tansiyon iyice yükselmişti. Bunu üzerine Almanlar, Ağustos 1189'da Filibe'yi işgal etmişti.⁹⁰ Olanlara karşılık, Friedrich'in boğazlardan geçmek için gönderdiği elçiler, Bizans tarafından rehin alınmıştı. O da elçilere mukabil Dimetoka'yı zapt etmiş hemen akabinde Edirne'yi de işgal etmişti. Almanlar çok ciddi şekilde İstanbul'u almak üzere niyet değiştirmiş gibi görünüyorlardı. Öyle ki, Haçlı Seferleri güzergâhı üzerindeki Bizans engelini ortadan kaldırmak niyetiyle Barbarossa,

⁸⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 115.

⁸⁹ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 373.

⁹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 12.

Almanya'daki oğluna ivedilikle bir donanma hazırlamasını ve durumu Papa'ya rapor edip onun, İstanbul'u işgal eylemini kutsamasını istemişti.⁹¹

Angelos Hanedanının idaresinde işlerin giderek zorlaşmaya başladığı Bizans İmparatorluğu nihayetinde Almanlara boyun eğmek zorunda kalmıştı. Elçiler serbest bırakılmış ve Edirne'de iki taraf arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Bizanslılar, Almanlara rehinelere vermeye mecbur edilmişti. Ayrıca Almanların Çanakkale Boğazı'ndan geçmeleri, Bizans'ın ise onların yaşasını sağlaması kararlaştırılmıştı. Öte yandan kış yaklaştığından Almanlar bahara kadar Edirne'de kalmış ve 1190 Mart'ında Gelibolu'ya hareket etmişlerdi. Buradan gemilerle Anadolu yakasına geçmişlerdi. Onların gidişi Isaakios Angelos'a ve tebaasına derin bir nefes aldirmişti. Hemen sonrasında imparator, Almanları durduramadığı için Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye üzgün olduğunu ifade eden ve onların seferiyle alakalı detaylı bilgileri içeren bir mektup yollamıştı.⁹²

1.4.4 Bizans ve Norman mücadelesi

IX. yy sonu itibariyle Avrupa'da başlayan ve X. yy boyunca devam eden Viking istilası, nihayetinde saldırganların Hıristiyanlığı kabul etmesiyle sona ermişti. Yeni Hıristiyan olan eski istilacılar, Norman adını alarak Avrupa'nın siyasî arenasında yerlerini almışlardı. XI. yy'da İtalya'da dahi Normanlar boy göstermişti. Daha önce Güney İtalya'daki Normanların başına geçen II. Roger, Müslümanlardan Sicilya ve Apulia'yı almış ve 1130'da Palermo'da krallık tacı giymişti. 1060 yılında Kalibriya, 1068 yılında Otronto, 1071 yılında da Bari şehirlerinin bunların denetimine geçmesiyle güney İtalya'daki Bizans hâkimiyeti fiilen sona ermişti. Bunun neticesinde baş gösteren Bizans ile Normanlar arası mücadele bir asırdan fazla bir süre devam etmişti.⁹³

Bizans'ın İtalya'daki topraklarının yanı sıra Balkanlar'daki arazisini de işgale girişen Robert'in bu hareketi İmparator Aleksios Komnenos tarafından güçlükle durdurulabilmişti. Bununla birlikte Bohemund, Antakya Haçlılar tarafından zapt edildiğinde burayı kendisi için almayı düşünmüş ancak onun kısa süre sonra ölmesi

⁹¹ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 207; Johnson, *The Crusades of Frederick and Henry VI*, 87-88.

⁹² Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 454.

⁹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 238; Anna, *Alexiad-Malazgirt Sonrası*, 183-85.

üzerine yerine geçen yeğeni Tankred, bu düşünceyi hayata geçirerek şehrin hâkimi olmuştu.⁹⁴

III. Haçlı Seferi'nden önce Sicilya tahtına geçen ve Richard'ın kız kardeşinin kocası olan I. William, 1156 yılında Bizans'ı, Brindisi yakınlarında ağır bir yenilgiye uğratmıştı. İki taraf arasında yeniden başlayan mücadele 1158 yılında Papa'nın aracılığıyla sonlandırılmış ve Bizans askerleri İtalya topraklarını terk etmişti. Ancak kısa süre sonra Bizans'ın içteki karışıklıklarından istifade eden Normanlar, Haziran 1185 yılında Dıraç'a tekrar saldırmış ve kısa sürede şehri işgal etmişlerdi. Norman ordusu buradan Selanik üzerine yürümüş, donanmaları da Korfu, Kephallenia ve Zakynthos adalarını zapt etmişti. Nihayetinde 15 Ağustos'ta Selanik her iki taraftan da kuşatılmış, kısa bir direnmenin ardından 24 Ağustos'ta teslim olmuştu. Bizans'ın ikinci büyük şehri Normanların eline geçmişti. Galiplerin ganimet hırsı ve kini sınır tanımamış, korkunç vahşet sahneleri yaşanmıştı. Bunun sebebi; 1182 yılında Latin yanlısı II. Aleksios Komnenos'a karşı isyan eden ve akabinde başa geçen, Latin karşıtı Andronikos ve onun siyasetini destekleyen Bizanslıların yaptıkları idi. Bu iktidar değişiminde Bizanslılar, Venedik ve Latinlere tanınan imtiyazları bahane ederek İstanbul'da çok sayıda Latin'i katletmişlerdi. Bizanslıların o gün ortaya koyduğu orantısız güç gösterisi ve katliamlarına Normanlar üç yıl sonra Selanik'te büyük bir vahşetle cevap vermişlerdi.⁹⁵

Daha sonra Norman ordusunun küçük bir kısmı Serez üzerine harekete geçerken ordunun ana kolu ise İstanbul üzerine yürümüşü. Yaklaşan bu ordu İstanbul'da büyük bir tedirginlik ve korkuya yol açmış, çıkan kargaşada dönemin imparatoru Andronikos, linç edilerek öldürülmüştü. Ancak Norman ordusu yolda giriştiği yağmalama ile vakit kaybetmiş, ayrıca askerler arasında çıkan bulaşıcı hastalık yüzünden de moralleri iyice bozulmuştu. 7 Kasım 1185'te Bizanslı Komutan Aleksios Branas, Normanları Dimitrica yanında yenince Selanik, Dıraç ve Korfu'yu boşaltarak geri çekilmişlerdi. Bizans-Norman gerginliği bununla da sınırlı kalmamıştı. Bizans'a düşmanlıklarını her fırsatta gösteren Normanlar, Trakya bölgesinden çekilirken Akdeniz sularında dolaşan donanmaları bu yenilgi üzerine Kıbrıs'ta, Bizans'a karşı isyan eden İsaakios Komnenos'a destek vermişlerdi. Bizans İmparatoru Manuel'in büyük yeğenlerinden olan İsaakios Komnenos Kıbrıs Adası'nı Bizans'tan ayırarak kendi kendine

⁹⁴ Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev: Tevabil Alkaç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016), 455-57.

⁹⁵ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 369.

imparatorluk unvanı vermiş ve adada kendi adına para bastırmişti. Böylelikle Bizans İmparatorluğu için çok stratejik önemi alan Kıbrıs Adası kaybedilmişti. Burayı daha sonra bahsedeceğimiz gibi İsaakios'un elinden Richard alacaktı.⁹⁶

1.4.5 Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın haçlı seferine katılması

Selâhaddîn-i Eyyûbî 'nin endişeyle beklediği Alman İmparatoru, beraberinde ikinci oğlu Schwaben Dükü Friedrich'i ve önemli gördüğü adamlarını alarak daha önce Mayıs 1189'da Regensburg'dan hareket etmişti. Almanların oluşturduğu ordu, Haçlı Seferlerinin o güne kadar gördüğü en büyük orduydü. Ordunun sayıca çokluğu nedeniyle deniz yolu seçilmemişti. Çünkü bu büyüklükteki bir orduyu taşıyacak gemi bulunmuyordu. Maddi durumu yerinde olan birtakım asilzadeler deniz yolunu seçmişlerdi. Fakat ordunun büyük bölümü, imparatorlarıyla birlikte karadan gitmeyi seçmişlerdi. Alman ordusu düzenli, kurallı ve iyi disipline edilmiş bir orduydü. Macaristan'tan geçtikleri sırada Macar Kralı Bela tarafından çok güzel karşılanmışlardı. Ardından 23 Haziran 1189'da Belgrat'ı takip ederek Tuna Nehri'ni geçmiş ve Bizans topraklarına varmışlardı.⁹⁷

Diğer yandan Bizans İmparatoru Isaakios Angelos, gelen Alman ordusundan bilgi sahibiydi. Ancak Isaakios en baştan itibaren bu olaya olumlu bakmıyordu. Çünkü Bizans'ın Haçlılarla ilgili daha önce yaşadığı olumsuz deneyimlerin yanında Barbarossa'nın, Bizans'ın düşmanı Selçuklularla yaptığı dostluk ve anlaşmalar, kaygı uyandırmıştı. Bizans da Selâhaddîn-i Eyyûbî ile anlaşarak bu duruma karşılık vermişti.⁹⁸

Diğer yandan İmparator Isaakios, eski yönetimin kendisine devrettiği zor şartlar altında eziliyordu. En başından itibaren yapılan ölçsüz harcamaların sonuçları iç ve dış siyasete etki ediyordu. Isaakios Angelos yönetiminin tek başarısı, Norman hücumlarını durdurmak ve içerde bazı siyasî önlemler alması olmuştu.⁹⁹

Isaakios Angelos, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile müttefik olduklarına dair bir anlaşma yapmıştı. Aslında söz konusu ittifak, daha öncelerden beri vardı.¹⁰⁰ Bir zamanlar Bizans

⁹⁶ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 370; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 496.

⁹⁷ İsfehânî, *el-Feth el-Kussî fi el-Feth el-Kudsi*, 207; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 10.

⁹⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 372.

⁹⁹ Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, 157-69; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 376.

¹⁰⁰ Lyons Cameron, *Selâhaddîn-i Eyyûbî, Kutsal Savaşın Politikaları*, çev: Zehra Savan (İstanbul: Pınar Yayınları, 2006), 360.

İmparatoru Andronikos'un zülmünden kaçan Angelos Hanedanı'na mensup olan Aleksios Angelos ve onun küçük kardeşi Isaakios, Sultan'a iltica etmişlerdi. Hatta öyle ki Isaakios, Konstantinopolis halkı marifetiyle tahta çıktığın da kardeşi Aleksios hala Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yanında bulunmaktaydı. Bu dostluk sayesinde Selâhaddîn-i Eyyûbî fethedilen Filistin'deki bütün kiliselerin idaresini doğulu Ortodokslara bırakmıştı. Buna mukabil Isaakios da Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin talebi üzerine Konstantinopolis'te Müslümanlara ibadet noktasında geniş özgürlükler tanımıştı. Gönderilen Müslüman din görevlileri, Konstantinopolis'te büyük hoşgörü ve saygıyla karşılanmıştı.¹⁰¹

Isaakios başından beri Latin karşıtı bir siyaset izlemişti. Konstantinopolis halkı da daha önce Latinlere tanınan ticarî imtiyazlara şiddetle karşı çıkmıştı. Selâhaddîn-i Eyyûbî ile kurulan söz konusu ittifak sebebiyle Isaakios, başkentindeki Latinleri baskı altına almakla kalmamış aynı zamanda topraklarından geçmeye çalışan Haçlılara karşı duracağına da söz vermişti. Bundan dolayı Almanların hareketini tüm detaylarıyla Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye bildirmiş ve onların kendi topraklarından geçmesine mani olacağına dair söz vermişti. Ancak Isaakios sahip olduğu gücün ötesinde bir özgüvenle hareket etmeye başlamış, hatta Almanların Edirne'yi işgalleri sırasında onlara tehditvari bir mektup yazarak Trakya'nın asla kaçamayacakları bir ölüm kapanı olacağını söylemişti.¹⁰²

Alman İmparatoru, Bizans topraklarına vardığında dağlarda ve Balkan yarımadasının kuzey batı bölgelerinde bağımsız bir Sırp Devleti kurulmuştu. Yol üstündeki birtakım güçlü kaleler hariç Bulgar çeteleri tüm bölgeye hâkim olmuştu.¹⁰³

Alman Ordusu Balkanlarda yol boyunca küçük çaplı Sırp ve Bulgar çetelerinin hücumlarına uğramıştı. Ayrıca yolculuk süresince Bizans köylüleri de Alman ordusuna karşı soğuk bir duruş sergilemişlerdi. Almanlar bütün bunlardan Bizans'ı sorumlu görüyordu. Bunun üzerine Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, çetelerin yöneticileriyle görüşmüş, bu amaçla Temmuz 1189'da Sırp Lider Stephan Nemanya, anlaşmak için Niş'e gelmiş, Bulgarlar da dostluklarını ifade etmişlerdi.¹⁰⁴

Güçlü Alman ordusunun deniz kuvvetleri desteğiyle İstanbul'u ele geçirme olasılığına karşı Bizans İmparatoru ilk olarak zaman kazanma yoluna gitmiş ise de

¹⁰¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 376-77.

¹⁰² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 51; Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, 209.

¹⁰³ Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, 167-168.

¹⁰⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3:11; Johnson, *The Crusades of Frederick and Henry 6*: 91-92.

sonunda Edirne’de bir anlaşma imzalamak zorunda kalmıştı.¹⁰⁵ Bizans, Alman ordusunun İstanbul Boğazı yerine, Çanakkale Boğazı’ndan geçmesi durumunda gemiler tahsis etmeyi ve yolculukları süresince ordunun ihtiyacını karşılama sözü vermişti. Alman İmparatoru ise Bizans’ın bu önerisini kabul etmiş ve anlaşma yapılmıştı.¹⁰⁶

Friedrich Barbarossa ve birlikleri Gelibolu’dan Anadolu topraklarına geçince Büyük İskender’in on beş asır önce doğu seferinde takip ettiği eski kral yolunu kullanmıştı. Balıkesir ve Alaşehir hattından 27 Nisan 1190’da Denizli’ye ulaşmıştı. Buradan da İç Anadolu’ya hareket etmişti. 3 Mayıs 1190’da Myriokephalon dolaylarında Türkiye Selçuklu birlikleriyle küçük bir çatışma yapıldı. Şunu da burada belirtmek gerekir ki Barbarossa sefere çıkmadan önce, ilk olarak, topraklarından geçeceği ülke yöneticilerine niyetini bildirmiş ve izin talep etmişti. Bu anlamda Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçaslan da Alman imparatoruna bir mektup yollamıştı. Çünkü ikisi arasında eskilere uzanan bir dostluk ve Bizans’a karşı aralarında bir ittifak durumu vardı. Barbarossa da buna güvenerek onun topraklarından rahatlıkla ilerleyeceğini düşünüyordu.¹⁰⁷

Ancak kısa süre önce II. Kılıçaslan ülkesini onbir oğluna pay etmişti. Onların her birine melik ünvanı vermiş ve kendi bölgelerinde her birerini söz sahibi yapmıştı. Kendisi de sultan ünvanı ile Konya’da bulunuyordu. Ancak kendisinin yaşlı olması sebebiyle çok geçmeden oğulları siyasi kavgalara başlamışlardı. Yani önceden Friedrich ile yapılan anlaşmanın mevcut durumda pek bir önemi kalmamıştı.¹⁰⁸ Türk süvarilerinin bitmek bilmeyen ve nereden geldiği anlaşılmayan saldırılarının karşısında açlık ve susuzluk çekmeye başlayan Almanlar sefer boyunca ağır kayıplar vermişlerdi.¹⁰⁹

Her şeye rağmen güçlü Alman birlikleri 17 Mayıs 1190’da Akşehir üzerinden Selçukluların önlem olarak boşalttıkları başkentleri Konya’ya kadar dayanmışlardı. Yapılan büyük çatışmaların ardından Almanlar şehre girmişlerdi. Bu sırada iç kaleye, kendini savunmaya çekilen sultan ve oğlu Melikşah, imparatora barış önerisinde bulunmuşlardı. Alman imparatoru yol boyunca uğradığı zararları, düşman bir memlekette vereceği kayıpları ve asıl hedefinin de Kudüs olmasını hesap ederek barış önerisini kabul etmişti. Söz konusu barış anlaşmasına göre, imparator yolun kalan

¹⁰⁵ Khoniates, *Niketas Khoniates’in Historia’sı (1180-1195)*, 219-20.

¹⁰⁶ Gregory, *Abu’l Farac Tarihi*, 2: 454; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 12.

¹⁰⁷ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 13: 51; Süryani, *Süryani Patrik Mikhael Vakaynamesi*, 2: 287.

¹⁰⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 220.

¹⁰⁹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 217-30.

bölümünde yeni hücumlara uğramamak için güvence olarak Selçuklu emîrlерinden 25 kişiyi beraberinde rehine olarak alıkoyacaktı. Bu yüzden Kutbeddin Melikşah anlaşma gereği sevmediği 25 emiri ona rehin vermişti. Bu arada Konya’da Almanların ihtiyaçlarını görebilecekleri bir pazar kurulmuştu. Bazı batı kaynaklarında Barbarossa’nın parasını halka ödeyerek ihtiyaçlarını karşıladığı yer almakla birlikte¹¹⁰ diğer bazı kaynaklarda ise Barbarossa’nın beş gün boyunca pazarı yağmaladığı ve yaktığı anlatılmaktadır.¹¹¹ Daha sonra yollarına devam eden Almanlar, yol boyunca Türkmenlerin saldırı ve tacizlerine maruz kaldıkları için rehine emîrlerin bazılarını öldürmüş, bazılarını da esir olarak zincire vurarak yanlarında götürmüşlerdi.¹¹²

Diğer yandan Sultan II. Kılıçaslan, Almanların her hareketini Selâhaddîn-i Eyyûbî’ye bildirmişti. Haçlıları ülkesinden geçirmeyeceğine yönelik daha önce Sultan’a söz vermesine rağmen, Alman ordusu Konya’ya gelince, onlara engel olamadığı için üzgün olduğunu iletmışti.¹¹³ II. Kılıçaslan’ın Barbarossa ile akdettiği ittifakı da daha çok Bizans’a karşı ortak hareket etmek olarak yorumlamak gerekir.

Almanlar 30 Mayıs’ta Karaman’a ulaşmışlardı. Burada hiçbir direnişle karşılaşmadan Toros Geçiti’nden Silifke tarafına doğru yol almışlardı. O sıralarda Silifke Limanı, Ermenilerin hâkimiyetinde bulunuyordu.¹¹⁴ Ermeniler hem Almanlarla iyi geçinmenin planlarını yaparken hem de Selâhaddîn-i Eyyûbî ile iletişim kurmuşlardı. Nitekim Ermeni Katolikosu, Selâhaddîn-i Eyyûbî’ye söz konusu durumu anlatan bir mektup yollamıştı. Alman birlikleri ise 10 Haziran 1190 tarihinde Silifke’ye gelmiş, Göksu (Kalykadnos) Irmağı’nı atlayarak, şehir önlerine varmışlardı.¹¹⁵

Alman imparatoru Friedrich Barbarossa da nehrin kenarına varmıştı. Burada nasıl olduğu net olarak çözülmemekle beraber tarihin en dramatik kader anlarından biri yaşanmıştı. Alman Kralı Friedrich Barbarossa, Göksu Nehri’ne düşerek boğulmuştu. Muhtemelen serin suya rahatlamak amacıyla girmiş ve suyun akıntı gücü tahmin ettiğinden fazla çıkmasıyla ihtiyarlamış bedeni ani soğğun şokuna dayanamamıştı. Diğer bir ihtimal, atı onu suya düşürmüş ve giydiği ağır zırhlar onu dibe doğru sürüklemiş, bu yüzden sudan çıkamayıp boğulmuştu.¹¹⁶ Alman ordusu nehrin kenarına

¹¹⁰ Khoniates, *Niketas Khoniates’in Historia’sı (1180-1195)*, 228.

¹¹¹ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 207.

¹¹² Cameron, *Selâhaddin-i Eyyûbî, Kutsal Savaşın Politikaları*, 379.

¹¹³ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 13: 52.

¹¹⁴ Süryani, *Süryani Patrik Mikhael Vakayinamesi*, 288.

¹¹⁵ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 13: 53.

¹¹⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 13.

vardığında, cesedi sudan çıkarılmıştı. Alman imparatorunun ani ölümü Doğu Frankları ve III. Haçlı Seferi'ne katılanlarca büyük bir facia olarak görülmüştü.¹¹⁷ Diğer taraftan Friedrich Barbarossa'nın ani ölümü, sadece Selâhaddîn-i Eyyûbî için değil, ayrıca diğer Müslümanlar için büyük bir sevince vesile olmuş ve derin bir nefes almalarını sağlamıştı.¹¹⁸ Zira İslam dünyası çok büyük bir facia atlatmıştı. Müslümanlar bunu Allah'ın bir yardımı olarak görmüşlerdi. Hatta o devrin şahidi tarihçi İbn Esir: “*Alman İmparatoru'nun ölümü olmasaydı gelecek Müslüman kuşaklar Suriye ve Mısır bir zamanlar Müslümanlarındı diyecekti*” sözleriyle bunu net olarak dile getirmiştir.¹¹⁹

Resim 1. 7. Alman imparatoru Friedrich Barbarossa¹²⁰

Alman İmparatoru'nun oğlu Schwaben Dükü Friedrich, Alman ordusunun liderliğini üstlenmişti. Yeni lider babası gibi dirayetli ve güçlü bir karaktere sahip değildi. Kısa süre içinde ordu da büyük dağılmalar yaşanmış, birçok asilzade ve asker, Avrupa'ya geri dönmüştü.¹²¹ Bu sırada Barbarossa'nın oğlu Dük Friedrich, Alman ordusunun ilk gücüne oranla çok şey kaybetmiş ordusuyla Çukurova'dan geçerek

¹¹⁷ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 454; İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 208.

¹¹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 14.

¹¹⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 39.

¹²⁰ Ebru Altan, *Haçlı Seferleri Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi, t.y), 146.

¹²¹ Almanların genel karakteri olan güçlü lider etrafında toplanma, “*Führer*” anlayışları sebebiyle liderin yokluğunda ordu, cesaretini kaybetmiş ve çözülmüştü.

Antakya'ya doğru yol almıştı. Fakat yakalandığı bir hastalıktan dolayı yolculuğuna devam edememişti.¹²²

Dük Friedrich iyileşmesinin ardından Antakya'daki birliklerine ulaşmıştı.¹²³ Burada daha önceden kokmaması amacıyla sirke dolu fiçiya koyulan eski Alman İmparatoru'nun cesedi çözülmeye başlayınca, ani bir kararla bir katedrale gömülmüştü. Diğer yandan Antakya Prinkepsi IV. Bohemund, geriye kalan Alman ordusunu büyük bir misafirperverlikle karşılamıştı. Bu ikram ve konukseverlik Alman ordusunun çözümlenmesini daha da artırmıştı. Zira lidersiz kalmış, bütün moral güçlerini kaybetmiş olan askerler yolculuk esnasında türlü bela ve sıkıntıların peşinden Antakya'daki rahat hayatı bırakmak istememişlerdi.¹²⁴ Bu sırada kuzeni Konrad, Sûr'dan kendisini ziyaretine gelmişti. Onun cesaretlendirmesiyle yeniden kendini toplayan Schwaben Dükü yolculuğuna tekrar devam etme kararı almıştı. 1190 Ağustos'unda Antakya'dan Sûr'a gitmek amacıyla yola çıktı. Bu sırada Eski Alman imparatoru babasının kemiklerinden bir kısmını Kutsal Mezar Kilisesi'ne gömmek amacıyla yanına almıştı. Sonuç olarak bir yıldan fazla bir süredir seferde olan güçlü Alman ordusundan geriye sadece küçük bir birlik kalmıştı.¹²⁵

Yeniden sefere devam etme kararlı alan Almanlar, Bagras Kalesi civarında bir geçitten geçerken Müslümanların saldırısına uğramış ve 200 esir vermişlerdi. Ardından gelen yeni bir hücumla 500 kişi daha Müslümanlar tarafından esir alınmıştı. Bu saldırıları başka saldırılar takip etmiş, Almanların kayıpları iyice artmıştı. Öyle ki Dimaşk pazarı uzun boylu, sarışın ve açlıktan enerjisi tükenmiş Alman kölelerle dolup taşmıştı. Köle fiyatları o kadar ucuzlamıştı ki pazarda bir köle, bir çift lastik değerinde satılıyordu.¹²⁶

¹²² İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 208.

¹²³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 15.

¹²⁴ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 454.

¹²⁵ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 180.

¹²⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 52; İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 211.

İKİNCİ BÖLÜM

III. HAÇLI SEFERİ

Harita 2.1. III. Haçlı Seferi¹²⁷

III. Haçlı Seferi esnasında Alman imparatoru Barbarossa Anadolu güzergâhını kullanarak karadan, Fransa Kralı Philip ve İngiltere Kralı Richard ise denizden Filistin'e gelmeye çalışmışlardır. Nitekim bunda Barbarossa başarılı olamazken, Philip ve Richard Akkâ önlerine ulaşip birlikte kuşatmayı tamamlamışlardır.¹²⁸

Bugün İsrail Devleti'nin bulunduğu topraklar içinde yer alan Akkâ'nın, kaynaklarda yer aldığına göre M.Ö. III. binyıl içinde, şimdiki adı Hayfa, eskiden Akka olan körfezin kuzeyinde kurulduğu bilinmektedir. Akkâ, Hz. Ömer'in hilafet yıllarında 636'da Şürahbil b. Hasene tarafından Müslümanlar tarafından ele geçirildi.¹²⁹ Bizans ile yapılan savaşlarda Akka tahrip olsa da, Halife Muâviye zamanında yeniden imar ve inşa edilmiştir. Muâviye Suriye valisi iken İskenderiye'den sonra gemi inşasına uygun ikinci

¹²⁷ İslâm Demirkent, "Haçlılar", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 525.

¹²⁸ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 271.

¹²⁹ Ahmed bin Yahya el-Belazurî, *Fütuhu'l-Buldan, Ülkelerin Fethi*, çev: Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 162.

büyük tersane haline geldi. Ayrıca Akkâ Limanı müslümanların Akdeniz'deki ilk deniz seferleri için donanma üssü olarak da kullanıldı. 649'da Kıbrıs'a, 654'te Rodos'a düzenlenen seferler Akkâ'dan başlatıldı. X. yüzyılın ortalarında İhşîdîler'in, 969'dan itibaren de Fâtîmîler'in eline geçen şehir, 1074'te Selçuklu emîrlerinden Şöklü tarafından ele geçirildi. 1087'den sonra ise şehir yeniden Fâtîmîler'in idaresine girdi. Haçlı seferleri, Akkâ'nın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu önemli liman şehri 1104'te I. Haçlı Seferi'nde I. Baudouin (1100-1118) tarafından ele geçirilerek Hristiyanların hareket üssü haline getirildi. Bu dönemlerde sayısız çiftlikleri, büyük ve emniyetli limanı, kalabalık ve değişik menşeli halkı ile geniş bir şehir olarak tarif edilen ve bölgenin en büyük ticarî merkezi olan Akkâ, 9 Temmuz 1187'de Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından zaptedildi. Kudüs'ü geri alma yolunda Hristiyanlar için büyük bir engel teşkil eden ve stratejik öneme sahip Akkâ Kalesi III. Haçlı Seferi sırasında haçlılar tarafından kuşatıldı.¹³⁰

Günümüzde Lübnan sınırları içinde yer alan Sûr şehri de tarih boyunca önemli bir donanma üssü olmakla beraber sosyo-ekonomik anlamda da Akka ile rekabet edebilecek müstahkem bir konumdaydı. 7 Temmuz 1124'de Haçlılarca zaptedilmesiyle nisbeten durağanlaşan şehir, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Askalan ve Kudüs'ü fethetmesiyle Sayda Hâkimi Renauld'un elinden teslim edilmek üzereydi. Konrad'ın uzunca bir zamandır ikamet ettiği İstanbul'dan ayrılıp Sur'a ulaşmasıyla hem şehir hem de bölgedeki Haçlılar için bir dönüm noktası olacaktı. İnatçı bir kişiliğe sahip olan Konrad, Sur'a geldikten hemen sonra gerekli lojistiği ve savunma tedbirlerini almış, şehirde birliği sağlamıştı. Selâhaddin-i Eyyûbî 22 Kasım 1187'de başlattığı kuşatmayı üç gün sonra kaldırmak durumunda kalmış ve fethi zamana yaymıştı. Hittîn Savaşı'nı kaybederek esir düşen Kudüs Kralı Guy'u Selâhaddin-i Eyyûbî, doğu'yu terketmek ve İslâm'a karşı bir daha silâh kullanmamak şartıyla ve Konrad-Guy rekabetinden yararlanma maksadına da yönelik olarak 1188 Temmuz'unda serbest bırakmıştı. Fakat Guy sözünde durmamış, taraftarlarını toplayarak krallığından geri kalan yerleri tekrar eline geçirmek üzere Sûr'a gitmişti. Alman İmparatorunun ve Fransa Kralının kuzenleri olmasına güvenen Konrad, burdaki liderliğini de kaybetmemek için Guy'un isteğini reddetmiş ve onu Sûr'a almamıştı. Bunun üzerine Guy kendi hâkimiyetini kurmak için

¹³⁰ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev: Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014), 278; Feridun Emecen, "Akka", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 266.

birlikleriyle, çalgınca bir kararla, güneye yürüyerek Akkâ'yı kuşattı.¹³¹ Kuşatma devam ederken kralları Richard ve Philippe'in hareketini beklemeden yola çıkan birçok kont ve asilzade kendi kuvvetleriyle birlikte 1189 yılı sonlarında Akkâ önüne gelmişti. 26 Aralık günü Hüsâmeddîn Lü'lü' kumandasında, tecrübeli denizcilerle donatılmış 50 galerilik bir Mısır donanması gelip Akkâ önündeki düşman gemilerinin ablukasını yardı. Bir savaş gemisi ile bir erzak gemisini esir alarak Akkâ limanına girdi. Selâhaddîn-i Eyyübî, donanmadan istifade ile Akkâ'ya erzak, silâh ve muharipler sokup şehri takviye etti. Onlar arasında iyi mancınık ve nefit kullanan askerler vardı. Selâhaddîn-i Eyyübî, Akkâ kuşatmanın uzun süreceğini anlayınca çevredeki hükümdarlara elçiler yollayarak, silâh ve asker yardımı talep etti.¹³²

Mevsim kış olmasına rağmen, zaman zaman karşılıklı olarak küçük çaplı çarpışmalar devam ediyordu. Bunlardan 8 Şubat 1190'te meydana gelen Kumsal Vaka'sını söylemek gerekir. Ayrıca Mısır donanmasının denizde büyük ölçüde üstünlük sağlamasından sonra, Frank deniz kuvvetleri yeni takviyeler alarak, Mart ayına gelindiğinde Konrad'ın önderliğinde Akkâ önlerine gelmişti. Karşılıklı donanmalar arasında meydana gelen muharebede Müslüman donanması zayıf düşüerek Akkâ limanına çekilmek zorunda kalmıştı.¹³³ Denizdeki Haçlı muhasarası güçlenmiş oldu. Haçlı ordusunun çevreyle irtibatını Müslümanlar karada kesmişti. Fakat denizde Haçlı donanmasının üstünlüğü sebebiyle Franklara her türlü yardım ulaşmakta, karadaki muhasaranın etkisi kırılmaktaydı.¹³⁴

Kış geçince ülkelerine dönmüş olan Müslüman askerleri de yeni takviyeler alarak döndüler. Halife de elçisiyle 20.000 dinarlık bir çek, bir miktar nefit ve ok göndermişti. Bundan sonra, Selâhaddîn-i Eyyübî, 25 Nisan 1190 Çarşamba günü düşmana yaklaşarak, karargâhını Tell-Keysan'a taşıdı. Ordu harp nizamına girdi. Merkeze Sultan, sağ cenaha Takiyyüddîn, sol cenaha da el-Melik el-Âdil kumanda etmekteydi. Bu arada Haçlılar, Akkâ'yı karadan bombardıman etmek için uzun zamandır yaptıkları hazırlıkları tamamlayıp, hareket eder büyük burçlar yapmışlar, yanmaması için üzerlerini deri ve derilerin üzerini de çamurla kaplamışlardı. 25 Nisan günü bu burçları ve diğer muhasara âletlerini surlara yaklaştırarak, şiddetli bir bombardımana başladılar. Şehirdeki müdafiler de aynı şekilde cevap veriyorlardı.

¹³¹ Aydın Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), 13.

¹³² İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 211.

¹³³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 16.

¹³⁴ İbn Şeddâd, *en-Nevadir 'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin 'ül-Yusufiyye*, 196.

Düşmanın şiddetli bombardımanı karşısında surdan bazı kısımlar büyük hasar gördü. Müdafiler Sultan'a haber göndererek, şehrin düşme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu bildirdiler. Sultan 26 Nisan günü düşmanı sıkıştırmaya başladı. Buna rağmen, düşman üzerinde fazla etkili olamıyordu. Akkâ'daki müdafiler de düşmanın burçları karşısında âciz kalıyorlardı. 4 Mayıs günü Halep askerlerinin başında el-Melik'üz-Zâhir, ertesi günü de Erbil Emîri Muzafferüddin Gökböri askerleriyle ordugâha geldiler. Nihayet, İbn Arif adında Dimaşklı bir neftçi, Karakuş'un izni ile mancınıkla bakır neft kapları atarak, kuleleri yaktı. Böylece düşmanın şehre tazyiki neticesiz kaldı. Sultan bunu etrafa tebşirnameler göndererek bildirdi. Bundan sonra bir müddet Franklardan ses çıkmadı.¹³⁵

19 Mayıs 1190'da Sincar sahibi İmâdeddîn Zengî, 12 Haziran'da Cizre sahibi Sencerşah geldi ve sol kanadın ucunda yerlerini aldılar. 14 Haziran'da Musul Atabeyi İzzeddîn Mes'ûd'un oğlu Hürremşah Musul askerleriyle geldi. Sağ kanatta el-Melikü'l-Efdal ile el-Melik'uz-Zâhir'in arasında yerini aldı. 27 Haziran'da Erbil sahibi Zeyneddîn Yûsuf geldi. Sol kanatta ağabeyisi Gökböri'nin yanında yerini aldı.¹³⁶

Daha önce Selâhaddîn-i Eyyûbî Mısır'dan yeni bir donanma gönderilmesini istemişti. Yanına el- Adil kumandasındaki erzak gemilerini de almış olan bu donanma, 13 Haziran 1190 Perşembe günü Akkâ önünde görüldü. Sultan bunun üzerine, Frankları meşgul etmek için bütün hatlarıyla Frank mevzilerine hücumla geçti. Bilhassa donanmanın geldiği taraftaki hücumu şiddetliydi. Diğer taraftan Akkâ garnizonu da bir çıkış yaparak, düşmana saldırdı. Bu arada Franklar, gelen Mısır donanmasına karşı gemileriyle harekete geçmişlerdi. Bu sırada limana sığınmış olan Hüsameddin Lü'lü' kumandasındaki birinci donanma da bir çıkış yaparak, düşman gemilerini arkadan vurdu. Düşman gemileri dağıldı. Mısır'dan gelen donanma erzak ve silâh yüklü gemilerle limana girdi. Şehirdeki erzak ve silâh sıkıntısı ortadan kalktı. Müdafilerin maneviyatı yerine geldi.¹³⁷

Yukarıda bahsedildiği gibi Selâhaddîn-i Eyyûbî, Alman Haçlılarına dair haberleri devamlı şekilde takip etmekte idi. Onların Kilikya'ya (Çukurova) geldiklerini öğrenince, geçecekleri yollar üzerindeki topraklardan gelen askerleri, onları hırpalamaları için ülkelerine geri gönderdi. Bunların arasmda sağ kanadın en büyük

¹³⁵ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 213.

¹³⁶ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 197.

¹³⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 16.

kumandanı Takiyyüddîn de vardı. Sultan bunun üzerine, kardeşi el-Âdil'i bu kısmın en ucuna yerleştirdi.¹³⁸

Franklar, sağ kanadın zayıf olduğunu zannettikleri için, hücumlarını buraya yönelttiler. Bu kanatta el-Âdil'den başka Kaymaz en-Necmî, İzzeddîn Curdik, Ömer b. Laçin, Banyas sahibi Hüsâmeddîn Beşâre gibi kahramanlar vardı. El-Âdil düşmanın tazyikinin şiddetli olduğunu görünce, karargâhını boşaltıp yana çekildi. Düşman onun karargâhına girince yağmaya başladı. Frank saflarının düzeninin bozulduğunu gören el-Âdil'in büyük oğlu Mevdûd karşı saldırıya geçti. Arkasından el-Âdil bütün sağ kanadı hücumu geçirdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî de düşmanın sağ kanada hücumunun şiddetini görünce, bu kısma takviye göndermişti. Diğer taraftan, Sungur el-Halebî kumandasındaki el-Azîzîler ile Hürremşah kumandasındaki Musul askerleri düşmanın ilerleyen kısmının arka hatlarına doğru hücumu geçmişlerdi. Sungur el-Halebî ve Hürremşah'ın düşmanın arka hatlarına saldırması neticesi, ilerleyen düşman kuvvetleri el-Âdil tarafından kılıçtan geçirildi. Müslümanlar kaçan düşmanı çadırlarına kadar kovaladılar. Muharebe ikinci vakti sona erdi ve el-Âdil'in karargâhından düşman karargâhına kadarki saha, dokuz saf halindeki düşmanın cesetleri ile dolmuştu. Sultan zaferini tebşirâmelerle etrafa bildirdi.¹³⁹

Diğer taraftan düşman hücumuna uğramayan sağ kanattaki İmâdeddîn Zengî, Gökböri ve Zeyneddin Yûsuf'un kuvvetleri düşmanın karargâhına hücum etmek için ilerlemişlerdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî, herhangi bir baskına uğramamaları için onları geri çağırды, gayretlerine teşekkür etti. Bundan başka, Akkâ garnizonu da bir çıkış yaparak, düşman karargâhındaki bazı kadınları ve eşyayı alıp götürmüştü. Kaynaklara göre düşmanın zayıflığı 7000 ilâ 10.000 arasındaydı. İsfehânî der ki: *"Askerlerin elleri ganimetle doldu. Beklenmedik derecede silâh ve teçhizat ele geçirildi. Kıymetli zırhlar yok pahasına satıldı. Ordu çarşısı halkının kazançları arttı."*¹⁴⁰

Ertesi günü kuzeydeki askerlerin ve Türkmenlerin Alman Haçlılarına karşı kazandıkları zaferi bildiren haber gelmesi üzerine İsfehânî:

En iyisi hücumu devam edip, düşmanın kökünü kazımaktı. Fakat Sultan, Türkmenlerin ve kuzeydeki askerlerin Almanlara karşı kazandıkları zaferin sevinciyle meşgul oldu. Franklara ise denizden zayıflıklarının birkaç katı yardım geldi. Sanki başlarına bir felâket gelmemiş gibiydi.¹⁴¹

¹³⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 52.

¹³⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 53; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 20.

¹⁴⁰ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 220; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin-i Eyyûbî*, 140.

¹⁴¹ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 220.

Muharebenin ertesi günü düşman yediği darbenin etkisiyle Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye haber göndererek, sulh için müzakerelere hazır olduğunu bildirdi. Sultan buna memnun oldu. Düşmanın ölülerini gömmesine müsaade etti. Fakat ertesi gün, 27 Temmuz'da ileride Akkâ kralı olacak olan Kont II. Henri de Champagne, deniz yoluyla yanmda birçok kont ve şövalye, bol miktarda silâh ve zahire ile Akkâ'daki Frank ordugâhına geldi.¹⁴² Bu kont İngiliz ve Fransız krallarının yeğeni idi. Franklara mevzilerini terketmemelerini söyledi. Fransa ve İngiltere krallarının gelmekte olduklarını bildirdi. Yanında getirdiği kuvvetin miktarı 10.000 kişi civarında idi. Böylece, hiçbir şey olmamışçasına Haçlılar yine eski kuvvetlerini kazandılar, maneviyatları yükseldi. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise ordusundaki süvarilerin, 1000'er kişilik gruplar halinde, düşmana karşı nöbet tutmalarını kararlaştırdıktan sonra karargâhını 1 Ağustos 1190 Çarşamba günü Tell el-Harrûbe'ye taşıdı.¹⁴³

Öyle görünüyor ki, kazandıkları son başarıya rağmen, Müslümanlar yorgun ve yıldı. Kara tarafından şehirle temaslarını sağlayacak bir köprübaşı elde edememişlerdi. Frank mevzilerine etkili bir saldırı yapamıyorlardı. Haçlılar bundan ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hastalığından istifade ile muhasaranın şiddetini artırdılar. II. Henri de Champagne'ın getirdiği malzemelerle hücum kuleleri ve mancınıklar yaparak, Ağustos başında şehri tazyike başladılar. Müdafiler bir çıkış yaparak, düşmanın bu teşebbüsünü de sonuçsuz bıraktılar. Neft ve diğer silâhlarla düşmanın muhasara âletlerini yaktıkları gibi, birçok düşman askerini öldürdüler ve esir ettiler. Esirler arasında 4 ünlü kişi de bulunmakta idi. Fakat düşmanın çabalan bununla sona ermedi. Frankler, topraktan bir tepe yaparak, bunu surlara yaklaştırdılar. Arkasına iki büyük mancınık yaparak, surları yeniden dövmeye başladılar. Müdafiler bir gece çıkarak, bunlan da neftle yaktılar. Düşman, Akkâ'yı denizden ablukaya almasına rağmen limanı ele geçiremiyordu. Zira liman, girişine hâkim bir noktada bulunan çok iyi tahkim edilmiş olan *Burc ez-Zebban* adlı bir burçla korunuyordu. Franklar, neft ve diğer yanıcı maddelerle doldurdukları iki gemiden biri ile burca, diğeri ile Müslüman gemilerinin bulunduğu limana hücum ederek, burcu ve limandaki gemileri yakmak istediler. Haçlıların bu teşebbüsleri de başansız kaldı.¹⁴⁴

Diğer taraftan dışarıyla bağlantısı kesik olduğu için Akkâ'daki müdafiler erzak ve mühimmat sıkıntısı çekiyorlardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Mısır'da bulunan Kâdî'l-

¹⁴² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 21.

¹⁴³ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 222.

¹⁴⁴ İbn Şeddâd, *en-Nevadir 'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin 'ül-Yusufiyye*, 201.

Fâdıl'a bir mektup yazarak Akkâ'daki müdafilere erzak yardımı göndermesini istemişti. Bu yardımın gecikmesi üzerine, Beyrut valisi İzzeddîn Üsâme'ye şehre yardım göndermesini emretti. Üsâme, Haçlı bayrağı taşıyan ve personeline Haçlı kıyafeti giydirilen bir erzak gemisini Akkâ'ya gönderdi. Bu gemi şehri muhasara eden düşman gemilerini aldatarak şehre yardım ulaştırmayı başardı.¹⁴⁵ Fakat bu yardımın müdafilere yetmeyeceği şüphesizdi. Durum kritikti. Tam bu sırada 16 Eylül günü Mısır'dan beklenen 3 yardım gemisi geldi. Ve düşman ablukasını yararak Akkâ limanına girdi. Böylelikle müdafilerin maneviyatı kuvvetlendi.¹⁴⁶

Bununla beraber, Akkâ etrafındaki abluka ortadan kaldırılmadıkça, şehrin uzun zaman mukavemet etmesi ve dışarıdan yardım alınması imkânsız gibiydi. Bu da her şeyden önce kuvvetli donanmaya bağlıydı. Bu sebeple Selâhaddîn-i Eyyûbî, Muvahhidîler hükümdarı Yâkûb b. Yûsuf b. Abdülmü'min'den Haçlı donanmasmm ikmal yolunu kesmesini istedi. Bunun için Eylül ayı içinde Şemsüddeve Abdurrahman b. Munkiz'i Merâkeş'e gönderdi. Fakat Muvahhidîler Endülüs ve Afrika sahillerindeki Haçlı baskısı ile meşguldüler. Ayrıca Belear adalarındaki Murabıtlardan Benû Ğaniye ile de savaş halinde idiler.¹⁴⁷ Hatta Sicilya'daki son Müslüman direnişçilerine bile yardım edemiyorlardı. Üstelik ellerindeki donanma Akdeniz ve Batı Avrupa kıyılarındaki Frank donanmaları karşısında çok küçük ve yetersizdi. Bu sebeple, Şemsüddeve eli boş döndü.¹⁴⁸

2.1 KIBRIS ADASININ HAÇLI SEFERLERİNDEKİ ROLÜ

Haçlı seferlerinin başladığı XI. yüzyılda Kıbrıs, Bizans ile Haçlılar arasında çok önemli roller üstlendi. İki tarafarasında sıcak ilişkiler kurulmasında ve iletişim sağlanmasında Kıbrıs'ın rolü büyüktür. 1098'de Antakya'ya almak isteyen Haçlılar'a Kıbrıs'tan gıda takviyesi yapılmıştır. XII. yüzyıl başında Antakya Prinkepsi Tankred'in Lazkiye'yi ele geçirme planına karşılık, Kıbrıs'taki bir donanmayla mücadele verilmiştir. Kudüs Haçlı Kralı I. Baudouin'in Beyrut'u ele geçirmesinden sonra (13 Mayıs 1110) içlerinde şehrin valisinin de yer aldığı çok sayı da kişi Kıbrıs'a iltica etmiştir. İmparator II. Ioannes Komnenos, 1136-37 yıllarındaki Suriye seferinde Tel

¹⁴⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 28.

¹⁴⁶ İbn Şeddâd, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 202; İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 223.

¹⁴⁷ İbrahim Harekât, "Ğaniye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 354.

¹⁴⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 58 .

Hamdûn Kalesi'ni ele geçirmesinin ardından halkını Kıbrıs'a göç ettirmiştir. 1148'de İmparator I. Manuel Komnenos, Venedikliler için kabul edilen ticarî ayrıcalıkların Girit ve Kıbrıs için de geçerli olmasını kabul etmiştir. Bu durum Latinler'in Kıbrıs'a yerleşmesinin başlangıcı olmuştur.¹⁴⁹ 1156'da Kilikya Ermeni hâkimi II. Thoros'le beraber ani bir kararla Kıbrıs'a saldıran Antakya Prinkepsi Renaud de Châtillon, üç hafta süren, görülmemiş bir vahşetle adayı talan ettikten sonra Antakya'ya gitti. Kıbrıs, Haçlılar'ın ve Ermeniler'in yaptığı bu yıkımın etkisinden sonraki yıllarda kolay kolay kurtulamamıştır. Bir sonraki yıl meydana gelen deprem ise adada büyük bir yıkımın daha olmasına sebebiyet vermiştir. Savunmasız kalan Kıbrıs 1158'de bir Fâtımî filosunun saldırısına maruz kalmıştır. İmparator Manuel ile arası açılan Trablus Kontu III. Raymond da 1161'de on iki gemiden meydana gelen bir donanmayla Kıbrıs kıyılarına saldırmıştır. Vali Isaakios Dukas Komnenos'un İmparator Andronikos Komnenos'a isyan ederek bağımsızlığını ilân etmesiyle Kıbrıs 1185'te Bizans hâkimiyetinden çıktı. Kendisine imparator sıfatını lâıyk gören âsi Isaakios Komnenos'un hâkimiyeti, adanın III. Haçlı Seferi'ne katılan İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard tarafından zaptına kadar sürdü (Mayıs 1191). Ada halkı yeni efendilerine mallarının yarısını vermek zorunda kaldı. Richard Kıbrıs'a Bizans'ın tanıdığı hakları verdi. Ancak bütün kalelere Latin birlikleri yerleştirdi ve adanın idaresiyle iki İngiliz'i görevlendirdi. Yeni idareye karşı çıkan ayaklanmanın bastırılmasından sonra Kral Richard adayı, Templier şövalyelerine sattı. Ancak onlar da adada hâkimiyet kuramadılar ve adayı tekrar Kral Richard'a satmak istediler. İngiltere'ye dönmeye hazırlanan Kral Richard, eski Kudüs kralı Guy de Lusignan'ın Kıbrıs'ı Templier şövalyelerinden satın almasına ve adayı istediği gibi yönetmesine izin verdi. Böylece Kıbrıs ismen Kudüs Krallığı adını taşıyan, fakat varlığını 1291'e kadar Akkâ merkez olmak üzere ancak birkaç şehirde sürdüren Haçlılar'la Antakya ve Trablus Haçlı devletleri için vazgeçilmez bir üs oldu.¹⁵⁰

¹⁴⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, çev: Onur Özatağ, 242-58; İbnü'l-Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname*, çev: Mürsel Öztürk, c. 1 (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 355.

¹⁵⁰ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, 285; Işın Demirkent, "Kıbrıs", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 372.

Resim 2. 1. Sağdaki Templier ve soldaki Hospitalier'e ait olan ve Kıbrıs-Gazimagusa'da bulunan İkiz Kiliseler¹⁵¹

2.2 AKKA MÜDÂFAASI

2.2.1 Fransa Kralı Phillippe'nin Akka'ya gelmesi

Fransa Kralı, Suriye'ye kadar hiçbir problemle karşılaşmadan bir yolculuk geçirmiş ve Sûr'a ulaşmıştı. Daha sonra kendisini, kuzeni Konrad de Montferrat karşılamıştı. Kral, bir süre dinlendikten sonra, tarihler 20 Nisan 1191'yi gösterirken altı gemi ile Akkâ'ya gelerek savaşa dâhil oldu. Yanında Bourgounde Dükü III. Hugue, Flandre Kontu Phillippe, birtakım kuşatma malzemeleri, yiyecek ve ünlü şövalyeler bulunuyordu.¹⁵² Onun gelişiyle moral bulan Franklar, kendisini büyük bir sevinçle karşılamışlardı. Fransa Kralı, Akka önlerine geldiğinde kendisiyle birlikte getirdiği ve çok sevdiği bir atmacası vardı. Bu atmaca uçup, Akka surlarına konmuş Müslümanlar onu yakalayıp Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye hediye etmişlerdi. O ise bu duruma sevinmiş ve bunu zaferin bir müjdesi olarak yorumlamıştı. Kral Philippe, atmacasının iadesi için 1000 altın vermeyi teklif etse de bu isteği kabul görmemişti.¹⁵³

Fransa Kralı, Haçlı ordusuna katıldıktan sonra ordunun kumandasını eline aldı ve savaş planını yeniden düzenleyerek bazı planlar yaptı. Yeni ahşap kuleler yaptırmış ve sonrasında yedi adet mancınık yaptırarak Akkâ'nın surlarına hucum etmişti. Bununla da kalmayarak tahta ve taşlarla örülmüş, duvar gibi bir görünüşe benzeyen ve yuvarlak

¹⁵¹ Gazimagusa Belediyesi, "<https://www.gazimagusabelediyesi.org/tarihi-yerler/>", 30 Ağustos 2020.

¹⁵² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 30-38.

¹⁵³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 64 .

kulelere sahip olan toprak bir setin yapımına başlatmıştı. Bu alet hücumlarda çok etkiliydi. Nitekim kaleyi savunanların ona attığı taşların ve ateşin bir etkisi olmamıştı. Ancak herşeye rağmen Fransa Kralı söz konusu hücumlarından bir sonuç alamamış ve sonunda İngiltere Kralı Richard'ı aralarına katılmak üzere beklemeye karar vermişti.¹⁵⁴

Bütün bunlar olurken Kral Phillippe ve ordusunun dışında Akkâ'daki Haçlı karargâhına destek kuvvetleri gelmeyi sürdürüyordu.¹⁵⁵ Takviye askerlerle güçleri artmış ve 1 Haziran 1191'de şehre yeni bir saldırı yapma fırsatını bulmuşlardı. Pizzalılar tekerlekler üzerinde ileri geri gidip gelebilen dört katlı bir saldırı kulesi yapmışlardı. Bunun ilk katı ahşap, ikinci katı kurşundan yapılmıştı. Üç ve dördüncü katları ise bakır ve demir levhalarla kaplanmıştı. Bu kulenin üstüne ilave olarak mancınık da koymuşlardı. Aynı şekilde diğer yedi tane mancınıkla da kaleyi taşla tutmak suretiyle ciddi bir yıkım meydana getirmişlerdi. Müdafiler ise Selâhaddîn-i Eyyûbî'den acil yardım istediler.¹⁵⁶

Selâhaddîn-i Eyyûbî ise veba hastalığından dolayı kısa bir süre önce karargâhını uzak bir mahale taşımıştı. Ancak Fransa kralının da katılmasından dolayı durumun önemli olduğunu düşünmüş ve tekrar birlikleriyle şehre dönmüştü. Bu dönüşteki bir amacı da Frankların arkadan hücum edip, dikkatlerini üzerine çekmek ve böylece şehri savunanları rahatlatmaktı. Diğer yandan kuşatmacı güçler, kendi ölümlerini ve ölmek üzere olan askerlerini bile kalenin hendeğine atmak suretiyle hendeği dolduyorlardı. Şehri savunanlar ise hem savaşıyor hem de da hendekleri boşaltıp, tamir etmekle uğraşıyorlardı.¹⁵⁷

Fransa kralının takviyesi ile savaşın iyice tehlikeli bir hal alacağını düşünen Selâhaddîn-i Eyyûbî, Beyrut Emîri Usame'ye haber göndererek, gemiler hazırlayıp, savaşçılarla Akkâ'ya göndermesini istemişti.¹⁵⁸ Acil olarak söz konusu hazırlıklar yapıldı. Beyrut'tan yola koyulan bu gemiler, İngilizlere ait tam techizatlı beş gemi ile karşılaşmışlardı. İki donanma arasında çıkan çatışma Müslümanlar lehine sonuçlanmış, gemiler de içindekilerle esir alınmıştı.¹⁵⁹

¹⁵⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 65; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 155.

¹⁵⁵ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 455.

¹⁵⁶ İbn Şeddat, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 239-45.

¹⁵⁷ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 256-57; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 435.

¹⁵⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 64.

¹⁵⁹ Cameron, *Selâhaddin-i Eyyûbî, Kutsal Savaşın Politikaları*, 393.

2.2.2 İngiltere Kralı Richard'ın Akka'ya gelmesi

Akka Kuşatması'na katılmak ve nihayetine Kudüs'ü tekrar ele geçirmek üzere Vezelay'dan donanmasıyla yola çıkan Richard, Akka'dan önce Kıbrıs'a gitti ve adaya asker çıkardı. Zira burada kurulacak Kıbrıs krallığı ile Suriye ve çevresindeki Haçlıların eli rahatlatılacak, hatta yarım asırdan fazla bir süre Akka Haçlı Krallığı, Kıbrıs'tan yönetilecekti. Kıbrıs'ın hâkimi Isaakios Dukas Komnenos, Richard'a karşı çıktıysa da sonunda mağlûp olarak esir düştü.¹⁶⁰ 5 Haziran 1191'de tam teçizatlı İngilizlere ait 25 savaş gemisi, içindeki mühimmat ve askerlerle birlikte Magosa Limanı'ndan Suriye'ye hareket etti. Kıbrıs'ın Bizanslı Hâkimi de bu gemilerden birinin içinde esir olarak bulunuyordu. Kızı da batı geleneğini öğrenmesi için, rehine olarak Richard'ın kız kardeşi Kraliçe Joanna'nın emrine verilmişti.¹⁶¹ Bu gemiler 6 Haziran 1191'de Sûr'da karaya yaklaşmışlardı. Fakat Fransa Kralı Philippe ile onun kuzeni Konrad arasında İngiliz karşıtlığı üzerine kurulan itifak sebebiyle, gemiler Sur'a alınmadılar.¹⁶² Bunun üzerine öfkelenen Richard Akkâ'ya hareket etmiş, 8 Haziran 1191'de Akkâ'ya ulaşarak kuşatmaya katılmıştı. İngiliz ve Fransız donanmaları Akkâ limanını tamamen abluka altına alınca içerideki garnizonun dışarıyla bağlantısı kesildi.¹⁶³

İngiltere Kralı, kendisinden az bir zaman önce kuşatmaya katılan Kral Philippe ile olan düşmanlığını karada da göstereceğini açık bir şekilde ortaya koymuştu. Akka'yı almak için iki taraf da tam tekmil bir hazırlık ve yarış içine girmişlerdi. Fransa Kralı, "Kedi" adı ile nam salmış çengelli ve tırmanmak için kullanılan bir merdiveni ve "Kötü komşu" diye adlandırılan büyük bir mancınık yapmıştı. Kendi yaptıkları mancınıklarla tarikat şövalyeleri de savaşa dâhil olmuşlardı. Diğer yandan Frank'lar da "Tanrı tuzağı" ismini verdikleri etkili ve büyük bir mancınık daha bulunuyordu. Franklar kendilerine özgü kuşatma teknikleriyle, her biri bir burcu alacak şekilde bir iş bölümüne gitmişler, tam bir yarış ve heyecan halindedilerdi. Mancınıklarla surlar uzun süre taş yağmuruna tutulmuş, surlarda yer yer gedikler oluşmuş, bazı yerlerde ciddi tahribatlar meydana gelmişti. Kuşatmacılar, açılan gediklerden şehrin içine girmeye çalışıyordu. Müslümanlar da bu hamleler karşısında "Kötü yeğen" diye isim verdikleri başka bir

¹⁶⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 40.

¹⁶¹ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 179.

¹⁶² Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 454.

¹⁶³ Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 215.

mancınıkla cevap vermiş ve hep birlikte kenetlenerek saldırıları geri püskürtmeyi başarmışlardı.¹⁶⁴

2.2.3 Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin önlemleri

İngiliz Kralı'nın da savaşa dâhil olacağı haberini alan Selâhaddîn-i Eyyûbî, Beyrut'tan içi tam donanımlı bir geminin Akkâ'ya gelmesini emretmişti. Beyrut Valisi Usame kumandasında yardım amaçlı gelen bu gemide yedi yüz kadar asker, çok sayıda gıda ve savaş malzemeleri vardı. Gemi 10 Haziran'da 1191'de Akkâ yakınlarındaki İngiliz donanmasıyla karşılaşmış ve etrafı onlarca gemiyle sarılmıştı. Müslüman askerler, kendilerinden sayıca fazla olan gemilere karşı ciddi bir direniş gösterecekleri de kaybedeceklerini anlayınca, gemi kaptanı geminin alt katında büyük bir delik açmıştı. Bunu yaparak, hiç olmazsa gemi ve içindeki silah ve erzağın düşman birliklerinin eline geçmesini engellemişti.¹⁶⁵

Diğer taraftan şehir ile iletişim tamamen kesilmişti. Bundan dolayı Selâhaddîn-i Eyyûbî ile Akkâ'daki askerler arasında iletişim sadece kös çalarak, posta güvercinleri ve yüzücüler vasıtasıyla sağlanıyordu. Kalede mahsur kalanlar, içinde buldukları durumu kös çalarak belli etmişler ve yardım istedikleri işareti göndermişlerdi. Sultan da Frank karargâhına hücumu geçmek suretiyle kaleye olan baskıyı azaltmayı amaçladı. Uzun süre bu şekilde karşılıklı saldırılar ve savunmalar devam etti. Bütün bunlar olurken 23 Haziran'da Franklardan iki hizmetçi, gizlice İslamiyet'i kabul etmiş, Müslümanların yanına kaçarak gelmişlerdi. Kendilerinin Kraliçe Joanna'ya hizmet eden kişiler olduklarını ve Sicilya'da oldukları sırada herkesten habersizce Müslüman olduklarını söylemişlerdi.¹⁶⁶

Yeni Müslüman olan bu kişiler, karşı tarafta cerayan eden iki kral arasındaki görüş ayrılıkları ve kavgalar konusunda Müslümanların işlerine yarayacak son derece önemli bilgiler verdiler. 24 Haziran 1191'de birçok düşman askeri, hendekleri aşır, Tatlısu Nehri civarında bulunan Müslüman birliklerle karşılaşmış ve iki grup arasında çatışma başlamıştı. Destek amaçlı bir grup asker de Müslümanların yardımına gelmişti.¹⁶⁷ Franklar ise bir Müslüman'ı esir alıp, onu yakmışlar; böylelikle Müslümanların savaşa karşı psikolojilerini bozmayı amaçlamışlardı. Müslümanlar da bu

¹⁶⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 42.

¹⁶⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 65.

¹⁶⁶ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 256.

¹⁶⁷ Lane Poole, *Selâhaddîn: Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, 252-55.

harekete karşılık onlardan bir kişiyi yakalayıp, onların yaptığının aynısını yaparak cevap vermişlerdi.¹⁶⁸

Kral Richard, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile söz konusu durumu görüşmek için haber göndermişti. O ise bu teklif karşısında temkinli davranmayı seçmiştir.¹⁶⁹ Cevap olarak bir ateşkes imzalanmadan iki kralın görüşemeyeceklerini bildirdi. Buna rağmen, kardeşi el- Adil'i görüşmek üzere kendisine gönderebileceğini bildirdi.¹⁷⁰

Üç gün devam edecek olan bir ateşkes sözünden sonra iki karargâhın ortasında bir yerde görüşecekleri üzerine anlaşma sağlandı. Söz konusu anlaşmanın az öncesinde Fransa ve İngiltere kralları hastalandıkları için yapılacak görüşme bir süre daha geciktirildi. "Armalidia" denilen ve kişinin saç ve tırnaklarının dökülmesine neden olan bu hummalı hastalıktan Fransa kralı çabuk kurtuldu. İngiltere kralı ise bu hastalığı kolay atlatamadı. Buna rağmen Richard, Akka'ya bir hücum düzenlemek üzere hazırlık yapılmasını emretti. İngiltere'den getirdiği mancınıkları, atılmaya hazır halde, yüksek konumlara yerleştirmiş ayrıca saldırı amaçlı yüksek bir kule yapılma talimatını da vermişti.¹⁷¹

Bütün bunlar olurken Haçlılar kışın savaş yapmadıkları zamanda Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından gelecek hücumlardan korunma amacıyla büyük çukurlar kazınmışlardı. Haziran ve Temmuz da savaş normal seyrinde devam etmiş, Fransızların inşa ettiği mancınıklar devamlı Akkâ kalelerini dövmüştü. Buna karşılık mancınıklar küçük bir delik açar açmaz, Franklar bu gediklerden içeriye sızmaya çalıştıklarında, durumu öğrenen Selâhaddîn-i Eyyûbî, derhal Frank tarafına saldırı düzenleyerek, onları surlardan geri döndürmeye mecbur bırakmıştı. Bu gelişme üzerine Franklar kaleye saldırıdan vaz geçerek arkalarını sağlama almaları gerektiğini anlamışlardı.¹⁷² Bu gelişmeler devam ederken, denizde de savaş sürüyordu. Denizdeki savaşta mevcut durum bütünüyle Müslümanların aleyhine ilerliyordu. İngiliz ve Fransız donanmalarının yanı sıra Sicilya, Pisa, Ceneviz donanmalarının yaptıkları takviye destekler nedeniyle Haçlılar denizde hâkimiyeti ellerinde tutmayı başarmışlardı. Şehre erzak ve cephane getirmek için Müslümanların, İngiliz ve Fransız gemilerini yararak şehre ulaşması

¹⁶⁸ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el- Mahasin'ül-Yusufiyye*, 244; Richard Devizes, *Richard of Devizes Chronicle*, Trans. J. A. Giles (Cambridge, 2000), 39-40.

¹⁶⁹ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 456.

¹⁷⁰ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 263.

¹⁷¹ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 261; Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. Trans. Merton Jerome Hubert ve John L. La Monte, 194-208.

¹⁷² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 65.

imkânsız hale gelmişti. Akkâ'yı savunan Müslümanlar, deniz ve karadan olmak üzere iki ateş arasında kalmış ellerindeki gıda ve diğer malzemelerde bitmek üzereydi.¹⁷³

Müslümanlar bütün bu olumsuzluklara maruz kalmalarına rağmen, Haçlı tarafı da kendi aralarında sürtüşme, kavga ve hastalıklarla boğuşuyorlardı.¹⁷⁴ Kudüs Patriği makamında olan Heraklius uğradığı salgın hastalıktan dolayı ölmüş, yerine kimin geçeceği konusunda ise kendi aralarında enrika ve hileler dönmekteydi. Diğer taraftan Kraliçe Sybille'nin veba hastalığından ölmesiyle diğer bir tartışma daha başlamış, Guy ve Konrad grupları arasında tacın kimde kalacağı konusunda kavgalar devam ediyordu. İngiliz ve Fransız kralı da bu kavganın içinde kendilerini bulmuşlar; Richard, Guy'u desteklediğini açıklamıştı. Philippe ise desteğini Konrad'tan tarafa göstermişti. İtalya'dan katılan Pisalılar da Richard'ı desteklemişler; Cenevziler ise Philippe'nin yanında olduklarını bildirmişlerdi. Haziran ayının son günlerinde Philippe'nin Akka'ya düzenlemeyi düşündüğü saldırı planına Richard destek vermemiş, kendisinin hastalığı devam ettiğinden, olası bir zafer durumunda kendisinin çok katkısı olmayacağını düşünerek askerlerini durdurmuştu.¹⁷⁵

Bütün bunlar Haçlı birlikleri arasında yaşanırken Haziran'ın son günlerinde Selâhaddîn-i Eyyübî'ye Şeyzer, Hama Musul, Sincar ve Mısır'dan destek amaçlı yeni birlikler katılmıştı. Savaş Akka'da devam ederken, Selâhaddîn-i Eyyübî diğer Müslüman idarecileri ve özellikle Halife'yi son gelişmeler hakkında devamlı bilgilendirmekte, kendilerine kâtipleri vasıtasıyla sık sık mektuplar yazmaktaydı. Bu mektupların gönderilme amacı bazen müjde, bazen de destek talebinde bulunmak içindi. Yardım talebini içeren bu mektupta Selâhaddîn-i Eyyübî şunları yazmıştı:

...Düşman şehri ele almak için tüm gücüyle kuşatma yapıyor. Bazı yerlerde lağımlar ve gedikler açtı. Büyük bir tehlike ile şehir karşı karşıya kalmışken yardıma gelecek Müslümanlar şimdi yardıma koşmazlarsa ne zaman koşacaklar. İhtiyaç kalmadıktan sonra gelmeleri hiçbir anlam ifade etmeyecektir. İçinden geçtiğimiz şu zaman dilimi gevşeklik gösterme değil, uzakları yakın etme, derhal harekete geçme ve bütün askerlerle cihada katılma zamanıdır. Böyle bir büyük görevi bırakıp, yerinde oturmak insana nasıl yakışabilir.¹⁷⁶

2.2.4 Haçlılar arasında ayrılıklar

Öte yandan 1 Haziran 1191'de Haçlı ordusunda ölen Flandre Kontu Philippe kendisinden sonra mirasını devredecek bir kişi bırakmadığından İngiltere ve Fransa

¹⁷³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 43.

¹⁷⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 65.

¹⁷⁵ Lane Poole, *Selâhaddîn: Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, 256-58.

¹⁷⁶ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 257; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 439.

kralları kendi aralarında onun mirasını taksim etme kavgasına düşmüşlerdi. Ve aralarındaki husumet gün geçtikçe artıyordu. Ancak önceden yaptıkları Messina Anlaşması¹⁷⁷ gereğince her şeyi paylaşmaları gerekmekteydi. 2 Temmuz 1191’de Haçlılar tekrar şehre karşı bir hücum gerçekleştirmişlerdi. Richard Akka’yı almak için büyük bir hırsla kapılmış, Akka surlarından bir taş getireni ödüllendireceğini ilan etmişti. Akka’dan gelen haberler, şehri savunan askerlerin zor durumda olduklarını ve acil olarak takviyeye ihtiyaçlarının olduğunu gösteriyordu. Bu haberi alınca Melik el-Adil 3 Temmuz 1191’de şiddetli bir saldırı gerçekleştirerek, Haçlı hücumunu yarıp kaleye girmeye çalıştı ise de başaramadı.¹⁷⁸ Diğer yandan Fransızlar da kalede yer yer delikler açmış ama düzenli bir savunma karşısında başarılı olamayıp, geri çekilmek durumunda kalmıştı. Diğer bir saldırı hareketi de İngiliz ve Pisalılar’ca düzenlenmiş, o da sonuçsuz kalmıştı. Haçlılar, yaptıkları saldırıları gün geçtikçe artırırken, dışarıda bulunan Müslüman ordusu gerekli yardımı Akka’ya ulaştırmada bir türlü başarılı olamıyordu. Artık kendilerine desteğin ulaşmayacağını ve devamlı saldırılara maruz kalacaklarını düşünen kale içindeki Müslümanlar, direnme güçlerinin son sınırına gelmişlerdi.¹⁷⁹

Bütün bunların yanında Akka alınmadan önce şöyle bir olay yaşanmıştı: Dağılmış Alman birliklerine komutanlık yapan Avusturya Dükü Leopold, kendisine de diğer krallara yapılan muamelenin aynısında yapılması gerektiğini söyleyerek bayrağını diğer kralların bayraklarının yanına dikmişti. İngilizler ise bu bayrağın kendi bayraklarına denk olmadığını söyleyerek, kendi bayraklarının yanında durmasına tepki göstermişler, çamur bir hendeğe doğru kaleden bayrağı atmışlardı.¹⁸⁰ Yaşanan bu durum Richard’ın bilgisi dâhilindeydi. Avusturya Dükü Leopold büyük bir hakarete maruz kalmış, Barbarossa’nın ve Alman ordusunun yerine savaşta olan Dük, Akka alındıktan sonra da mal paylaşımından devre dışı bırakılmıştı. Bunun üzerine gururu fena halde incinmiş olan Leopold, Richard’a büyük bir husumet besleyerek, askerlerini alarak ülkesine dönmüştü.¹⁸¹

Akkâ’da, daha önce doğulu asilzadelerin elinde olan bazı önemli konak ve mülkler; Batıdan sonradan gelen asilzadeler tarafından ele geçirilmişti. Bu asilzadelerin

¹⁷⁷ Vezelay’dan ayrı ayrı yola çıkan İngiltere ve Fransa krallarının, Messina’da tekrar buluşup seferin bundan sonraki kısmı için yaptıkları anlaşmadır. Buna göre ele geçirilecek yerler, iki taraf arasında eşit olarak paylaşılacaktır.

¹⁷⁸ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 264.

¹⁷⁹ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 456.

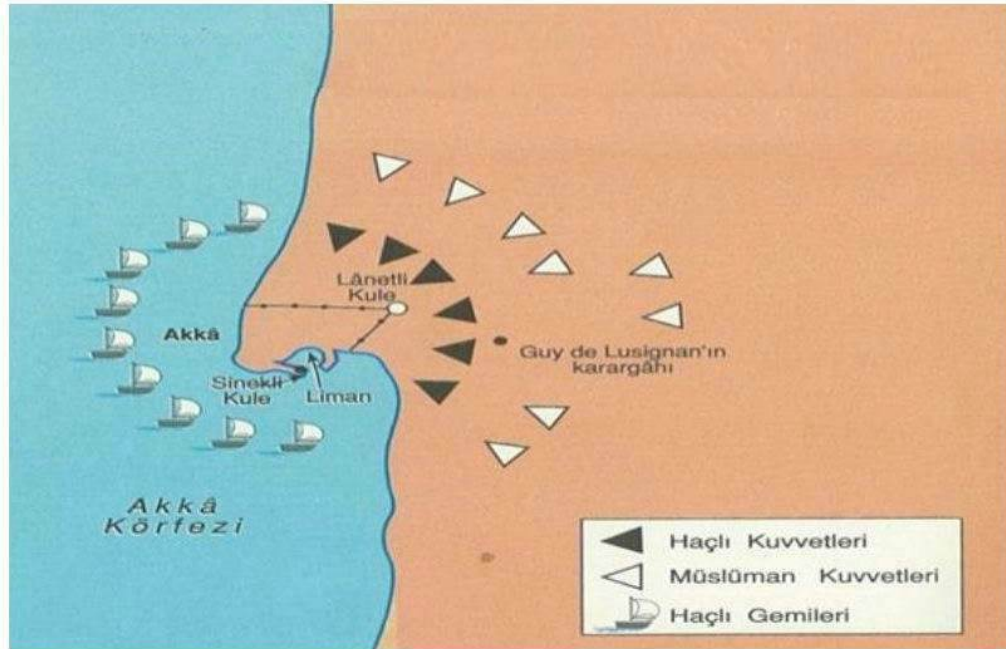
¹⁸⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 45.

¹⁸¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 157.

çoğu da Konrad'ın tarafındaydı. İngilizler ve Guy taraftarları ellerindekileri geri vermek istemeyince, tek çözüm yolu olarak Konrad ve adamlarını koruması altına alan Fransa Kralı Philippe'e müracaat ettiler. O da bu kişilerin haklarının yenmemesi konusunda kesin kararlılığını belli etmişti. Ayrıca Akkâ'daki ticari imtiyazlar için İtalyan şehir devletleri Cenova ve Pisa de kendi aralarında bir yarışa girmişlerdi. Çünkü kilisenin Mısır'la ticareti yasaklamasından sonra, her ne kadar Venedik bu yasağı dinlememiş olsa da Akkâ önemli bir liman haline gelmişti.¹⁸²

Akkâ ele geçirilince Franklar için kutsal topraklara ulaşmak için son derece önemli ve hayati bir yol açılmış oldu. Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye ait ve onun kuvvetinin çok önemli bir kısmını teşkil eden 70 adet Mısır donanma gemisi, Akka limanlarında korunaklı bir şekilde beklemekteydi. Bu gemilerin Haçlıların eline geçmesiyle, Haçlılar Akdeniz'deki güçlerini artırmışlardı. Savaş esnasında, düşman gemileri Akkâ sahiline ulaştığında Müslümanların denizde çok zayıf oldukları da anlaşılmıştı. Bununla birlikte Franklar'ın Kudüs'ü ele geçirme hayalleri ve cesaretleri artmıştı. Psikolojik harp açısından bakıldığında da artık Frankların açık ara önde olduğu görülüyordu.¹⁸³

2.2.5 Akka'nın düşüşü

Harita 2.2. Akka'nın Haçlılar Tarafından Kuşatılması¹⁸⁴

¹⁸² Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 65.

¹⁸³ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 449.

¹⁸⁴ Ebru Altan, *Haçlı Seferleri Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi, t.y), 148.

Çaresiz kalan müdafiler teslim şartlarını görüşmek için 4 Temmuz 1191'de Haçlılara elçiler göndermişti. Müslüman komutanı el-Maştub (Seyfettin el- Hakkâri), Fransa kralına giderek eman istemişti. Kaledekilerin öldürülmemeleri ve sağ salim olarak Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye katılmalarına karşılık, şehri teslim edebileceklerini söylemişti. Fransa kralı ise bu teklifi reddetmişti.¹⁸⁵ Söz konusu gidişat şehirdekilerin moralini iyice bozmuş ve hayatlarından kaygı duymaya başlamışlardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yer aldığı ana karargâha da gidemediklerinden hayatlarıyla ilgili bir karar almak durumunda kalmışlardı. Bütün bunlar olurken el-Maştub'un barış girişimi başarısız olunca İzzeddin Arsal ile Çavlı'nın oğlu Hüsameddin ve onların yanında olan birkaç asker gizlice bir tekneye binerek gece kaleyi terk edip, karadaki ordugâha ulaşmışlardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Akka'dakilerin barış görüşmeleri yapma girişimlerine son derece üzülmüş ve bunu hoş karşılamamıştı. Çünkü daha iyi koşullar altında ve kendi liderliğinde bu görüşmelerin yapılmasını istiyordu.¹⁸⁶

Richard, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye barış görüşmelerinin devam etmesi için elçiler göndermişti. O da bazı şartları kabul etmeleri durumunda bu teklifi kabul etmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî, kendilerinde bulunan Fransız esirleri Akkâ'daki Müslüman sayısınca serbest bırakacak, bunun karşılığında kuşatmacılar da Akkâ'daki Müslümanları serbest bırakacaklardı. Kutsal haçın teslim edilmesi şartını koşan Haçlıların, bu isteklerin de yerine getirileceği söylenmişti.¹⁸⁷ Fakat şartlara her geçen gün bir yenisi eklendiğinden, uzlaşma gün geçtikçe çıkmaza girmiş ve bir anlaşmaya varılamaz hale gelmişti. Sultan bunlarla anlaşma yapılamayacağını ve niyetlerinin aslında anlaşmak olmadığını anlamış, kaledeki Müslümanları kurtarmak için acil bir plan tasarlamıştı. Kaleye haber göndererek, sabahın erken saatlerinde toplu bir şekilde kaleden çıkıp, sahil boyunca toplu bir halde, dağılmadan hücumla geçecekler, düşman kuvvetlerini yaracaklardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî de ordusuyla o sırada hücumla geçecek ve iki ordu birbirleriyle buluşuncaya kadar saldırı devam edecekti. Bu emirden sonra kaledekiler derhal hazırlandılar. Ancak çıkış hazırlıkları hemen yapılamamıştı. Böylece Haçlılar, söz konusu planı öğrenerek, tedbirlerini almışlar ve bu girişimde başarısızlıkla sonuçlanmıştı.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Cameron, *Selâhaddîn-i Eyyûbî, Kutsal Savaşın Politikaları*, 396.

¹⁸⁶ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 226.

¹⁸⁷ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 456.

¹⁸⁸ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 268.

Akkâ'daki Müslümanlar iyice çaresiz kaldıklarından, teslim olmayı düşünüyorlardı. Kale içindekilerin ümitsizlik durumunun orduya ulaşmasıyla Selâhaddîn-i Eyyûbî büyük bir kaygı duymaya başlamıştı. Müdafilerden pes etmemelerini istemiş ve onlara yardım ulaştıracağına dair söz vermişti. Bunun için 5 Temmuz 1191'de topluca büyük bir hücum düzenlemek istemişti. Ancak ordusundaki komutanların bu fikre destek vermemesinden dolayı verdiği yardım sözünü yerine getiremedi. 7 Temmuz'da bir müdafî, kaleden gizlice ana ordugâha yüzerek geçmiş ve gerekli yardım gelmezse artık dayanamayacaklarını söylemişti. Mevcut durumlar ise Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin istenen yardımı yapabilmesine imkân vermiyordu. Akka garzinonu 11 Temmuz'da kaleden çıkmak için bir yarma hareketi daha düzenleyerek girişimde bulunmuş ve başarısız olunca direnmenin sonunun geldiğini görmüşlerdi. Bütün haçlı kuvvetlerinin şiddetli hücumu karşısında Akkâ garnizonu, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin iznini alma fırsatı bulamadan Richard'ın gelmesinden bir ay sonra, 12 Temmuz 1191'de şehri teslim etmek zorunda kalmıştı.¹⁸⁹

Teslim şartları Akka'daki müdafilere zorla kabul ettirilmiş, onlar da karşı çıkma imkânı bulmadıklarından kabul etmek durumuna kalmışlardı.¹⁹⁰ Buna göre, ellerinde bulunan bütün askeri mühimmat, depolar, gemiler, silahlar bütünüyle Franklar'ın olacaktı. Kaleden dışarıya maddi değer taşıyan hiçbir şey alınmayacaktı. Akka'da yer alanlar fidye amaçlı 200 bin dinar ve Konrad'ın kendisine özel 10 bin ve adamlarına da 4'er bin lira ödeme yapılacaktı. İçlerinde 323 Haçlı asizadelerin olduğu toplamda 1500 esir derhal serbest bırakılacaktı.¹⁹¹ Ayrıca Haçlılar için son derece önemli olan "kutsal haç" da teslim edilecekti. Bunlar gerçekleşirse Akka'daki Müslümanlar serbest bırakılacaktı. Bu şartlara bağlı kalacaklarına Franklar yemin etmişlerdi.¹⁹²

Kaledekilerin teslim olmak için bayrak açıp, Haçlılar ile anlaştıkları Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ordusuna bir yüzücü tarafından haber verilmişti. Akka kalesinden Müslüman bayrakları indirilmiş, Haçlı bayrakları asılmıştı. Kalede bulunan subaylar Selâhaddîn-i Eyyûbî adına anlaşma şartlarını imzalamışlardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî kalenin teslim olmasına çok kızmış olsa da son derece adaletli ve liderlik vasfına yakışacak şekilde, subayların bu kararına saygı duymaktan başka seçeneğinin olmadığını anlamıştı. Kale düştüğüne göre, oraya yardım edilmeyeceği için, Haçlılar ile

¹⁸⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 67; İbnü'l-Hallikan, *Vefayatü'l Ayan ve Enbaü Ebna-iz Zaman*, *thk: İhsan Abbas*, c. 7 (Beyrut: y.e.y., 1972), VII, 196.

¹⁹⁰ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 269.

¹⁹¹ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 180.

¹⁹² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 44;

bu kadar yakından temas kurmanın gereksiz olduğunu düşünerek karargâhını Sephoria yönünde yer alan Şafraam bölgesine taşıyarak, Frank elçilerini kabul etmeye hazırlanmıştı.¹⁹³

Teslim olmanın ayrıntılı şartlarının imzalamasıyla birlikte Müslümanlar kaleden dışarı çıkmış, diğer taraftan Franklar ise kendi krallarının bayraklarıyla şehre girmişlerdi. Haçlılar sözlerinden dönerek Müslümanların mallarına ve canlarına dokunmayacaklarına yemin etmelerine rağmen, onlara esir gibi davranmış ve mallarını yağmaya başlamışlardı.¹⁹⁴ Kral Richard kuzey tarafta yer alan, şehrin eski kral sarayını kendine seçmiş; Kral Philippe ise yarımadanın ucuna yakın bir konumda olan, deniz kenarındaki görkemli bir tarikat tapınağını kendine almıştı. Haçlılar arası ihtilaflar, özellikle ele geçirilen şehrin mallarını pay yapmak konusunda iyice kendini belli eder hale gelmişti.¹⁹⁵

İngiltere Kralı Richard kendi isteklerinin kayıtsız ve şartsız yerine getirilmesini istiyordu. 13 Ağustos günü Franklar karargâhları dışına çıktıktan sonra 20 Ağustos Salı gününe kadar harekâta bulunmadılar. 20 Ağustos Salı günü ikinci vakti, Akkâ esirlerinden büyük fidye koparılacak esirler ve çeşitli işler görecekt ustalar dışındakileri iplere bağlayıp Akkâ Çayırı'na çıkardılar. Süvarileri bunların üzerine birden hamle yapıp hepsini kılıçtan geçirdiler.¹⁹⁶ İbn Şeddâd'a göre öldürülen Müslüman esirlerin sayısı 3.000, Ambroise'a göre 2700 kişidir. Akkâ'nın teslim şartlarıyla Kudüs'ün teslim şartları aynı idi. Halbuki Müslümanlar Kudüs'te esir düşen Haçlılara ne kadar insanca davranmışlar, Haçlı tarihçilerinin dahi övgülerine mazhar olmuşlardı. Haçlılar ise buna dört sene sonra barbarca cevap vermişlerdir. Batılıların büyük çoğunluğu bugün dahi insan haklarını kendi menfaatlerine uygun bir şekilde anlamakta ve yorumlamaktadırlar.¹⁹⁷

Diğer yandan Melik Muzaffer Takiyüddin, bazı düzenlemeler yapmak için Anadolu'da bulunan iktalarına gitmesi gerektiğini söyleyerek ayrılmıştı. Selâhaddîn-i Eyyübî, Takiyüddin'e Mardin ve Amid sahipleriyle yapılan anlaşmaya uymasını, işlerini hallettikten sonra hemen geri dönmesini emretmişti. Bu emri dinlemeyen Takiyüddin, yeni yerleri kendi topraklarına ilave etmek amacıyla daha önce yapılan anlaşmalara uymamıştı. Amid'e bağlı olan Hani ve Siverek'e saldırmış, ardından da Bingöl'ü

¹⁹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 66; İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 269.

¹⁹⁴ İbn Şeddâd, *en-Nevadir 'üs-Sultaniyye ve el- Mahasin 'ül-Yusufiyye*, 261.

¹⁹⁵ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 180.

¹⁹⁶ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 274.

¹⁹⁷ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 156.

(Çapakçur) topraklarına katmıştı. Sonra Ahlat ve Malazgirt'e hareket etmiş, bu sefer sırasında ağır bir hastalığa yakalanarak 9 Ekim 1191'de vefat etmişti. Yerine oğlu Melik Mansur geçmişti. Takiyeddin, Şehinşah'ın oğlu olup, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin öz yeğenydi. Hayatında birçok defa savaşa katılmış, sürekli zaferler elde etmiş ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye büyük katkıları olmuştu. Onun ölmesiyle Selâhaddîn-i Eyyûbî, Fırat'ın doğusunda yer alan toprakları Takiyüddin'in oğlundan almış, aldığı bu toprakları kardeşi Melik el-Adil'e vermişti.¹⁹⁸ Sonuç olarak geri dönmek üzere giden Takiyeddin dönememiş, dolayısıyla ondan topraklarını korumak isteyen Diyarbekir, Mardin, Cizre askerleri de cepheye gelememişlerdi. Aynı şekilde Erbil Emiri Zeyneddin Yusuf da iç çatışmalarla uğraşmış, cepheye katılmamıştı. Kökböri'nin de ayrılması Akka'nın düşmesinde önemli bir etken olmuştur. Bütün bunlar doğal olarak ordunun gücünü büyük oranda zayıflatmıştı.¹⁹⁹

Akka'nın elden çıkması Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ve ordusunun moral seviyesini büyük oranda etkilemişti. Kararlılıkla iki yıldan fazla son derece cesur bir şekilde savundukları Akka'yı ellerinde tutamamışlar, böylelikle önemli bir liman kentini kaybetmişlerdi. Aynı zaman da 3.000'e yakın kişi de esarete mahkûm olmuştu.²⁰⁰ Ordusunun yorulmasından dolayı Selâhaddîn-i Eyyûbî en kritik zamanlarda; düşmanın zayıf bir zamanını gözetip, mesela 1189 sonbaharında ve 1190 yazında toplu bir hücumla geçip geçmeme konusunda kararsız kalmıştı. Sultan savaş sürecince öncelikli olarak insan gücü ve kaynak bulmaya çalışmıştı. Devletin askeri ve ekonomik ihtiyaçlarını gidermeye ve Suriye'yi Almanlar'ın saldırılarına karşı korumaya çaba sarf etmişti. Altı çizilmesi gereken bir nokta da yılmış bir İslam âlemini, yılgınlıktan kaldırıp harekete geçirmeyi hedeflemişti. Ordunun uzun mücadeleden dolayı yorgunluğuna bir de Sultan'ın hastalığı eklenmişti. Zira o, bedenen yorgun düşmüş, kronik hastalıklara maruz kalmış, vücudunu saran çıbanlar ile fiziki gücünden düşmüştü. Her şeye rağmen yıllarca yenilmeden ayakta durması, İslam dünyasının bir araya gelmesine vesile olmuştu. Şimdi ise Akka elden çıkmış, almış olduğu yenilgiyle kendini yalnız hissetmişti.²⁰¹

¹⁹⁸ Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddîn-i Eyyûbî*, 146-47.

¹⁹⁹ İbn Şeddâd, *en-Nevadir 'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin 'ül-Yusufiyye*, 295-96.

²⁰⁰ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 449.

²⁰¹ Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 65.

2.3 FRANSA KRALI'NIN ÜLKESİNE DÖNÜŞÜ

Akka'ya gelen Haçlılar ilk olarak kiliseleri, Papalığı temsil eden birisinin öncülüğünde hizmete açmışlardı.²⁰² Öte yandan asıl ve en önemli sorun olan Kudüs meselesini halletmek için krallar bir araya gelerek bir toplantı düzenlediler. Toplantı sonucu varılan karar iki tarafı da memnun etmişti. Buna göre Guy vefatına kadar krallık makamında kalmaya devam edecekti. Ondan sonra ise bu makama Konrad ile İsabell gelecekti. Bu sıra kendine gelene kadar Konrad; Sur, Beyrut ve Sayda bölgelerini hâkimiyetinde tutacak ve gelirleri Guy ile aralarında pay yapacaklardı. Fransa Kralı Philippe, kuzeni Konrad'ın geleceğini garanti altına alma ve çıkarlarını korumaya almasından itibaren ülkesine geri dönme fikrini açık açık dillendirmeye başladı. Buna gerekçe olarak çok sık hastalanıyor olduğunu da ileri sürmüştü. Akka'nın alınmasına katılarak bir Hristiyan olarak üzerine düşeni bir nebze de olsa yaptığını düşünüyordu. Asıl neden ise doğudan gelecek bir başarı hikâyesinin asıl Richard'a mal edileceğini bildiğinden bu durumu kabullenememişti. Ayrıca Batı Avrupada yer alan İngiliz topraklarıyla ilgili gizli planları da vardı.²⁰³

Bunların yanı sıra, Richard'ın kendisini öldürmek için bir suikast düzenleyebileceğinden ve hayatının emniyette olmadığından da kaygılıydı. Çünkü bununla ilgili birtakım söylentiler, kulağına kadar gelmişti. O dönemde suikast girişimleri ile adı anılan Haşhaşiler 1152 yılları başlarında Trablus kontu II. Raymond'a karşı bir suikast düzenlemişlerdi. Raymond, Kudüs Kraliçesi Melisende'yi ve yeni barıştığı eşi Kontes Hodierna'yı Kudüs'e yolcu edip güney kapısından şehre döndüğü esnada pusuda bekleyen bir Haşhaşi suikast çetesi tarafından öldürülmüştü.²⁰⁴

Richard'ın askerlerinin ona olan bağlılığı ve Müslümanların onunla iyi ilişkiler içinde olduğun düşünülürse, rakipsiz kalmak için Richard'ın Haşhaşiler marifetiyle böyle bir girişimde bulunması ihtimal dâhilinde bir şeydi. Philippe ile aynı fikirde olan doğu baronlarına göre asıl saygı duyulması gereken hükümdar Philippe'ydı. İki kralın karakter özellikleri dikkate alındığında, söz konusu suikast söylentisini ortaya atanların planı, Kral Philippe'in ülkesine dönmesi halinde oluşturacağı hayal kırıklığı ve öfkeyi önlemektir. Ayrıca Philippe, Richard'ın kendini doğuya fazla kaptırdığını ve doğu mecarasının ona ağıra mal olup dönemeyebileceğini düşünüyordu. Richard'ın ölmesi

²⁰² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 45.

²⁰³ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 450-51.

²⁰⁴ Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler* (İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık, 2018), 108.

halinde onun yerine geçecek olan üvey kardeşi John ise, kolay bir lokmaydı. Bütün bu gizli düşüncelerin sonucunda Fransa Kralı, ordusunun çoğunluğunu Bourgonda Dükü'nün emrine vererek, 31 Temmuz 1191'de Akka'dan çıkmış, Sur'a doğru hareket etmişti.²⁰⁵ Arazileri ile ilgilenmeleri gerektiği gerekçesini ileri sürerek Sur hâkimi Konrad da onunla dönmüştü. Aslında onun dönmemesinin asıl nedeni Richard emrinde kalmak istememesiydi. Üç gün Sur'da kalan Philippe, Haçlı seferlerinin deniz güzergahında bulunan İtalyan liman kenti olan Brindisi tarafına doğru yola çıktı. Onun ardından İngilizler ise kendisini kaçırmakla, döneklilik yapmak ve korkaklıkla suçlamaya başlamışlardı.²⁰⁶ Sağlık sorunları, Kral Richard ile aralarının açılması ve Fransa'da Flandra kontluğunun hanedan sorunları dolayısıyla Filistin'den ayrılıp Fransa'ya geri dönen Fransa Kralı Philippe, Almanlar, Flamanlar ve İngilizlerden müteşekkil olan rakiplerinin ittifakını Bouvines Savaşı (27 Temmuz 1214) nda mağlup ederek Angevin İmparatorluğunu tarih sahnesinden silmiştir. Bunun sonucunda John'a karşı²⁰⁷ harekete geçen bazı lordlar ve piskoposlar, kendi feodal haklarını garanti altına alan ve tarihe *Magna Carta* olarak geçen belgeyi 15 Haziran 1215'te krala imzalatacaklardır.²⁰⁸

2.4 HAÇLI SEFERİNİN SON AŞAMASI VE SELAHADDİN-RİCHARD İLİŞKİSİ

Akkâ'nın zaptından sonra Haçlı yeminini yerine getirdiğini söyleyen Philippe ile Alman ordusunun kalıntılarına kumanda eden Avusturya Herzogu Leopold'un Avrupa'ya dönmesiyle bütün oteriteyi Richard almış ve artık seferin tek lideri olmuştu. Selâhaddîn-i Eyyûbî ile devam eden barış görüşmeleri ve savaşın bundan sonraki ilerleyişi artık İngilizler'deydi. Bu arada Selâhaddîn-i Eyyûbî, Akka kalesi düşerken subaylarının verdiği sözleri yerine getireceğini bildirmişti. Haçlılar, savaş sırasında zarar gören kalenin surlarını tamir etmek ve gedikleri kapatmakla meşgul olurken, Selâhaddîn-i Eyyûbî ise söz verdiği parayı temin etmek ve elindeki esirleri hazırlamakla meşguldü. Selâhaddîn-i Eyyûbî, söz konusu parayı temin etmekte zorlanmış, ayrıca esirlerin uzakta ve değişik bölgelerde olmasından dolayı onların getirilmesi zaman almıştı. Bu sebeple Richard'a bir mektup göndermiş, esirlerin ve paranın teslim

²⁰⁵ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 275.

²⁰⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 46.

²⁰⁷ Richard'ın 1199'da ölmesi üzerine oğlu John İngiltere Kralı olmuştu.

²⁰⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 157; Azmi Özcan, "İngiltere", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 296-99.

edilmesini taksitle üç ayda tamamlamayı talep etmişti. Ödemesi gereken paranın temin edilmesinin zor olması bir tarafa, aslında Selâhaddîn-i Eyyûbî yorulmuş ordusunun kendine gelmesi için zaman kazanmak istemişti.²⁰⁹

2 Ağustos 1191’de Haçlı elçileri Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin karargâhına gelip, taleplerinin Richard tarafından da olumlu karşılandığını ve ilk taksit ödendiği zaman Müslüman esirlerin serbest kalacaklarını söylemişlerdi. Bu esnada o, gelen Haçlı asilzadelere kutsal haçı göstermişti. Gerçek haçı gören asilzadeler onun önünde eğilerek kendilerince bir takım ibadet yapmışlardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, söz verdiği gibi 11 Ağustos 1191’de ödemesi gereken paranın teslim etmesi gereken esirlerin ilk taksidini Haçlı kargargına yollamıştı. Haçlılar, sonradan Sultanın yanına tekrar gelip, teslim edilen paranın tamam olduğunu ancak kendilerine gönderilen esirlerin, özellikle teslimi istenen ve adları bildirilen esirler olmadığını, bu sebeple Müslüman esirleri teslim etmeyeceklerini söylediler. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise, o takdirde gönderdiği para ve esirlerin yerine kendi adamlarının serbet kalmasını, ya da kendisine yeni bazı önemli asilzadelerin rehin verilmesini talep etti. Richard’ın adamları bu iki teklifi de kabul etmediler. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise kesin kararlılığını belli ederek, adamlarının kayıtsız şartsız teslim edilmesini ve kendilerine başka bir şey vermeyeceğini açıkladı. Richard’ın kişiliği ve daha önce savaşlarda uyguladığı yöntemlere bakılırsa, Selâhaddîn-i Eyyûbî bu şartları yerine getirirse bile yine de “*Richard, Müslüman esirleri öldürecek*” sonucuna varılabilir.²¹⁰

Bütün bunlar olurken İngiliz Kralı Richard, Kudüse gitmek için geciktiğini düşünüyor ve sabırsızlanıyordu. Yaklaşık bir haftadır karşılıklı görüşmeler için gidip gelmelerin ve elçilerin kendisine fazlasıyla zaman kaybettiğini düşünüyordu. Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin kararlı tavrı, esirlerden kurtulmak isteyen Richard’a bir bahane olmuştu. 20 Ağustos 1191’de Richard, anlaşmaya Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin uymadığını söylereyerek, Akkâ’da esir olan yaklaşık 2700 Müslüman esirin öldürülmesini emretmişti. Emirden sonra, İngiliz askerleri, esir Müslümanlar’ı, eşleri ve çocuklarıyla Akka çayırlığında kılıçtan geçirmişlerdi.²¹¹ Önemli görülen birkaç kişi ile bedenen

²⁰⁹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 13: 67; Gregory, *Abu’l Farac Tarihi*, 2: 456.

²¹⁰ Selâhaddîn-i Eyyûbî söz verdiği parayı bulmuş ve Haçı da getirmişti. Savaş konseyi ile yaptığı istişareye göre onlar Müslümanları salimen bırakmadan, kendilerine hiçbir şey verilmeyecekti. Ancak Tapınak Tarikatı liderleri bu işe kefil olursa (bunlar dindar ve ahde vefalıydı) o zaman ilk ödeme yapılıns yönünde fikir birliği oluşmuştu. Tapınakçılar da: “*Biz ne yemin eder ne de kefil oluruz. Çünkü biz yanımızdakilere hainlik edilmesinden korkarız*” demişlerdir. Bkz. İbnü’l-Esir, *el-Kâmil Fi’t-Tarih*, 13: 67.

²¹¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 47.

kuvvetli olan ve köle olarak kullanılmaya elverişli olan birkaç kişi hariç esirlerin tamamının boynu vurulmuştu. Yaşanan vahşete yakın karakollardan şahit olan Müslümanlar, yardım için hareket etseler de akşama kadar devam eden saldırılara rağmen haçlı birliklerini yarıp yardıma gitmeleri mümkün olmadı. Akşam olduğunda her iki taraf da karargâhlarına dönmüşlerdi. Naaşlarını teşhis etmek ve arkadaşlarını almak için Müslümanlar gelmişlerdi. Yaşanan vahşet karşısında Selâhaddîn-i Eyyübî çok öfkelenmişti. İngilizler kısa süre önce Selâhaddîn-i Eyyübî'nin Kudüs'te yaşayan Hristiyanlara sağladığı hoşgörü ve engin merhamete vefalı davranmamışlardı. Gerek hastalık hallerinde gerekse teslim olduklarında kendilerine uzatılan yardım elini unutmuşlardı. Yaşanan son durum barış görüşmelerinin de dondurulmasına sebep oldu. Bu vahşetten sonra esir alınan Haçlılar, çoğunlukla Akkâ katliamına misilleme olarak idam edilecekti.²¹²

2.5 ARSUF SAVAŞI VE SONUÇLARI

Richard 22 Ağustos 1191 Perşembe günü ordusuyla Akkâ'dan hareket etmişti. Komutası altında olmak istemeyen ve Akkâ'da kavuştukları rahatlığı bırakmaya yanaşmayan birçok savaşı, yerli baron ile Konrad da yanında yoktu. Richard denizden çok uzağa gitmeden, sahil şeridi boyu donanmasının desteğiyle güneye doğru devam ediyordu. Haçlıların harekete geçtiği haberini alan Selâhaddîn-i Eyyübî de ordusuna yürüyüş emri vermiş, aynı istikamette içerden onları takip ediyordu. Richard, Karmel Dağı'nı aştıktan sonra, yorulan ordusuyla karargâh kurmuştu (30 Ağustos 1191). Çünkü o, iki günde bir askerlerini dinlendirmek istiyordu. Zira ağır donanımlı ve aşırı sıcağa alışık olmayan Avrupalılar, güneş çarpması sonucu birçok kayba uğruyorlardı.²¹³ Artık iki ordu arasındaki uzaklık da oldukça daralmış ve taraflar arasında hemen hergün birbirini takip eden öncü savaşları başlamıştı. Haçlılar içine düştükleri zorluklar karşısında çıkış yolu ararken Selâhaddîn-i Eyyübî ise nihayet bir meydan savaşı vermek için aradığı yeri bulmuştu. Burası Arsuf'un hemen kuzeyinde süvari kuvvetlerini kullanmak için yeteri kadar geniş bir düzlüğe sahip ve denizden üç kilometre mesafeye kadar inen ağaçlıklarla gayet iyi maskelenen bir mevki idi.²¹⁴ İngiliz Kralı, Müslümanların savaşa kararlı olduklarını görek 7 Eylül 1191 Cumartesi sabahı

²¹² İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 260.

²¹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 48.

²¹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 68.

birliklerini savaş düzenine sokmuştu. Ordunun ağırlıklarını sahilde bırakarak, Henri de Champagne ile yaya kuvvetlerinin bir kısmını bunları korumakla görevlendirmişti. Ayrıca deniz filosu kıyıya yakın durarak gerekli lojistik desteği sağlayacak ve yaralıları gemilere taşıyıp tedavi edecekti.²¹⁵

Savaş Müslümanların öğle saatlerine yakın yaptıkları saldırılarla başlamıştı. Coğunluğu Zenci ve Araplardan oluşan yaya askerler ok ve sapan taşlarıyla dalgalar halinde Haçlıların üzerine yürümüşlerdi. Bu saldırı Haçlı piyadelerinin ilk hatlarını yararak ve ağır teçhizatlı şövalyelerin önüne kadar dayanmış ise de geri püskürtülmüştü.²¹⁶ Peşinden Müslüman süvarilerinin taarruzu başlamıştı. Bunlar daha çok Haçlı ordusunun Hospitalier şövalyeleri ile onlara en yakın yerde bulunan Flamanlar ve yerli baronların olduğu sol kuzey kanadına yüklenmişlerdi. Müslümanların niyeti Haçlıların saflarını dağıtmaktı. Haçlılar da bunu bildiklerinden dağılmamak için çok uğraşmışlardı. Şövalyeler direndiği gibi okçular da taarruz dalgasından sonra saflarını yeniden kurmuşlardı.²¹⁷ O sırada Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yanında bulunan İbn Şeddad durumu şöyle tasvir etmektedir:

Atlıların önüne yerleştirilmiş piyadeler bir duvar gibi sıkı duruyordu. Onların yaylı tüfekleri hem atlarımızı hem de savaşçılarımızı yaralarken, her piyade eri kalın bir çeşit zırh ile öyle kesif ve güçlü bir uzun post örtüsü giyiyordu ki, oklarımız hiç tesir etmedi.²¹⁸

Bu sıralarda Haçlı askerlerin taarruza geçme isteği Richard tarafından geri çevrilmişti. Kral, rakiplerinin yorulmasını ve asıl ordunun yaklaşmasını beklemişti. Hospitalierlerin büyük ustası, ona arka arkaya haberciler göndererek taarruz işaretini vermesini, eğer taarruza geçilmezse şövalyelerde çözümlenin başlayabileceğini bildirmişti. Richard da sabretmeleri gerektiği haberini gönderince, şövalyelerden ikisi kendi insiyatifleriyle atlarına binip, Müslüman saflarına doğru atılmışlardı. Durumu gören arkadaşları da onları takip etmişti. Bu grubun hücumunu gören diğer bütün Haçlı süvarileri de atağa geçmişlerdi.²¹⁹ Ancak ani gelişen bu saldırıdan haberi olmayan, öndeki yaya okçular yolu kapamıştı. Artık işin çığırından çıktığını gören Richard,

²¹⁵ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 457.

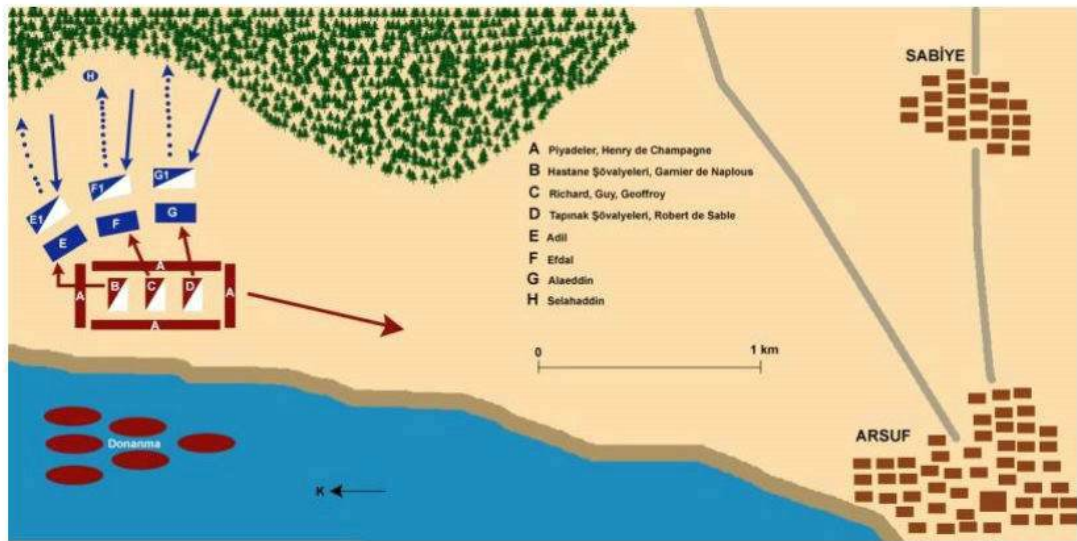
²¹⁶ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 180.

²¹⁷ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 285.

²¹⁸ İbn Şeddad'ın bahsettiği yaylı tüfeğin ismi, Arbalettir. Bu silah, Orta çağda Avrupa'da, kundaklı yayın daha da geliştirilmesi ile yapılmış, en az üç kişinin kullanabildiği ağır ve öldürücü bir silahtı. Bu yüzden IX. yüzyıldaki Hıristiyan konsili, bu silahın Avrupa'da kullanılmasına yasak getirmişti. Bu silah, haçlı seferlerinde Müslümanlara karşı kullanılmıştır. Bkz. İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 277.

²¹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 49.

taarruzun idaresini eline almak zorunda kalmıştı.²²⁰ Yakın bir tepeden savaşı takip eden Selahaddin'in kâtibi İbn Şeddad; “Şövalyelerin piyadenin ortasında bir araya toplandığını gördüm; daha sonra piyade açıldı ve içinden her yöne bir büyük hücum halinde saldırdılar. Her şey parçalanana dek, kimileri sağ kanadımızda, kimileri solda ve kimileri merkezde...” şeklindeki aktarımıyla, başlayan Haçlı saldırısının şiddetine işaret etmekteydi.²²¹ Savaşın ilerleyen safhalarında Müslüman ordusu, Haçlıların bu taarruzuna karşı dayanamayıp dağılmamaya başlamıştı. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise tam zamanında karargâhını müdafaa ederek, ordusunu toparlamış ve hatta düşmana ikinci bir taarruza geçecek şekilde düzeni sağlamıştı. Ancak geç kalınmış ve karanlık basmıştı. Gece karanlığı çökerken Haçlı ordusu moralleri düzelmiş olarak yaralarını sarmış, sonrasında yeniden yollarına devam etmişlerdi. Böylece mücadele sona ermişti.²²²

Harita 2.3. Arsuf Savaşı²²³

Arsuf Savaşı, sonucu kesin olan bir savaş olmamıştı.²²⁴ Frankların kayıpları da Müslümanların kayıpları da az olmuştu. Ancak Haçlılar, zaferin kendileri tarafından kazanıldığını düşünmekteydi. Fakat tarihî verilerin çoğu, onun savaşa girmek istemediği, savunmada kaldığı ve en büyük amacının Arsuf'taki kampa varmak olduğunu yazmaktadırlar.²²⁵ Hittin'den sonra en büyük ikinci karşılaşma olan Arsuf Savaşı ile Haçlılar Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yenilebileceği umuduna kapılmışlardı. Karşı

²²⁰ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 180.

²²¹ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 276; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 180.

²²² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 69; Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 457.

²²³ Harp Tarihi, “Arsuf Muharebesi”, 30 Ağustos 2020, <https://harptarihi.wordpress.com/2012/04/02/arsuf-muharebesi-1191/>.

²²⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 50.

²²⁵ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 476.

tarafıta ise Akkâ müdafilerini kurtaramayışları ve onların öcünü almak için Arsuf'ta giriştikleri taarruzun sonuçsuz kalması Müslümanların morallerini bozmuştu. Bu arada Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin sağlığı da hiç iyi değildi. Fakat hastalığına rağmen mücadeleyi bırakmamış ve ordusunu İngiltere kralının bundan sonra atacağı adımı beklemek üzere 9 Eylül'de Kudüs yolu üzerinde bulunan Remle'ye sevketmişti. Bu arada Haçlı ordusu yoluna devam ederek Yafa'ya varmıştı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yerle bir ettiği kaleyi yeniden inşa etmeye başlamışlardı. Zira sahilde önemli bir üsse ihtiyaçları vardı. Sahil boyunca donanmadan gerekli desteği almışlardı.²²⁶ Kral, birliklerini Arsuf Savaşı'nın yorgunluğunu atmak adına dinlendirmeye aldığında bu bazı kesimlerce Kudüs'ün alınması adına kaçışılan büyük bir fırsat olarak değerlendirilmişti. Ancak Richard, denizden yeterli desteği almadan Filistin içlerinde ilerlemenin ortaya çıkaracağı tehlikenin farkındaydı. Çünkü Haçlılar sırtlarını denizden donanmaya verdiklerinden ve en önemlisi saflarını dağıtmadıklarından dolayı güçlüydüler. Kudüs üzerine yürümeden önce Yafa'yı tahkim edip, emniyete almaları daha akıllıca bir hareket olacağı düşünölmüştü. Haçlılar, Yafa'nın sağladığı rahatlıktan yararlanmaktalardı ve burada tembelleşmişlerdi. Hatta birçok asker Akka'ya dönmüştü. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise durumdan istifade ederek Kudüs tahkimatlarını elden geçirme ve gerekli güçlendirmeleri yapma fırsatı yakalamıştı.²²⁷

2.6 KERVANLARA YAPILAN SALDIRILAR

Richard, para ile bazı Bedevileri kandırıp kendi tarafına çekmişti. Müslüman ordusundaki bazı memlûklere bol para vererek onları hizmetine almıştı. Richard'a casusluk yapan bazı yerli Hristiyanlar onun tarafını tutan Bedevilerle irtibat halinde çalışıyorlar, Müslümanların harekâtı hakkında Richard'a raporlar veriyorlardı. Bu casuslar Mısır'dan Kudüs'e tüccarların da bulunduğu büyük bir yardım kervanının gelmekte olduğunu Richard'a haber verdiler. Kafilenin ve kervanın muhafazasını Melik el-Âdil'in anabir kardeşi Feleküddin Süleyman'ın kumandasındaki 3.000 kişilik bir birlik üstlenmişti.²²⁸

21 Haziran günü casus Bernard ve Bedeviler, Müslüman kervanının yaklaştığını haber verdiler. Richard, bunun üzerine, 700 şövalye ve 1.000 türkopol ve 1.000'den

²²⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 51.

²²⁷ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 279.

²²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 76.

fazla yayanın bulunduğu 3.000 kişilik seçkin bir birliğin başında kervanı vurmak için harekete geçti. Sultan bunu duyunca, Richard'm maksadını anladı. Emîr-i âhûr Eşlem ve Altunaba kumandasında bir birlik göndererek kervanın ve askerlerin çöl tarafındaki yoldan gelmelerini emretti. Bunlar kervana yetişip durumu haber verdiler. Etrafta düşmandan eser görülmediği için Feleküddin yoluna devamla Huveylife Kuyusu başında konakladı. Richard 22 Haziran akşamı Ra's el-Hisy denen yere geldi. Fakat kafileden eser yoktu. Bu sırada yerli bir Bedevi gelerek Mısır kervanının ve muhafızlarının Huveylife Kuyusu başında konakladığını bildirdi. Richard keşif için yerli Arap kıyafetinde bir kaç kişi gönderdi. Haberin doğru olduğunu öğrenince, 23 Temmuz Salı sabahı kervanın muhafızlarının bulunduğu yere baskın yaptı. Baskına uğrayan askerler kafilenin önde bulunan grubuna doğru kaçmaya başladılar. Düşman, kafilenin bu grubunu görünce muhafızları takip etmeyi bırakarak yağma ile meşgul oldu. Bu sırada yükler bağlanmış, kafile hareket etmek üzereydi. Ortadaki grup, Feleküddin kumandasındaki askerlerin bir kısmı ile Kerek'e kaçtı. Asıl ana kafile olan arkadaki grup Mısır'a döndü. Öndeki grup ise düşman tarafından ele geçirildi. Kafilede büyük tüccarlar bulunduğu için, bu gruptan düşmanın ele geçirdiği hayvan, kumaş, mücevher, silâh, baharat, ilaç vs. eşya miktarı hayli çoktu.²²⁹

2.7 HAÇLILARIN KUDÛS'E YÖNELMESİ VE DİPLOMATİK HAMLELER

Richard hazırlıklarını yapıp, ordusuna gereken düzeni verdikten sonra Ekim 1191'de Kudûs'e doğru ancak hareket edebilmişti. Kendilerine destek veren donanmadan ve Yafa'da bulunan tahkimatlardan ordunun uzaklaşması son derece riskliydi. Düz arazide her zaman Müslümanlar tarafından kuşatılabilirlerdi. Yafa ile bir bağlantı hattı sağlayabilmiş olsalar da söz konusu bağlantı ortadan kalktığında Richard ve adamları ortada yapayalnız kalıp büyük bir mağlubiyete maruz kalabilirlerdi.²³⁰ Söz konusu risklerle yola koyulan ordu, küçük çarpışmalar ve Müslümanların yer yer saldırılarına rağmen yol almayı sürdürdüler. Lud, Remle bölgelerinde yer alan ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kısa bir zaman önce tarumar ettiği kaleleri kendilerini korumak için onardılar. Bu, doğal olarak biraz zaman almış ve ilerlemelerini geciktirmişti. Richard, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile yeniden irtibat kurmak ve barışa yönelik ciddi adımlar atmak istiyordu. Selâhaddîn-i Eyyûbî de barış konusuna aslında açıktı. Kendisine

²²⁹ İbnü'l-Hallikan, *Vefayâtü'l Ayan ve Enbaü Ebna-iz Zaman*, 7: 210.

²³⁰ Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, 218.

temsilen görüşmeleri sağlaması için kardeşi el-Adil'i görevlendirmişti. Arapça bilen ve ordusunda yer alan Onfroï de Toron'u Richard, Lud'da bulunan el-Adil'e ateşkes konusunu konuşmak için yollamıştı. İlk önce Richard'ın adamları tekliflerini sunmuşlardı. İstekleri Ürdün'ün batısında yer alan Filistin topraklarının kendilerine verilmesi, aynı şekilde Kudüs ve Kutsal Haçın da teslim edilmesi idi. Diğer yandan bunlardan başka Mısır, eski Kudüs Kralı Amaury'ye verdiği vergiyi vermeye tekrar başlayacaktı. Selâhaddîn-i Eyyûbî bu teklife şiddetle karşı çıkmış, Kudüs'ün teslim edilmesinin asla söz konusu bile olamayacağını, Müslümanlar için kutsal olduğunu söylemiştir. Ancak bir türlü bulunamayan Kutsal Haçın değeri kıymetinde bir bedel ödenerek geri verilmesinin imkân dâhilinde olduğunu söylemişti.²³¹

Diğer taraftan kışın geldiğini haber veren soğuk hava ve yağmurların başlaması ile birlikte ordusunun yarısını terhis eden Selâhaddîn-i Eyyûbî, ordunun kalan diğer yarısıyla Kudüs'ü müdafaya çekilmişti. Olası bir saldırıya karşı Müslümanlar Kudüs'te hazırlıklar yapmış, inşaat faaliyetlerine girişmişlerdi. Muhtemel bir saldırı olduğunda kim nereyi savunacaksa, oraya yönelik çalışmalar, tamiratlar yapmıştı. Savunma amaçlı yer yer ek binalar yapılmış, kale duvarlarını onarılmış, gerekli görülen yerlere yeni burçlar yapılmıştı. Kale içine dışarıdan taş getiriliyordu. Ayrıca taş ustalarının maharetiyle ün kazanmış Musul'dan çok sayıda taş ustası kale yapımı için getirilmiştir. Bu hazırlıklar esnasında orada bulunması muhtemel olan tarihçi İbni Esir; *"Allah rahmet eylesin, Selâhaddîn-i Eyyûbî de bineğine biner ve uzak mevkilerden bizzat taş getirirdi. Bunu gören asker de Sultanı takip ederdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yanında toplanan işçiler birkaç günde bitecek işi bir günde yapıyorlardı"* şeklinde bir not düşmüştü.²³²

Bu arada destek amaçlı Mısır'dan gelen askeri birlikler Kudüs'e doğru hareket etmişti. Kötü hava koşullarına rağmen Richard ise morali üst seviyede ve cesaretinden ödün vermemişti. Richard, Akka'dan kendisine gelen destekçi kuvvetlerle birlikte Yafa'dan çıkıp, Müslümanlar tarafından yıkılmış olan Remle'ye ulaşmıştı. Burada bir süre dinlendikten sonra Kudüs'e yöneldi. Müslümanlar ise Kudüs'e doğru yol alan bu orduyu rahat bırakmamış, yer yer yıpratma politikalarıyla orduya, yer yer de ordunun öncü birliklerine saldırılar düzenlemişlerdi. Hatta Richard, Tellü's-safî kalesine yaptığı bir yolculuk sırasında bir kez daha Müslümanlar tarafından yakalanma tehlikesi

²³¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 71; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 52.

²³² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 72; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 53.

atlatmıştı. Küçük bir çatışma yaşanmış Leischester Kontu, esir düşmüştü. Müslümanlar, barış görüşmelerine zarar vermemek için olsa gerek, bir süre sonra onu geri bıraktılar. Aralık 1191'in hava şartları son derece kötü gitmiş, Müslümanların keşif birlikleri bile Kudüs'e dönmek zorunda kalmışlardı.²³³ Richard ise kötü hava koşullarını ve Noel bayramını Laturn'da kalarak geçirdi. 28 Aralık 1191'de ordu yola tekrar koyulmuş ve kimseyle çatışma yaşamadan dağlık bölgeye ulaşmıştı. Hava şartları ise gün geçtikçe daha da kötü bir hal almış, kuvvetli yağmurun etkisiyle yollar çamur batağına dönmüştü. Kuvvetli fırtınalar ise kurulan çadırları yıkmış ve ordunun düzenini fazlasıyla zor durumda bırakmıştı. 3 Ocak 1192'de Kudüse 18 kilometre uzaklıkta bulunan Beyt Nube Kalesi'ne Haçlı ordusu gelmişti.²³⁴

Mukaddes toprak olan Kudüs'e bu derece yakın olmak, İngiliz ve Fransız askerlerde şevk ve heyecan yaratmıştı. Bunun yanı sıra temel gıda maddesi olarak kullandıkları peksimet ve domuz etleri yağmurun ve fırtınanın şiddetinden bozulmuştu. Atları ise gıdasızlıktan ve soğuktan dolayı ölmüştü. Kutsal hedefe ulaşma heyecanı, coğrafi ve mevsimsel şartlardan dolayı, çeşitli gribal hastalıklara yakalanan ordunun içinde önemini kaybetmişti. Bu bölgeyi daha iyi bilen, buralarda doğup büyümüş olan Hıristiyan yerliler ve tarikat üyeleri bu konuda daha nesnel bir tavır sergileyerek, bu zor hava şartlarında Kudüs'e girmenin faydadan çok zararının olacağını söylemişlerdi. Mısır'dan Müslümara destek amaçlı gelen ordu ile Kudüs'te yer alan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ordusu arasında kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceklerini bildirmişlerdi. Richard, Kudüs'ü ele geçirse bile, ordusuyla birlikte Batı'ya geri dönecekti. Diğer bir deyişle, Kudüs alınsa bile Richard ordusu ile geri döneceğinden dolayı, geride kalan Hristiyanların Müslümanların saldırılarından korunmaları son derece zordu. Bu gerçekleri düşünen Richard, beş gün süren bir karar verme aşamasından sonra 13 Ocak 1192'de ordusuna geri dönme emri vermişti.²³⁵

²³³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 54.

²³⁴ Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, 221.

²³⁵ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 295. Richard, Suriyeli Fraklardan Kudüs'ün bir planını çizmelerini istedi, onlar da çizdiler. Bu planı görünce; şehrin üç tarafının vadi olduğunu, bunun yanında Müslümanların sayılarını, gücünü değerlendirdikten sonra saldırı planından vazgeçmişti. Bunun için bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 72-73.

2.8 ASKALAN'IN YENİDEN İMARI, KONDRAD'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE DARUM'UN İŞGALİ

Richard'ın, ülkesine geri dönme fikri büyük bir hayal kırıklığını da beraberinde getirmişti. Çaresiz kalan ordu, karşılaştıkları fırtınaya rağmen Remle'ye geri gelmişlerdi. İngilizler, Richard'ın verdiği karara katlanmışlardı. Fransızlar ise bu haberdan sonra ordudan kaçmaya yeltenmişlerdi. Bourgounde Dükü'nün de aralarında olduğu bir kısım kimseler Yafa'ya, bir kısmı da Akka'ya çekilmişti. Bu gelişmeler karşısında Richard ordusunun moralini yüksek tutmak ve oluşan hayal kırıklığını berteraf etmek için 20 Ocak 1192 'de savaş meclisini bir araya getirerek, burada bir karar almış ve Remle'den Askalan'a hareket edilmesini emretmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kısa süre önce yerle bir ettiği bu şehri yeniden onarmaya başlamışlardı. Zira Askalan coğrafi olarak stratejik bir konumdaydı. Bu hareketiyle orduya yeniden savaşma morali vermiş ve Fransızları da tekrar kendisine katılmaya ikna etmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Kudüs'te iken, öncü birlikte de bu arada boş durmamış, Haçlıları arkadalarından takip etmiş, yer yer artçı saldırılar düzenleyerek erzaklarına baskınlar yapmışlardı.²³⁶

Richard'ın, Askalan'da yürütmüş olduğu tamir ve tadilat çalışmaları bitmek üzereydi. Yaptığı çalışmalarla bu şehri Filistin bölgesi sahilinde yer alan en sağlam bir kale haline dönüştürmüştü. Buna rağmen şehirde bir liman olmadığı için, denizden gelen yardımların karaya çıkarılması çoğunlukla mümkün olmuyordu. Kışın çok çetin geçmesine karşılık, Selâhaddîn-i Eyyûbî de bu zaman aralığında onlara bir saldırı düzenlememişti. Haçlılar, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kendilerine her an saldırı düzenleyebileceğini ancak sırf nezakatinden dolayı böyle bir saldırı yapmadığına inanmaktaydılar. Oysa Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin asıl amacı ordusunu dinlendirmektir. Diğer yandan el-Cezire ve Musul'dan gelecek destek birliklerini bekliyordu. Bununla birlikte Sultanın etrafında böyle bir saldırı fikrine karşı çıkan kimselerin de bulunması muhtemeldi.²³⁷

Selâhaddîn-i Eyyûbî bir yandan Kudüs için baharda olacak bir savaşa hazırlık yaparken, diğer yandan da düşman saflarına gönderdiği casusları ile karşı taraftaki gelişmelerden haberdar oluyordu. Bu haberler arasında Frankların büyük bir anlaşmazlık içinde olduğu bilgisi de vardı. Aradan çok geçmeden Bourgounde Dükü ve

²³⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 55.

²³⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 77.

yanında birçok Fransız kaçarak Akka'ya gelmişlerdi. Diğer yandan Fransa Kralı ülkesine dönerken, ardında bıraktığı Fransız askerler için çok az bir para bırakmıştı. Fransız askerler ihtiyaçlarını karşılamak için Richard'dan sık sık borç alıyorlardı. Bu durumdan dolayı Richard'ın da hazinesi zor durumda kalmıştı. Bu yüzden Fransızlara artık borç vermemişti.²³⁸

Akkâ'nın ticaretini ellerinde tutmak isteyen Pisalılar ve Cenevizliler birbirleriyle ezeli rekabet halinde iken, söz konusu rekabet savaşa dönmüştü. Bourgounde Dükü, Akka'ya ulaştığında; Pisalılar, Kral Guy adına hareket ettiklerini söyleyerek Akkâ'yı ele geçirmiş bulunuyorlardı. Hem Bourgounde dükü ve Konrad' karşı ve hem de Cenevizlilere karşı üç gündür şehri savunan Pisalılar, Richard'dan yardım talep etmişlerdi. Richard 20 Şubat 1192'de buraya gelmiş ve iki gurup arasında bir barış yapılmasını sağlamak istemişti. Richard, Konrad ile bir görüşme yapmış, Askalan'da kendisiyle birlikte olmasını istemişti. Hatta bu isteğinin reddedilmesi karşısında topraklarını elinden alacağını söylereyerek Konrad'ı tehdit etmişti. Ama Konrad, bu tehdide aldırış etmemiş, Richard'ın teklifini geri çevirmişti. Çünkü Richard'ın yaptığı tehdidin boş olduğunu ve içinden geçtiği mevcut koşullardan dolayı, yaptığı tehdidi gerçekleştirilmeyeceğini biliyordu. Ve tahminlerinde Konrad yanılmadığını, Richard önemsiz ve sınırları belli olmayan sözde bir anlaşma yaparak Askalan'a geri dönünce anladı. Richard, aynı amaçla doğuya geldikleri müttefiklerinin tavırları ve ucuz pazarlıklar peşinde olduklarını görünce büyük bir şaşkınlık yaşamış, Hristiyanların kendi aralarında yaşadığı küçük hesapları görünce, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile sürdürdüğü anlaşmanın daha önemli olduğuna kesin olarak inanmıştı.²³⁹

Richard, Sultan'ın kardeşi Melik el-Adil ile ilişkisine hiç ara vermemişti. Görüşmelere hız vermek amacıyla elçisini Kudüs'e yollamıştı. Elçi, Kudüs'e vardığında, orada Konrad'ın Balian isimli elçisini görmüş ve şaşırmıştı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin, Konrad'la temasının olduğu anlaşılmıştı. Bu temaslarda Balian'ın olması önemli bir noktaydı. Çünkü o, Sultanın çok beğendiği bir şövalye idi. Ardından 20 Mart 1192'de el-Adil yanında bir gurupla Richard'ın yanına gelmişti. Yeni anlaşmaya göre Hristiyanlar ele geçirdikleri yerleri koruyacak ve Kudüs'te haccetmek hakları olacaktı. Ayrıca Kudüs'te Latin ruhanilerin bulunması serbest olacaktı. Gerçek Haç kendilerine

²³⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 157.

²³⁹ Usta, *Haçlı Hikâyeleri*, 222.

geri verilecekti.²⁴⁰ Müslümanların görüşme için gönderdiği heyeti Kral Richard son derece hoş görü ve nezaketle karşılamış, özel bir iltifat olarak el-Adil'in oğullarından birine, jest olarak şövalyalere takılan bir kemer takmıştı. El-Adil, Sultanın yanına geri geldiğinde anlaşma sağlanmış gibi görünüyordu.²⁴¹

Böyle bir barışın Richard tarafından ne kadar önemli olduğu bir kaç gün geçince iyice anlaşılmıştı. Zira İngiltere'den yeni gelmiş olan Hereford başrahibi, Richard'a işlerin hiç yolunda olmadığını, üvey kardeşi İngiltere kralı Yurtsuz John'un isyankâr bir tutum içinde olup, krallık yetkilerini ele geçirmeye başladığını ve halka zulmettiğini bildirmişti. Richard'ın çok güvendiği Ely Piskoposu William da bir mektup göndererek, Richard'ın İngiltere'ye derhal geri dönmesi gerektiğini söylemişti. Diğer yandan Bourgounde dükü, Askalan'da kalan Fransız birliklerinden Akkâ'ya gelmelerini istemişti. Fransızlar Richard'ın yanında olmayacaklarını açıklamışlardı. Richard, 5 Nisan 1192 Paskalyası'nı, ülkesinden gelen üzücü haber ve Fransızların ittifakı bozarak gitmesinin verdiği kaydı ve üzüntü içinde Askalan'da geçirmişti. Yaşanan gelişmelerden sonra Hristiyanlar arasında bir anlaşma yapmayı teklî etti. Bu amaçla Filistin'in bütün şövalye ve ileri gelenlerini 16 Nisan 1192'de bir toplantı yapmak üzere Askalan'a çağırdı. Toplantıda kendisinin ülkesine dönme hazırlığı içinde olduğunu ve yakın bir zamanda Filistin'i terk edeceğini söyledi. Bundan dolayı, anlaşmazlıkların en önemlisi olan "Kudüs Krallığı" konusunu bir sonuca bağlamak gerektiğini bildirdi. Bununla ilgili olarak toplantıda Konrad ile Guy arasında bir oylama yapılmış ve yapılan seçimde Guy'a kimse oy vermemişti.²⁴²

Richard yeni Kudüs kralının kim olacağına dair bir seçim yapılarak bundan Konrad'ın çıkmasına şaşırda söz konusu kararı kabul etmişti. Seçimin sonucuna göre onun kral olduğunu kabul edeceğini ilan etti. Yeğeni Henri'yi söz konusu kararı bildirmek için Sur'da bulunan Konrad'da yolladı. Henri, Sur'a 20 Nisan 1192'de ulaştığında, haber çok büyük bir memnuniyetle ve sevinç gösterileri ile karşılandı. Konrad'ın Krallık tacını giyme merasimi ise Akkâ'da yapılacaktı.²⁴³

Söz konusunu merasimin hazırlıklarını yapmak üzere, Henri hemen Sûr'dan Akkâ'ya yola çıktı. Krallık unvanını almak anlamına gelen, tac giyme töreninden sonra Konrad, Kudüs Kralı sıfatıyla Askalan'daki karargâhına gelmek durumundaydı.

²⁴⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 56.

²⁴¹ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 306;

²⁴² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 56; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 496.

²⁴³ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 497.

28 Nisan akşamı Konrad, dostu Beauvais psikoposunun Sur'daki evine yemeğe gitmişti. Amacı onunla yemek yemek ve mutluluğunu paylaşmaktı. Yemekten sonra iki muhafızla beraber evine dönerken dar bir sokakta iki kişi karşısına gelerek ondan ellerindeki mektubu okumak konusunda yardımcı olmasını istediler. İki kişiden biri mektubu uzatırken, diğeri de ani bir şekilde Konrad'a hançerini sapladı. Konrad hemen orada hayatını kaybetti.²⁴⁴

Konrad, Kudüs krallığı hayalleri kurarken ölmüştü ve katiller Haşhaşi tarikatı üyeleri idi. Vahşi bir şekilde canlarından olmuşlardı ama suikast girişimleri başarılı olmuştu. Öldürülmelerinden önce kendilerini bu girişime gönderenin Richard olduğunu itiraf etmişlerdi.²⁴⁵ III. Haçlı Seferi boyunca son derece sakin bir görüntü veren ve kimseden yana değilmiş görüntüsü veren Haşhaşiler, bu tavırları sayesinde kalelerini rahat bir şekilde güçlendirmiş, buna ek olarak büyük oranda maddi servet elde etmişlerdi. Konrad, büyük bir hata yapmış, kimsenin ilişmek istemediği bu tarikata ait değerli mallar taşıyan bir gemiye el koymakla Şeyhü'l Cebel²⁴⁶ ile arasını açmıştı.²⁴⁷

Diğer yandan Haşhaşilerin yeni oluşacak güçlü bir Haçlı Krallığını da kendi gelecekleri açısından tehdit olarak görmeleri de imkân dâhilinde denilebilir. Konrad'ı öldüren kişilerin çok uzun zaman önce şehre yerleştikleri, bunun çok önceden planlanan bir suikast olduğunu gösteriyordu. Bunun için fırsat aramışlar, kendilerini gizlemek için vaftiz olmuşlar, dahası vaftizlerini de Konrad ve Balian yapmıştı. Ticaret gemisinin ele geçirilmesinden daha öte, başka planların da söz konusu cinayette olabileceğine dair kamuoyunun düşünceleri vardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Konrad'ı ve Richard'ı öldürmek için adam ayarlamış olabileceği de bu ihtimaller arasında görülüyordu. Şeyhül Cebel ise, Richard'ı öldürmekle Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin etki alanını ve iktidarını güçlendirmiş olacağından, sadece Konrad'ı öldürme teklifini kabul etmiş olması da konuşulan diğer bir konuydu. Öte yandan Richard söz konusu seçime ve seçim kararına rıza göstermiş gibi görünse de, aslında Konrad'ın krallığına karşı çıktığından, bu

²⁴⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 75.

²⁴⁵ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, 100-102.

²⁴⁶ XII. yüzyılın başlarında Suriye'de hemen hemen bütün kaleleri zaptederek teşkilâtlanan, Doğu'da *Haşşâşîn*, Batı'da *Assassins* (kâtiller) olarak anılan teşkilâtları (fidâiler) ile Nizârî-İsmailîler, genellikle Alamut'ta oturan ve "şeyhü'l-cebel" (le vieux de la montagne, "Dağ İhtiyarı, Dağın Yaşlı Adamı veya Dağdaki Yaşlı Adam") denilen liderlerinin emriyle muhalif müslüman gruplara ve Haçlılar'a karşı saldırılar düzenlemişler, esrar içirilen fedâileri vasıtasıyla çok sayıda devlet adamına karşı suikast tertip etmişlerdir. Bu dönemdeki "şeyhü'l-cebel" ünvanını taşıyan en meşhur lideri ise, Basralı Râşidüddin Sinan'dır. Bkz. Daftary Farhad, "Râşidüddin Sinan el-İsmâîlî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 467-68.

²⁴⁷ Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, 198.

cinayeti onun planladığı da diğer bir ihtimal olarak konuşulan konulardandı.²⁴⁸ Bu cinayeti Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin planlaması, onun ahlakı ve karakteri düşünüldüğün de pek mümkün görünmüyordu. Bu şekilde bir suikastla Konrad'ın Richard'ı öldürmesi anlaşılabilir görünmemesine rağmen, Konrad taraftarları, uzun bir süre, Konrad'ın ölümüne Richard'ın sebep olduğunu dillendirdiler.²⁴⁹ Daha sonra Richard Avusturya'da tutuklanınca, Haşhaşiler eliyle Konrad'ı niçin öldürttüğü sorulmuş ve tevkif edilmişti.²⁵⁰

Diğer taraftan Haçlılar kendi aralarındaki görüş farklılıklarının en büyüğü Kudüs krallığı meselesiydi. Bu meselede tam mutabakata bağlanacağı sırada Konrad'ın öldürülmesi, söz konusu meseleyi tekrar gündeme getirmiştir. Onun ölümü Haçlılar için, güç kaybı ve olumsuz bir hadise olarak görülmüştür. Aşırı hırslı ve yer yer plansız hareketleri de bulunsa da Konrad, yerli Frank halkının güvenini ve sevgisini kazanmış birisiydi. Kral olduğu takdirde halkına güzel şeyler yapacağına dair bir inanç oluşturmayı başarmıştı. Onun suikasta kurban gitmesinden sonra eşi Isabella, yeni bir kral meydana getirmek için bir plan düşünmüş, bu amaçla yeniden evlenmeyi gündeme getirmiştir. Henri, Akka'ya ulaştığında, cinayeti öğrenmiş ve geri Akka'ya geçmiştir. Diğer yandan Isabella kalenin kapılarını kilitlemiş, İngiltere ya da Fransa krallarının temsilcisi olarak gelenler haricinde kimseye kapıları açamayacağını açıklamıştır. Henri ile Akka'ya tekrar döndüğünde, Isabella ile evlenmesi konusunda teklifler almaya başlamıştır.²⁵¹

Fakat kilise teamüllerine göre dul bir bayanın tekrar nikâh yapabilmesi için belli bir sürenin geçmesi gerekliydi. Eşi Konrad ile henüz yeni ölmüş ve ölümünün üzerinden üç gün ancak geçmişti. Mevcut ortamın yatışması, ilgili sürenin geçmesi gerektiği konuşuluyordu. O zamanlarda yirmi bir yaşında olan İsebella, bir kız çocuğuna sahip son derece alımlı, güzel ve genç bir kadındı. Henry, ilgili teklifi olumlu karşılmasına rağmen Richard'ın da onayını talep etmişti. Bunun üzerine Richard, Akka'ya dönmüş ve bu konuda Henry ile bir görüşme gerçekleştirmişti. Henry İngilterede gelişen son durumları ona bahsetmiş, bunun üzerine Richard, ülkesine kısa süre sonra döneceğini, işlerini düzeltip kendisine destek vermek üzere tekrar doğuya geleceğini söylemişti. Diğer yandan Henry'nin krallığı kabul etmesinin doğru olacağına dair görüşünü

²⁴⁸ Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, 100.

²⁴⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 57.

²⁵⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 76.

²⁵¹ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 307.

paylaşmış ancak evlilik olayına müdahil olmak istememişti. Fakat Henry'nin Kudüs'e kral olabilmesi için bu evliliği gerçekleştirmiş olması gerekiyordu.²⁵²

Planlandığı gibi 5 Mayıs 1192'de İsbelle bir hafta gibi göstermelik bir dulluk dönemini takiben Henry ile Akkâ'ya giderek burada düğün yapmıştır. Kral ve kraliçe artık Akkâ'da yerleşmiş olacaktı. Öte yandan Richard kimsenin istemediği Guy'dan da böylelikle kurtulmuştu. Diğer yandan Kıbrıs'ta tekrar pürüzler çıkmaya başlamıştı. İdaresini teslim alan Tapınakçılar adada oturan yerleşik halka zulümler yapmışlarsa, sonrasında adayı Richard'a teslim etmek istediklerini bildirmişlerdi. Kral ise Avrupa'ya dönüşünden sonra arkasında problem bırakmak istememiş, geride asker bırakmamak ya da onlara ödeyeceği ücret problemi olmamasını istemişti. Bütün bu olanlar Guy'a, Kıbrıs'ı satın alma fırsatı doğurmuştu. Ancak Richard, adadan elde edilen gelirden kendisine bir pay verilmesini istemişti. Mayıs 1192'de Guy, bunları kabul ederek, sınırsız yetkilerle adayı yönetmek arzusuyla Kıbrıs'a çıkmıştı.²⁵³ Bütün bunların ardından Richard yeni Kral Henry'den bütün askeri gücüyle Askalan'da kendisine yardım etmesini istemişti.²⁵⁴

Diğer yandan Müslümanlar cenahında Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yeğeninin el-Cezire'de amcasına isyan ettiği ve bir kalkışma olduğu söylentileri vardı. Kısa süre önce ölen Takiyyedin'in oğlu Melik el-Mansur, amcası Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye başkaldırmış, el-Cezire'yi istila etmişti. el-Mansur ilk olarak Sultana gönderdiği mektubunda ilgili bölgelerin kendisine verilmesini talep etmişti.²⁵⁵ Selâhaddîn-i Eyyûbî ise bunu reddetmiş ve kalkışmayı durdurmak üzere oğlu el-Efdal'i göndermişti. Sonrasında Melik el-Mansur, mağlub olacağını anlayarak Melik el-Adil'e sığınmıştı. O ise söz konusu sığınma olayını Sultana bildirmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî de kardeşinden, yeğenleriyle birlikte kendisine katılmalarını söylemişti. Bunun üzerine sorunu çözdükten hemen sonra Melik el-Adil Şam'a gelmişti. Burada aralarına katılan bölge komutanlarıyla birlikte büyük bir ordu toplayarak Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye katılmışlardı. Ancak isyan olayı ve izinde olan askerlerin geç gelmeleri Franklar'ı cesaretlendirmişti.²⁵⁶

Ayrıca Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı daha onaylamamışlardı. Richard son gelişen olaylardan cesaretleterek Askalan'ın otuz kilometre yakınında bulunan Darum

²⁵² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 58.

²⁵³ Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, 233.

²⁵⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 59.

²⁵⁵ Süryani, *Süryani Patrik Mikhael Vakayinamesi*, 2: 287.

²⁵⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 79.

Kalesi'ne hareket düzenlemişti. Diğer yandan Henry ve Fransız güçleri ise Akkâ'dan henüz hareket etmemişlerdi.²⁵⁷ Kral ise onların gelmesini beklemeden denizden ve karadan şehre saldırmaya başlamıştı. 23 Mayıs 1192'de beş gün devam eden, aralıksız bir çarpışmadan sonra şehrin bir bölümü ele geçirilmişti. İç kalede yer alan garnizon teslim olmaya mecbur kalmıştı. Müslüman askerlerin çoğu ya kılıçla infaz edilmiş, ya da kaleden atılarak öldürülmüştü. Kalan bir kısmı ise esir edilmişti.²⁵⁸

Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Filistin sahilindeki son kalesi olan Darum'un kolayca ele geçirilmesi, Kudüs'ü alabileceklerine dair Haçlılarda bir cesarete sebep olmuştu. Henry ve Fransızlar, şehrin ele geçmesinden bir gün sonra Richard'a ulaşmışlardı. Sonrasında Frank ordusu Darum'dan Askalan'daki karargâha geçmişti. Üsse döndüklerinde Fransız ve İngiliz askerler acele olarak Kudüs üzerine yürüme konusunda ısrar etmişlerdir. Bu sırada yine Richard'a ülkesinden kaygı verici kötü haberler ulaşmıştı. Kral kalmak ya da ülkesine dönmek ikilemi içinde bir tereddüt yaşamıştı. Nihayetinde önlerinde bulunan paskalyaya kadar Filistin'de kalmayı seçti.²⁵⁹

7 Haziran 1192'de Frank birlikleri Askalan'dan Filistin' doğru tekrar hareket etmişti. Ordu, Blanchegarde (Tell es-Safi) güzergâhını takip ederek, Remle'ye uğramadan, 9 Haziran da Latrun'a gelmiş, ardından 11 Haziran da ise Beyt Nûbe'ye varmış, yaklaşık bir ay burada kalmıştı.²⁶⁰ Diğer yandan Selâhaddîn-i Eyyûbî ise aralarına yeni katılan takviye birliklerle birlikte Kudüs'te beklemekteydi. Bütün bunlarla birlikte Filistin topraklarında kavurucu bir yaz mevsimi yaşanıyor, Frank ordusu denizden uzaklaştıkça yiyecek ve savaş donanımları konusunda zorluklar yaşıyordu. Ayrıca dağlık alanlardan geçmek için, yüklerini taşıyacakları hayvanlara ihtiyaçları vardı. Diğer yandan Müslüman keşif birlikleri de vur kaç taktiğiyle sık sık saldırarak onları yıpratmıştı.²⁶¹

Haçlı ordusu daha sonra tekrar Askalan'a geri geldi. Frankların gidişinin müjdesi 4 Temmuz 1192'de Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye ulaşmıştı. Haber kendisine ulaştıktan sonra bizzat teyid etmek için Kudüs'ten ayrılan Sultan, tehlike atlatıldığı için rahat bir nefes almıştı. Bu sırada, Yafa'ya varmasıyla birlikte Richard'ın ülkesine dönmekle ilgili düşünceleri netleşmişti. Bunun için Müslümanlarla görüşmeleri yeniden başlatmak

²⁵⁷ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 161.

²⁵⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 77.

²⁵⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 59.

²⁶⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 60.

²⁶¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 77.

istiyordu.²⁶² Bütün bunlar yaşanırken Henry, Richard'ın haberi olmadan Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye küstahça bir mektup göndererek, artık kendisinin Kudüs'ün yeni kralı olduğunu, dolayısıyla krallığa bağlı tüm toprakların teslim edilmesi gerektiğini söylemişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise teklifi getiren elçiye kızarak, Akkâ ve Sûr dışında herhangi bir şey talep edemeyeceğini, buna hakkı olmadığını söylereyrek elçiyi huzurundan kovmuştu.²⁶³

Henry'nin elçilerinden sonra Kudüs'e gelen Richard'ın elçileri meseleye daha akılcı yaklaşmışlardı. İngiliz kralı, yeğenini Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin korumasına ve merhametine emanet etmek istediğini, ısrarla dostane bir görüşme yapmak istediğini belirtmişti. Sultan en başından beri diyalog kapılarını düşmanlarına açık bırakmıştı. Richard'ın söz konusu ricası da Müslümanların savaş toplantısında konuşulmuş ve bu konuda verilmişti. Alınan ortak karara göre; Selâhaddîn-i Eyyûbî; Henry'i bir oğlu gibi himaye edecekti. Kudüs'te Latin Katolik din bilginlerinin kiliselerde görev yapmasına izin verilecekti. Savaş esnasında Frakların ele geçirdiği yerler ellerinde olacaktı. Ancak Selahaddin, ısrarla Askalan'ın yıkılmasını istemiş fakat Richard bu teklifi kabul etmemişti.²⁶⁴ Diğer yandan kral görüşmelerin uzaması durumunda sonucu beklemeden batıya dönmek düşüncesindeydi. Bu sebeple Yafa'dan, Akkâ'ya hareket etmişti. Diğer yandan herşeye rağmen son bir hamle yapmak konusundaki fikrini ise gizli tutuyordu. Onun düşüncesi, ansızın Beyrut'a saldırı düzenleyip, bir darbede ele geçirmek ve ardından ülkesine dönmektir.²⁶⁵

²⁶² Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 511.

²⁶³ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el- Mahasin'ül-Yusufiyye*, 324.

²⁶⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 61.

²⁶⁵ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el- Mahasin'ül-Yusufiyye*, 326.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. HAÇLI SEFERİ'NİN SONA ERMESİ VE SONUÇLARI

3.1 SELÂHADDİN'İN YAFA KUŞATMASI VE BARIŞ GÖRÜŞMELERİ

3.1.1 Yafa kuşatması

Selâhaddîn-i Eyyûbî, Haçlıların yaşadıkları görüş ayrılıkları nedeniyle Richard'ın Akkâ'ya gitmesinden yararlanarak 27 Temmuz'da ordusunu Kudüs'ten hareket ettirerek hızla Yafa civarına gelip şehri kuşatmıştı.²⁶⁶ Üç günlük süren bir kuşatmanın ardından lağımcıların açtığı gedikten ordu içeri girmeyi başarmıştı. Ancak iç kaleye doğru kendilerini korumaya alan bir grup, savunmayı sürdürseler de daha sonra hayatları bağışlanmak şartıyla teslim olacaklarını söylemişlerdi. Hristiyan garnizonu adına teslim görüşmeleri tesadüfen burada olan yeni Kudüs patriği ile yapılıyordu. Bu sırada Müslüman birlikleri şehirde ganimet alma yarışına girişmiş ve bu hengâmede bazı Hristiyanlar öldürülmüştü. Bu hal karşısında Selâhaddîn-i Eyyûbî iç kalede olanlara, güvenlik oluşuncaya kadar orada kalmalarının daha iyi olacağını bildirmişti.²⁶⁷

Yafa'ya yapılan saldırıyı öğrenen Kral Richard derhal birliklerini karadan harekete geçirmiş, kendisi de denizden Pisa ve Ceneviz donanmalarıyla yola çıkmıştı.²⁶⁸ Rüzgârın ters yönden esmesi nedeniyle donanma Karmel Dağı dolaylarında kalmış, ilerleyememişti. Haçlı ordusu, Richard'dan önce Yafa'ya ulaşmak istemediğinden Kaysâriye dolaylarında oyalanmıştı. 31 Temmuz 1192'de Selâhaddîn-i Eyyûbî, ordusundaki oterite ve güvenliği sağlamıştı. Ardından iç kaledeki 49 şövalyeyi aileleri ve eşyalarıyla güvenli bir şekilde şehirden çıkarmaya çalışmıştı. Fakat tam bu sırada Richard ve 50 gemiden meydana gelen donanmasının geldiği görünmüştü. Kaledekiler de onun gelmesinden cesaret alarak yeniden savunmaya geçmişlerdi.²⁶⁹

Diğer tarafta ise kaledeki olan bitenden habersiz olan Kral, karaya çıkmayı göze alamamıştı. Yüzerek Richard'a ulaşan bir papaz kaledeki son durumdan onları haberdar

²⁶⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 61.

²⁶⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 80; İsfehânî, *el-Feth el-Kussî fi el-Feth el-Kudsi*, 312.

²⁶⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 62.

²⁶⁹ İbn Şeddâd, *en-Nevadir 'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin 'ül-Yusufiyye*, 334.

etmiş; iç kalenin Müslümanlar tarafından teslim alınmadığını ve savunmanın sürdüğünü bildirmişti.²⁷⁰ Richard hemen karaya çıkmış ve çok az adamıyla beraber hücumla geçtiği sırada Selâhaddîn-i Eyyûbî çadırında hâlâ iç kaleden gelen temsilcilerle görüşmekteydi. Bu esnada Yafa'da ganimet kapma yarışında olan Müslümanlar da gâfil yakalanmışlardı. Bunun üzerine Müslümanlar bilinçsizce geri çekilmeye başlamışlardı. Yafa saldırısı, Haçlıların başarısıyla sonuçlanmış ve şehirdeki hâkimiyet tekrar el değiştirmişti.²⁷¹

Richard, Yafa'yı seksen şövalye, dört yüz okçu ve sayıları iki bin kadar olan İtalyan denizcisi ile tekrar almıştı. Diğer taraftan her iki taraf da artık savaşın bitmesi ve görüşmelerin bir sonuca bağlanmasını istiyordu. Selâhaddîn-i Eyyûbî, elçisiyle yolladığı mesajında Yafa'nın artık yıkıldığını ve sınırın kuzeyde yer alan Kaysâriye taraflarından geçmesi gerektiğini söylemişti. Ancak Kral, karşı teklif olarak Yafa ve Askalan'ı doğu Franklarına değil, Richard'ın kendisine verilmesini ve statü olarak Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin vassalı konumunda olmasını istemişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise Yafa'ya karşılık olarak Askalan'ı almayı talep etmişti. Richard tarafından bu teklifi bir kere daha geri çevrilmişti. Askalan yine görüşmeleri tıkayan bir engel olmuştu.²⁷²

Selâhaddîn-i Eyyûbî söz konusu kara birlikleri gelmeden bir kere daha Yafa'ya saldırma planları yapmaya başlamıştı. Saldırının 5 Ağustos 1192 Çarşamba sabahı yapılması konusunda karar verildi.²⁷³ Hücum yapılacağı gün, tan yeri ağarırken karargâh dışında dolaşan Cenevizli bir kişi, at kişnemeleri ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin askerlerinin ayak seslerini duymuştu. Bu kişinin uyarmasıyla Richard ve adamları Müslümanlar henüz saldırıya geçmeden hazırlıklarını yapmışlardı. Richard'ın yanında 2000 piyade asker, 54 şövalye bulunuyordu. Adamlarını ikişerli bir sıra yapmış ve çadır kazıklarından inşa edilmiş alçak bir çukur hattının gerisine yerleştirmişti. Kazıkların ön taraflarına kalkanlardan engel yapılmış ve uzun mızraklar da düşman atlılarını engellemek için meyilli olarak toprağa çakılmıştı. Atlıları engellemek için yapılan bu mızrakların yanında da bir çift asker ve bir okçu konulmuştu. Müslüman atlıları 1000'er kişilik yedi grup halinde saldırıya geçmişti. Fakat savunma hattını aşamamışlardı. Müslümanların hücumları ikindi vaktine kadar, aralıklarla sürmüştü.²⁷⁴

²⁷⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 62.

²⁷¹ İbn Şeddad, *en-Nevadir 'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin 'ül-Yusufiyye*, 336.

²⁷² İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 312-15.

²⁷³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 63.

²⁷⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 79.

Ardından Richard, okçuları ön safa alarak atlı birliklerin taarruzuna karşı onları öne sürmüştü. Okçuları ise yeniden geri tarafa, mızraklı adamların yanına çekmişti. Kral atına atladığında mızraklı askerler de onunla birlikte saldırıya geçmişlerdi. Kral'ın atı saldırı esnasında tökezleyerek kendisini üzerinden atmıştı. Bu esnada bazı Müslüman birlikler şehre saldırı için karargâhın arka tarafına geçmişlerdi. Yafa'nın arka tarafında bulunan denizciler Müslümanları görünce kaçarak gemilere binmişlerdi. Bu durumu fark eden Kral, yetişerek durumu tekrar toparlamıştı. Havanın kararmasıyla Sultan savaşı sonlandırmış ve Kudüs'e çekilerek buranın savunmasını güçlendirmeye başlamıştı.²⁷⁵

3.1.2 Diğer gelişmeler

Yafa'da kazandığı başarı Richard'ın ülkesine dönmeden elde ettiği son başarısıydı. Bununla birlikte bundan daha fazlasını yapamayacağı da belli olmuştu. Diğer taraftan Selâhaddîn-i Eyyûbî birkaç gün geçince, Mısır'dan ve Kuzey Suriye'den gelen destek güçleriyle Kudüs'ten Remle'ye ulaşmıştı. Tekrar hastalığa yakalanan Kral Richard'ın, elçiler göndermesiyle barış görüşmeleri yeniden başlamıştı.²⁷⁶ Sultan eski teklifini tekrar ederek Askalan'ı istemişti. Kral'ın bunu kabul etmekten başka çıkar yolu yok gibi görünüyordu. Kendisi gibi hasta olan ve Kudüs dolaylarında çadırında bulunan Melikü'l-Adil'e bir mektup yollayarak, ağabeyi ile arasında arabuluculuk etmesini istemişti. Kral, artık pazarlık yapacak halde değildi. Hem sağlık durumu hem de İngiltere'deki yeni durumlar nedeniyle süratle yurduna, yola çıkması gerekiyordu.²⁷⁷

Diğer yandan Haçlı ordusunda bütünüyle yorgunluk izleri görülüyordu. Fakat Şövalye tarikatleri, Tapınakçılar ve Hospitalierler, Kudüs yeni Kralı Henry, Richard'ın, İngiltere'deki menfaatlerine buradaki başarıları kurban ettiğini dillendiriyorlardı. Onlar, Kral ve ordusunun gitmesinden sonra Askalan'ın ne olacağının önemini kalmadığını söylüyorlardı. Ayrıca Kralın ordusuyla dönmesinden sonra, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin karşısında zayıf ve çaresiz kalacaklarını biliyorlardı.²⁷⁸

Müslümanların cenahında Melikü'l-Adil ve bazı komutanlar ısrarla barışın sağlanması gerektiğini söylüyorlardı. Çünkü askerler uzun süreden beri devam eden savaşlardan yorgun düşmüş ve ordudaki yiyecekler de tükenmek üzereydi. Yafa'daki

²⁷⁵ Mikhail, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, 2: 286.

²⁷⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 64.

²⁷⁷ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 160.

²⁷⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 64.

mağlubiyyet de göstermişti ki, acemi birlikler ve yorgun düşen bir ordu ile uzun soluklu bir başarı mümkün değildi. Zira savaş beş yıldır devam etmiş, askerler yıpranmış ve yorulmuşlardı.²⁷⁹

3.1.3 Son barış anlaşması

En nihayetinde tarihler 28 Ağustos 1192 Cuma gününü gösterirken, Selâhaddîn-i Eyyûbî son teklifini Melik el-Adil aracılığı ile krala sunmuştu. Sonrasında 3 Eylül 1192’de üç yıl, sekiz ay denizde ve karada devam edecek kalıcı bir barış anlaşması taraflar arasında imzalanmıştı. Kral’a gelen Müslüman elçiler adlarını anlaşma metninde Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin isminin yanına yazmışlardı ve Richard’ın elini tutarak sultanları adına imzalanan anlaşmaya bağlı kalacaklarına dair yemin etmişlerdi. Richard ise bir kral olarak ve buradan gideceği için yemin etmemişti. Doğuda yerleşik Haçlılar, yani Henry, Balian d'İbelin ve şövalye tarikatlarının ileri gelenleri yemin etmişlerdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî de takip eden gün, Richard’ın elçileri yanında anlaşmayı imzalamıştı.²⁸⁰

Bunun sonrasında İbelinli Balian, Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin elde ettiği başarının büyüklüğünü şu sözlerle dile getirmişti:

Şunu bil ki, İslam tarihinde hiç kimse senin yaptığını yapmadı ve Franklar bu müddet içinde helak oldukları kadar hiçbir dönemde helak olmadılar. Deniz yoluyla gelen muharıpleri saydık. Altı yüz bin kişiydiler. Hâlbuki bunların ancak onda biri ülkelerine geri döndüler. Bazılarını bizzat sen öldürdün; bazıları hastalıktan öldü, bazıları da boğuldu.²⁸¹

Ayrıca bu itiraf, III. Haçlı Seferinin sonuçları ve Batı’daki yansımalarının boyutunu anlamak bakımından son derece önemlidir. Bir başka deyişle Balian, bu ifadeyle III. Haçlı Seferi’nin mağlup tarafı olduğunu, büyük bir yenilgiyle ülkelerine döndüklerini kabul etmiş oluyordu.

Anlaşmaya göre; Yafa’ya kadar sahil şeridi Frankların olacaktı. Gerçek şu ki, ne bir Frank Suriye’si, ne de bir Kudüs krallığı artık mevcut değildi. Çünkü “*Kudüs Krallığı*” kavramı sadece bir unvandan ibaret kalmıştı. Seferden geriye kalan, Batıya ve belli anlaşmalara sıkıca bağımlı bir Frank kolonisi idi. Franklar tüm kazanımlarını kaybetmiş ve hem kutsal haç hem de Kudüs, Müslümanlarda kalmıştı. Müslümanlar ve Hristiyanlar karşılıklı olarak ülkelerinde serbestçe yolculuk ve ticaret yapabilecek,

²⁷⁹ İbn Şeddad, *en-Nevadir’üs-Sultaniyye ve el-Mahasin’ül-Yusufiyye*, 344.

²⁸⁰ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 279.

²⁸¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 13: 81; Mayer, *The Crusades*, ing. Trans. John Gillingham, 146.

hacılar kutsal mekânları sivil ve silahsız özgürce ziyaret edebilecekti. Askalan şehri ise yıkılacaktı. Anlaşmanın yapılmasından sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî, Kudüs'e geçerek Richard'ın Filistin'i terk etmesini beklemişti. İngiliz Kralı Richard'ın 9 Ekim 1192'de Filistin topraklarından ayrıldığını gördükten sonra kendisi de Kudüs'ten çıkmış, 4 Kasım 1192'de Şam'a geçmişti.²⁸²

3.2 İNGİLİZ KRALI RICHARD'IN FİLİSTİN'DEN AYRILIŞI VE VEFATI

III. Haçlı Seferi, Remle Anlaşması'yla 3 Eylül 1192'de sona ermişti. Yapılan bu anlaşmaya göre Franklar hac yapmak amacıyla kutsal bölgeleri serbestçe sivil ve silahsız olarak gezebileceklerdi. Ancak kutsal mekânları ziyaret amacıyla gelenler yalnızca Richard'ın onlara verdiği "*Tavsiyename*" ile bu isteklerini gerçekleştirebileceklerdi.²⁸³ Avrupa'ya geri gidecek olan askerler, siviller ve din adamları batıya dönmeden önce hac yapmak istemişlerdi. Kral Richard ise kendisi Kudüs'ü ziyaret etmediği gibi Fransız askerlerine de bu anlamda izin vermemişti.²⁸⁴ Richard'ın bu ziyaret tavsiyesine olumlu cevap vermemiş olmasında, Fransızlarla aralarında güven duygusunun olmaması ve bu esnada kendisine ve ordusuna gelebilecek tehlikelere yönelik tedbir almak istediği şeklinde yorumlanabilir. Ya da Richard'ın Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin izniyle Kudüs'ü ziyaret etmeyi gurur meselesi yaptığı söylenebilir. Çünkü ayrılmadan önce son defa Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye yolladığı mesajında tekrar geleceğini ve Kudüs'ü geri alacağını söylemişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise ona; '*Eğer Kudüs'ü bir gün kaybedecek olursam, onu başka birine değil de Richard'a kaptırmayı tercih ederim*' diyerek karşılık vermişti.²⁸⁵

Richard yapılan anlaşmayı takiben Yafa'dan Akkâ'ya geçmiş, Akkâ'da alacaklı ve borçlu olduğu kişilerle işlerini halletmişti. Diğer taraftan Kraliçe Berengaria ve Joanna, Richard'dan önce 29 Eylül 1192'de Akkâ'dan gemilere binmişlerdi. Richard ise on gün sonra yani 9 Ekim 1192'de kutsal topraklardan ayrılmıştı. Kral'ın yolculuk sırasında işleri yolunda gitmemiş, birtakım sorunlarla başbaşa kalmıştı. İlk olarak şiddetli fırtınalar seyahat ettiği gemiyi Bizans'a bağlı Korfu Adası'na getirmişti. Burada esir alınabileceği kaygısıyla Tapınak Şövalyesi elbiseleri giymiş ve dört adamıyla birlikte yukarı Adriyatik'e giden bir korsan gemisine binmişti. Ancak bindiği bu gemi

²⁸² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 12: 81.

²⁸³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 65.

²⁸⁴ İsfehâni, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 316-18.

²⁸⁵ Lane Poole, *Selâhaddîn: Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, 309.

de fırtınaya yakalanarak kayalara çarpmış ve parçalanmıştı. Buradan sağ kurtulan Kral ve adamları kimseye belli etmeden eniştesi Heinrich von Sachsen'ın topraklarına geçmek amacıyla kara yoluyla Karnten ve Avusturya içinden yollarına devam etmeyi istemişlerdi. Fakat gizlenmek amacıyla giydiği kıyafetleri pek inandırıcı değildi. Nitekim 11 Aralık 1192'de Viyana'ya yaklaştığında, konaklamak amacıyla geldiği bir handa birileri onu bilmiş ve yakalanmıştı.²⁸⁶ Ardından Avusturya Dükü Leopold'a götürülmüştü. III. Haçlı Seferi sırasında Richard, Akkâ surlarında İngiliz bayrağıyla birlikte dalgalanan Leopold'un bayrağını söküp alarak, kaleden çamurlu dereye fırlatmıştı. Bu olaydan dolayı Leopold, Richard'a karşı kin ve nefretle Akkâ'dan dönmek zorunda kalmıştı. Leopold onu, Sûr Hâkimi Konrad de Montferrat'ın ölümüne sebep olmakla suçlamış ve hapsedmişti. Leopold, tutsak olan İngiliz Kralı Richard'ı üç gün sonra Alman İmparatoru VI. Heinrich'e gönderdi.²⁸⁷

Aslında Richard'ın Akkâ'da Leopold'a yaptığı hakaret, dolaylı olarak Alman İmparatoru'na yapılmıştı. Diğer yandan Richard daha önce doğuya sefere giderken Sicilya Kralı Tankred ile anlaşma yaparak Alman İmparatoru ile arasını açmıştı. VI. Heinrich, İngiliz Kralı Richard'ı üç yıl hapsedtikten sonra Mart 1194'te çok büyük bir meblağ karşılığında ve vasallık yemini alarak serbest bırakmıştı. Richard'ın esir olarak geçen meşakkatli yılları esnasında toprakları kardeşi John'un oyunlarına ve Kral Philippe'in hücumlarına maruz kalmıştı. İngiltereye vardığında birçok sorunla başbaşa kalacaktı. Nitekim bu sorunlarla mücadele ederken 26 Mart 1199'da Limousin bölgesinde bir kaleyi ele geçirmeye çalışırken atılan bir ok ile hayata veda etti.²⁸⁸

Richard'ın ölümü batıda bazı siyasî ve sosyal olaylara da sebep oldu. Şöyle ki, Haçlı seferleri yüzünden Richard, on yıl süren saltanatının sadece altı ayını ülkesinde geçirebildi. Kendisi haçlı seferlerinde iken, İngiltere Richard'ın görevlendirdiği bir kurul tarafından idare edildi. Richard'ın Fransa'da bir savaş esnasında ölmesinin üzerine yerine oğlu John geçti (1199). Kral John, Canterbury başpiskoposluğunun atanması konusunda papa ile anlaşamayınca, Papa III. Innocent, John'u afroz etti. Ancak John, bir süre sonra ülke içinde kendisine karşı bir ayaklanma baş gösterince, iktidarını korumak için papanın isteklerini kabul ederek, ayaklanmaya karşı destek

²⁸⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 66.

²⁸⁷ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 517.

²⁸⁸ Richard'ın kurtuluş fidyesi için verilen toplam meblağ; 65.000 gümüş sikke idi. Selâhaddin-i Eyyûbî Vergisi'nin tamamı ve İngiltere krallığının yıllık gelirinin iki katı kadardı. Annesi Akitanyalı Eleanor, bu meblağı bulmakta çok zorlandı. Ama çok sevdiği oğlunu sonunda kurtardı. Bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 66; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 517-18.

istedi. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen bazı lordlar ve piskoposlar, kendi feodal haklarını garanti altına alan bir belge hazırlayarak John'a teklif götürdüler. Nitekim kral, 15 Haziran 1215'te Magna Carta olarak tarihe geçen bu belgeyi imzalamak durumunda kaldı. Fakat çok geçmeden tarafların bu sözleşmeyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmemesi üzerine İngiltere'de yıllarca sürecek bir kargaşa ve iç savaş dönemi baş gösterdi.²⁸⁹

3.3 SELÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ'NİN ŞAM'A DÖNÜŞÜ VE VEFATI

Selâhaddîn-i Eyyûbî ise Remle Anlaşması'nın ardından 5 Eylül'de Latrun'a çekilmiş ve birliklerini 10 Eylül 1192'de terhis etmişti. Ardından 13 Eylül'de Kudüs'e geçmişti.²⁹⁰ Anlaşma gereği Franklar, Batı'ya dönmeden önce hac amacıyla Kudüs'ü ziyaret edeceklerdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî, bu hususta önlemler almak için biraz süre istemişti ve bu süre geçtikten sonra da Haçlılar kafileler halinde Kudüs'e gelmişlerdi. Hem yapılan anlaşmayı ve hem de Haçlılar'ın Kudüs ziyaret etmelerini iki tarafın radikal uçları hazmedememişlerdi. Bu sebeple bazı Müslüman askerler, Haçlıların Akkâ'da öldürdükleri arkadaşlarının öcünü almak istemişti. Silahsız olarak gelen hacılara zorluk çıkarmak, daha da ileri giderek öldürmek ve Kutsal Mezar Kilisesini yıkmak istemişlerdi. Ancak bu durum kendisine bildirilen Selâhaddîn-i Eyyûbî; *"Bu bizim itibarımıza büyük bir leke sürer. İngiltere kralı ile vardığımız anlaşmanın bizim tarafımızdan bozulması Müslümanlara sonsuza kadar güvenilmez damgasını vuracaktır"* sözleriyle buna onay vermemiştir.²⁹¹

Bu esnada Salisbury Piskoposu Hubert Walter'ın yönettiği bir İngiliz hac grubu Kudüs'e gelmişti. Bu piskopos dürüst olması ve üst düzey zekâsıyla ün kazanmıştı. Kudüs'te bu kişi saygı görmüş, Selâhaddîn-i Eyyûbî onu bizzat huzuruna çıkartmış²⁹² ve birtakım ikramlarda bulunmuştu. Sultan ve piskopos birtakım meselelerde sohbet etmiş, sonunda söz Richard'a dayanmıştı. Piskopos, Richard'ı hep savunmuş ve bütün iyi özelliklerini tek tek sıralamıştı. Daha sonra; *"Eğer herhangi biri sizin yüce özelliklerinizi Kral Richard'a ve onun özelliklerini de size verebilse, böylece her biriniz bir diğerinin becerisine sahip olsa, o zaman bu dünya böyle iki prence dar gelir"* demişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise İngiliz Kralı'nın cesaretli olmasına bir şey

²⁸⁹ Özcan, "İngiltere", 296.

²⁹⁰ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 221-35.

²⁹¹ İbn Şeddâd, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 350.

²⁹² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 65.

denilemeyeceğini ancak isabetli kararlara ve itidale sahip olmadığını, çok aceleci davrandığını ifade etmişti.²⁹³

Diğer taraftan Richard, hac ziyareti için Kudüs'e gelenlerin sayısal çokluğunu fark edince bunu engellemek istedi. Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye, tavsiyename bulundurmayanların geri çevrilmesi hususunda bir mektup yolladı. Frank hacılar ise kendi krallarının bu tutumunu garipsemişlerdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise bu mektuba uymamış, ibadet için gelenlere engel çıkarılmayacağını ve insanları en doğal haklarından alıkoymanın doğru olmadığını ifade etmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî, böyle yapmakla onların hac ziyaretlerini rahatlıkla yapmalarını ve Batı'ya sağ salim dönmelerini istiyordu. Böylece Batı'da Müslümanlar aleyhine propaganda yapılmayacak, onlara malzeme verilmeyecekti.²⁹⁴

Ayrıca Latin Franklar, önceleri doğuyu işgale kalkıştıklarında uğradıkları kiliselerden doğulu Hristiyanları çıkarmış ve yetkilerini gasp etmişlerdi. Fakat Kudüs Müslümanların eline geçtikten sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî kiliselere müdahale etmemiş, daha öncek var olan görevleri eski sahiplerinde bırakmıştı. Dolayısıyla Haçlılara karşı kendilerinde nefret meydana gelen Bizanslılar, oluşan yeni durumdan fazlasıyla memnun oldular. Bunun karşılığında ise onlar da İstanbul'da Müslümanlara hem ticaret sahasında hem de dinî özgürlükler anlamında yeni haklar verdiler. Bunlarla birlikte Bizans İmparatoru ile Sultan arasında resmi bir anlaşma yapılmış, müttefik olmuşlardı. Bu amaçla iki lider arasında elçiler devamlı gidip gelerek birbirlerine hediyeler takdim etmişlerdi.²⁹⁵

Ancak Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Kral Richard'la yaptığı anlaşma, onun Latinlere karşı müsamahakâr olmasına ve birtakım dinî mekânları Katoliklere geri iade etmesine yol açmıştı. Bu durum İstanbul'a ise bütün dinî mekânların ve yetkilerin Latinlere teslim edildiği şekilde gitmişti. Bu sebeple Bizans İmparatoru Isaakios Angelos, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye bir elçi yollayarak; Ortodokslara, Fatımiler devrindeki gibi Kilise üzerinde kayıtsız şartsız yetkinin verilmesini istemişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise bu teklifi diplomatik bir usulpla reddetmişti. Çünkü Selâhaddîn-i Eyyûbî, herhangi bir mezhebe, diğerinden farklı bir ayrımcılık yapmayı doğru bulmuyordu. Tam tersine yeni dönemde mezhepler üstü, tarafsız bir hakem rolünde olmak ve onların iç işlerine

²⁹³ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 318.

²⁹⁴ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 461-62.

²⁹⁵ Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev: Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2015), 167.

karışmaktan uzak bir politika takip etmek istemişti.²⁹⁶ Bu esnada Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye Gürcistan Kraliçesinden bir teklif gelmiş, iki yüz bin dinar bedel ile gerçek haçı satın almak istemiş; fakat Selâhaddîn-i Eyyûbî bu teklifi kesin bir dille kabul etmeyeceğini bildirmişti.²⁹⁷

Selâhaddîn-i Eyyûbî, hac yapmayı çok arzu etmesine rağmen daha önce buna hiçbir zaman fırsat bulamamıştı. Kudüs'te işleri halletmesinin ardından hacca gitmeyi istemişti. Ayrıca kendisiyle beraber hac yolcululuğuna çıkmak arzusunda olan askerlerin de adlarını yazdırmasını ve bu amaçla gerekli hazırlıkların yapılmasını emretmişti. Ancak Kadı el-Fadıl bu kararın halife ile gerginleşen bağları daha da kötüye götüreceğini ve hac niyetini ilk olarak halifeye bildirmesi gerektiğini söylemişti. Diğer yandan ülkenin büyük bir savaştan henüz yeni çıktığını, hazinenin yetersiz olduğunu ve Mısır'da bazı başkaldırı işaretlerinin görülmeye başladığını ifade etmişti. Bu uyarıları dikkate alan Selâhaddîn-i Eyyûbî hac görevini bir yıl tehir etmişti. Yine bu dönemde Bağdat'tan bir elçi gelmiş; Eyyûbîlerle halife arasındaki ilişkilerin artırılması amacına yönelik hilafet merkezine daimî bir elçi atanmasını rica etmişti. Elçinin getirdiği bu teklif mecliste görüşüldükten sonra olumlu karara bağlanmış ve sonrasında elçi olarak Ziya eş-Şehrezurî atanmıştı.²⁹⁸

Ayrıca Selâhaddîn-i Eyyûbî, Kudüs'te birtakım düzenlemeler yaparken diğer yandan da Richard'ın her hareketini takip ettirmiş ve sürekli onun durumuna dair bilgi almıştı. En sonunda İngiliz Kralı'nın ülkesine doğru kesin olarak yola çıktığı ve bölgeyi terk ettiği haberi kendisine bildirilince o da Kudüs'ten ayrılıp Nablus ve Kevkeb'ten geçerek 15 Ekim'de Beyrut'a varmıştı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, başta Kudüs'te olmak üzere özel olarak geçtiği her yerde, genel olarak ise tüm ülkede savunma hatlarının tamir ve tahkim edilmesini emretmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî Beyrut'ta iken Antakya Hâkimi VI. Bohemoud, kendisi ile görüşmek için huzuruna çıkmış ve devam eden barış anlaşması yenilenmişti. Bohemoud burada bağlılık yemini yaptıktan sonra bazı yerlerin gelirinden halkın da yararlanması ricasında bulunmuştu. Selâhaddîn-i Eyyûbî, muhatabının ricasını anlayışla karşılamış ve ona Amik Ovası'nda yıllık geliri 15.000 dinarı bulan toprakları emanet olarak vermişti. Aralarındaki bu anlaşma sebebiyle

²⁹⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 65.

²⁹⁷ İbn Şeddad, *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusufiyye*, 347.

²⁹⁸ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 319.

Antakya Kontluğu da Akka kuşatmasına katılmayarak tarafsız bir tutum sergilemişlerdi.²⁹⁹

Selâhaddîn-i Eyyûbî bu görüşmenin ardından 4 Kasım 1192’de uzun bir süre gitmediği Dımaşk’a varmıştı. Burada halk tarafından büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Uzun yılların ardından dostları, akrabaları ve Dımaşk halkıyla buluşmuştu. Diğer yandan dört yıl devam eden aralıksız savaş senelerinde birçok sorun oluşmuştu. Selâhaddîn-i Eyyûbî, burada halkın sorunlarını dinlemiş ve onlara çözümler sunmaya çalışmıştı. Bu arada kardeşleri ve oğullarıyla vatanlarının geleceği ile ilgili istişareler yapma fırsatı da bulmuştu. Öte yandan çetin ve meşakkatli geçen savaş yılları, meydana gelen sorunlar ve kronik hastalıklar onu oldukça yıpratmıştı. Hareketleri eski hızını kaybetmiş ve son dönemdeki kabul törenlerine bile katılmakta güçlük çekiyordu.³⁰⁰

Selâhaddîn-i Eyyûbî, 19 Şubat 1193 günü Mekke’den dönen hacıları karşılamak amacıyla halkla beraber karşılama alanına çıkmıştı. Kış mevsimine denk geldiğinden dolayı o gün sert bir ayaz ve soğuk bir hava vardı.³⁰¹ Bu esnada her zaman âdeti olan, dışarı çıkarken üstüne aldığı muflon yeleşini giymeyi unutmuştu. Bu sebeple soğuklar, içine işlemiş, dönerken terlemiş ve kronik sıtma, diğer adıyla malarya hastalığı tekrar kendini göstermişti. Bedenini ateşler sarmış, yatalara düşmüş ve devamlı surette terliyordu. Her şeye rağmen zaman ilerledikçe hastalığı daha da çekilmez bir hal almıştı. Diğer yandan yapılan her türlü tedavi girişimleri de sonuçsuz kalmıştı. Tüm tedavi çabalarına rağmen 1 Mart’ta artık yemeden içmeden kesilmiş ve komaya girmişti. Nihayet tarihler 4 Mart 1193’ü gösterdiğinde, sabah namazı sonrasında vefat etmişti.³⁰²

3.4 SELÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ İLE ASLAN YÜREKLİ RİCHARD’IN KARŞILAŞTIRILMASI

III. Haçlı Seferi’nde öne çıkan önemli iki isim; Selâhaddîn-i Eyyûbî ve Richard’nin askerlik, yöneticilik, dinî-sosyal gibi yönlerden karşılaştırılması yapılacak olursa şu sonuçlara varmak mümkündür:

Dünya tarihinde hatırı sayılır bir ün kazanan ve örnek bir sultan sayılan Selâhaddîn-i Eyyûbî, Türk-İslâm tarihinin en bilinen önderlerinden biridir. Mehmed Âkif Ersoy onu “*Şark’ın en sevgili sultanı*”, Fransız tarihçisi Champdor “*İslâm’ın en saf*

²⁹⁹ İbn Şeddad, *en-Nevadir’üs-Sultaniyye ve el-Mahasin’ül-Yusufiyye*, 355-65.

³⁰⁰ İsfehânî, *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*, 323-26; Şeşen, “Eyyûbiler”, 20-31.

³⁰¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3: 68.

³⁰² İbn Şeddad, *en-Nevadir’üs-Sultaniyye ve el-Mahasin’ül-Yusufiyye*, 366.

kahramanı” şeklinde tarif etmiştir. Selâhaddîn-i Eyyûbî, tarihi kaynaklarda herkesin üzerinde birleştiği üzere dindar, cömert, güler yüzlü, merhamet sahibi, vakur, sağlam iradeli, mert ve heybetli bir yapıya sahipti. Her konuda Nûreddin Mahmud Zengî'nin yolundan gitmiş, onun başlattığı hizmetleri devam ettirmiş, yeni bir devlet kurduğunu bile iddia etmemiştir. Müslümanlar onu örnek alınması gereken bir sultan, Haçlılar ise gerçek bir İslâm kahramanı olarak görmüşlerdir. Doğulu ve Batılı tarihçilerin, yazarların eserlerinde kendisinden övgüyle söz edilmiştir.³⁰³

Richard, İngiltere'de doğup büyümüş olmasına rağmen on senelik hükümdarlığının yaklaşık altı ayını İngiltere'de geçirmiştir. Konuşması kısa ve tavırları sertti. Richard'a “*Aslan Yürekli*” unvanı, üstün cesaretine ve komuta kabiliyetine binaen verilmiştir. III. Haçlı Seferi'nde Selâhaddîn-i Eyyûbî ve Müslüman güçlerine karşı büyük mücadeleler sergilemiştir. Birçok önemli başarı elde etmesine rağmen Kudüs'ü ele geçirememiştir. Çok az İngilizce bilmesine rağmen İngilizler tarafından sevilen bir liderdir. Yokluğunda kardeşi John hüküm sürdü ve onun haksız yönetimi esnasında bir halk efsanesi olarak Robin Hood doğdu. O, Robin Hood hikâyelerinde önemli bir karakter olarak yer almıştır.³⁰⁴

Selâhaddîn-i Eyyûbî Kudüs müdafasına hem dini saiklerle hem de vatan müdafası kapsamında yaklaşmıştır. İslam birliği ideali etrafında Müslümanları yeniden birleştirmek, Mısır'daki Şii İslam ekolünün yerine, Sünni İslam ekolünü yerleştirmek ve Franklere karşı yürütülen kutsal savaşı hızlandırmak Selahaddin'in temel hedefiydi. Diğer yandan Bağdat'taki Abbasi Halifesi Müstazî-Biemrillâh onu Mısır, Mağrip, Nubia, Batı Arabistan, Filistin ve merkez Suriye üzerinde tam yetkili kılmıştı.³⁰⁵

Haçlılar içinde liderliği ile öne çıkan Richard ise dini saiklerin yanısıra asıl amacı buradan elde edeceği zaferle Batı'da, Hristiyan dünyasında şöhreti yakalamak ve en önemlisi babasından devraldığı yeni iktidarını güçlendirmek amacındaydı.³⁰⁶

³⁰³ Ramazan Şeşen, “Selâhaddîn-i Eyyûbî”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 337.

³⁰⁴ Mayer, *The Crusades*, ing. çev. John Gillingham, 243.

³⁰⁵ Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, 2: 414-17; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2: 332-65.

³⁰⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 154-55.

SONUÇ

1187 yılında kazanılan Hittîn Zaferi ve akabinde Kudüs'ün Haçlılar'dan geri alınması üzerine tepki olarak 1189 yılında tertip edilen III. Haçlı Seferi, 1192 yılında yapılan Remle Antlaşması ile sona ermiştir. Çalışmamızda bu zaman dilimi içinde meydana gelen olayları, sebep-sonuç ilişkisi ve zaman-mekan olgusu içinde ele almaya gayret ettik. Tarihî olayların etki-tepki şeklinde geliştiğini müşahede ettik. Zira tezimizin konusu olan III. Haçlı Seferi'ni harekete geçiren tepki, Hittîn Zaferi'nin ardından gelen Kudüs'ün fethi olmuştur.

Araştırmamızda, Kudüs'ün en büyük dinî motivasyon aracı olarak mücadelenin merkezinde yer aldığı görülmektedir. Müslümanların hâkim olduğu dönemlerde diğer din mensupları için gösterilen müsamaha ve hoşgörülü yaklaşımın, durum tersine döndüğünde aynı karşılığı bulmadığı görülmektedir. Bunun için Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin 2 Ekim 1187 yılında Kudüs'ü fethettiğinde sergilediği insanca davranışına karşılık, 12 Temmuz 1191 yılında Akkâ'yı ve daha öncesinde de 15 Temmuz 1099 yılında Kudüs'ü zapteden Haçlılar'ın vahşetine bakmak yeterli olacaktır.

Yaşanan olumsuzluklara rağmen doğu-batı ilişkilerinin gelişmesine, tarafların birbirlerini yakından tanımalarına sebep olması, olumlu bir netice olarak görülmektedir.

İslam dünyası Selâhaddîn-i Eyyûbî ile birlikte önemli kazanımlar elde etmiştir. Suriye'de birliği sağlamış, Mısır gibi değerli bir ülke fethetmiş, yapmış olduğu başarılı hamlelerle büyük ölçüde bir İslam birliği de tesis etmiştir. Bu sayede Hittîn Savaşı'nda Haçlıları bozguna uğratarak Kudüs'ü almayı başarmıştır. Onun sayesinde Filistin büyük oranda tekrar Müslüman toprağı olmuştur. Bu mücadele verilmemiş olsaydı zikredilen bu yerler belki de Müslüman yurdu olmayacaktı. Kendisinden sonra gelen Müslüman liderler, Haçlılarla olan mücadelesinde onu kendilerine örnek almışlar ve hayırla yâd etmişlerdir. Doğulu ve Batılı tarihçilerin, yazarların eserlerinde kendisinden övgüyle söz edilmiştir.

Diğer yandan Latin liderler içinde III. Haçlı Seferi'ne katılma konusunda en istekli lider olarak ortaya çıkan Richard, sert ve saldırgan karakteri ile ilk olarak

Sicilya'yı, ardından Kıbrıs'ı işgal etmişti. Filistin topraklarına vardığında cesareti ve güçlü donanması ile önce Akkâ ve sonrasında başka yerler de ele geçirmesine, diplomatik manevra ve hücumu rağmen asıl amacı olan Kudüs'ü alamamış ve Selâhaddîn-i Eyyûbî ile barış yapmaya mecbur kalmıştı. İngiliz Kralı Richard'ın sonraları dikkatini Avrupa'daki ülkesine çevirmesi ve savaşın son sıralarındaki isteksizliği sebebiyle, Batı hayal kırıklığına uğramıştı. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Richard'ın faaliyetleri, haçlıların Suriye'de bir asır daha tutunmalarını sağladı. Bunda Richard'ın ele geçirdiği Kıbrıs'ın da büyük katkısı oldu.

III. Haçlı Seferi'ne, Bizans tarafından bakıldığında geline nokta en zararlı çıkan taraf olmuşlardı. Zira 1176 yılında Miryakefalon Yenilgisi ile Türklerin Anadolu'daki varlığı kesinleşmişti. III. Haçlı Seferi'nde ise Kıbrıs'taki hâkimiyetlerini kaybetmiş oldular. Diğer yandan Bizans'ın, Haçlıların öncelikli düşmanı Selâhaddîn-i Eyyûbî ile ittifak içinde olması Batıda, kin ve nefrete sebep olmuştu. Latinlerin, I. Haçlı Seferi'nden itibaren Bizans'a karşı birikerek devam eden kinleri, III. Haçlı Seferi'nden az bir zaman sonra IV. Haçlı Seferi ile İstanbul'un işgal edilmesi sonucunu verecekti. (12 Nisan1204). Bizans'ın tek kazanımı ise Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin onlara vermiş olduğu Filistin'deki Ortodoksların koruyucusu olma statüsü ve Kudüs'teki kiliselerdeki yetkilerin kendilerinde olmasıydı. Onlar da buna karşılık aynı olumlu yaklaşımı İstanbul'daki Müslümanlara yapmışlardı.

III. Haçlı Seferi'nin sonuçlarından biri de Akdeniz havzasında yeni güçler ve yeni güç dengeleri oluşturmasıdır. İtalyanların olan Genova, Pisa ve Venedik'in Levant³⁰⁷'taki ticarî rolleri ve pazarlara/piyasalara ulaşılması noktasındaki etkileri, önemli bir boyuta gelmiştir. Uzun süre ellerinde bulunan güçlü savaş ve ticaret gemileri sayesinde Akdeniz ekonomisini yıllarca yönetmişlerdir. Eyyûbîler ise onların rekabetinden yararlanmış ve çeşitli imtiyazlarla elde ettikleri anlaşmalar ile Mısır limanlarının dünya ticaretindeki çekiciliğini korumuşlardır. Eyyûbîler bu ticarî anlaşmalar ve ince diplomatik taktikler sayesinde, IV. Haçlı Seferi'nin rotasını kendilerinden başka yöne yönlendirebilmişlerdir. Ancak Kudüs'ün yeniden ele geçirilmesi ve Haçlı Seferi düşüncesi, III. Haçlı Seferi'nden sonra da Batı'da bir görev kompleksi olarak devam etmiştir.

³⁰⁷ Avrupa literatüründe 10. yüzyıldan başlayarak Akdeniz'in doğu kıyılarındaki ülkelere verilen ad. Levant (yükselme) kökünden türemiş olan bu ad, güneşin doğduğu toprakları ifade eder. Bkz Turan Şerafettin, "Levant", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 145-47.

KAYNAKÇA

- Algül, Hüseyin. “Mûte Savaşı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31:385-87. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Altan, Ebru. “Haçlı Seferleri Sırasında (1096-1291) Anadolu”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, t.y.
- . *Haçlı Seferleri Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi, t.y.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebû Şâme el-Makdisi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10:223-35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Ambroise. *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. Trans. Merton Jerome Hubert ve John L. La Monte. Newyork: y.e.y., 1941.
- Anna, Komnena. *Alexiad-Malazgirt Sonrası*, çev: Bilge Umar. İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayınları, 1996.
- Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*, çev: Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Avcı, Casim. “İbn Şeddâd, Bahaeddin”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 20:373-74. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Bahaaddin, İbn Şeddad. *en-Nevadir’üs-Sultaniyye ve el- Mahasin’ül-Yusuftiyye*, thk: Cemaleddin Eş-Şeyyal. Kahire: y.e.y., 1994.
- Belazurî, Ahmed bin Yahya el-. *Fütuhu’l-Buldan, Ülkelerin Fethi*, çev: Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- Cahen, Claude. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev: Mustafa Daş. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.
- Cameron, Lyons. *Selâhaddin-i Eyyûbî, Kutsal Savaşın Politikaları*, çev: Zehra Savan. İstanbul: Pınar Yayınları, 2006.
- Carnotensis, Fulcherius. *Kutsal Toprakları Kurtarmak: Kudüs Seferleri*, çev: İlcan Bihter Barlas. İstanbul: IQ Yyayınları, 2009.
- Demirkent, Işın. “Franklar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13:174. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- . *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayınevi, 1997.
- . “Haçlılar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14:525-46. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- . “Hittîn Zaferi ve Kudüs’ün Müslümanlarca Fethinin Batıdaki Akisleri”. *Bellten Yayınları*, t.y.

- . “Kıbrıs”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25:371-74. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- . *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*. C. 1. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Devizes, Richard. *Richard of Devizes Chronicle*, Trans. J. A. Giles. Cambridge, 2000.
- Devries, Kelly. *Dünya Savaş Tarihi: Haçlı Seferleri*, çev. Emir Yener. C. 5. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Emecen, Feridun. “Akka”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2:265-67. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Ernoul. *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev: Ahmet Deniz Altunbaş. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Farhad, Daftary. “Râşidüddin Sinan el-İsmâîlî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34:467-68. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Gazimağusa Belediyesi. “<https://www.gazimagusabelediyesi.org/tarihi-yerler/>”, 15 Ağustos 2020.
- Gibb, Sir Hamilton A. R. *The Rise of Saladin, 1169-1189*. Londra: y.e.y., 1969.
- Gregory, Ebu Farac. *Abu'l Farac Tarihi, II*, çev: Ömer Rıza Doğrul,. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Güler, Ali Zerdüş. “III. Haçlı Seferi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2018.
- Habervakti Sitesi, Nurettin Taşkesen. “Selahaddin Eyyubi ve Hittin Savaşı!”, 30 Ağustos 2020. <https://www.habervakti.com/dosya/hacli-terbiyecisi-selahaddin-eyyubi-ve-hittin-savasi-h116176.html>.
- “Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması”, 1-14. İstanbul: İÜEF Tarih Araştırmaları Merkezi, 1997.
- Harekât, İbrahim. “Gâniye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13:354. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Hillenbrand, Carole. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2015.
- İbn, Cübeyr. *er-Rihle*, çev: İsmail Güler, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.
- İbn Havkal. *10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev: Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.

- İbn Münkız, Üsame. *Kitâbu'l-İ'tibâr*, çev. Yusuf Ziya Cömert. İstanbul: Ses Yayınları, 1992.
- İbn Şeddad, Bahaaddin. *en-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el- Mahasin'ül-Yusufiyye*, çev: Mehmet Selim Bilge. Diyarbakır: Lis Basın Yayın, 2015.
- İbnü'l-Bîbî. *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname*, çev: Mürsel Öztürk. C. 1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil Fi't-Tarih*, çev: Abdülkerim Özaydın. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- İbnü'l-Hallikan. *Vefayâtü'l Ayan ve Enbaü Ebna-iz Zaman*, thk: İhsan Abbas. C. 7. Beyrut: y.e.y., 1972.
- İbnü'l-Kalânîsî. *Şam Tarihine Zeyl*, çev: Onur Özatağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İsfehânî, İmâdeddin Kâtib. *el-Feth el-Kussi fi el-Feth el-Kudsi*. Kahire: Darü'l-Menar, 2004.
- Johnson, Edgar. *The Crusades of Frederick and Henry VI*. Londra: y.e.y., 1969.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "İbn Cübeyr". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19:400-4002, 1999.
- Karakuş, Nadir. "Haçlı Acımasızlığının Uç Örneği: Châtillonlu Renaud". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 1 (2018).
- . *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*. İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık, 2018.
- Kaya, Önder. "Selahaddin Eyyubi: Şarkın En Sevgili Sultanı", 30 Ağustos 2020. <https://www.beyaztarih.com/makale/selahaddin-eyyubi-sarkin-en-sevgili-sultani>
- Khoniates, Niketas. *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, çev: Işın Demirkent. İstanbul: Dünya Kitapları, 2006.
- Kinnamos, Ioannes. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, çev: Işın Demirkent. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Kök, Bahattin. "Nureddin Zengi, Mahmud", 33:259-62. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Lane Poole, Stanley. *Stanley, Selâhaddîn: Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, çev. Nice Damar. Avesta Yayınları, 2012.
- Maalouf, Âmin. *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Telos Yayınları, 1998.
- Mayer, Hans Eberhard. *The Crusades*, Trans. John Gillingham. Oxford: y.e.y, 1972.

- Mikhail, Psellos. *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, çev: Işın Demirkent. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Nicolle, David. *Üçüncü Haçlı Seferi 1191*, çev: L. Ece Sakar. İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Nomiku, H.A. *Haçlı Seferleri*, Trans. Kriton Dinçmen. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, çev: Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Özcan, Azmi. "İngiltere". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22:296-99. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Riley-Smith, Jonathan. *Haçlılar Kimlerdi?* çev: Berna Kılınçer. İstanbul: Bilişim Yayınları, 2005.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev: Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Sevim, Ali. "İbn Münkız". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 20:221-22. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Süryani, Mikhael. *Süryani Patrik Mikhael Vakayinamesi, II*, çev: H. D. Anreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1944.
- Şerafettin, Turan. "Levant". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27:145-47. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Şeşen, Ramazan. "Dâviyye ve İsbîrîyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9:19-21. İstanbul, 1994.
- . "Eyyûbîler". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12:20-31. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- . "Hittîn'de Selâhaddîn'in Ordusu". *Bellten Yayınları*, sy 209 (1990): 427-33.
- . "İmadüddin el-İsfahani". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22:174-76. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- . *Kudüs Fatihî Selâhaddîn-i Eyyûbî*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- . *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İsar Yayınları, 1998.
- . "Selâhaddîn-i Eyyûbî". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26:337-40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- . *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

- Usta, Aydın. *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- . *Haçlı Hikâyeleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- . *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Vasiliev, Alexander A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev: Tevabil Alkaç. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Wikipedia. “I. Richard”, 30 Ağustos 2020. https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Richard.
- . “II. Philippe”, 30 Ağustos 2020. https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Philippe.
- . “Selahaddin Eyyubi”, 30 Ağustos 2020. https://tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Selahaddin_Eyyubi.html.
- Yıldız, Abdullah. *Selâhaddîn Minberi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.

